БУТУН ДУНЁ ПРОЛЕТАРЛАРИ, БИРЛАШИНГИЗ!

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ

ГАЗЕТА 1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН ЧИҚА БОШЛАГАН

ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР СОЮЗИ ВА ЎЗБЕКИСТОН ССР МАДАНИЯТ МИНИСТРЛИГИНИНГ ОРГАНИ

1984 йил 6 ЯНВАРЬ № 2 (2742) ЖУМА

КАДРЛАРНИ ИШЧАНЛИК ВА СИЁСИЙ ХИСЛАТЛАРИГА ҚАРАБ ПУХТА ТАНЛАШ, ИШЛАБ ЧИҚАРИШНИНГ ЧИНАКАМ ТАШКИЛОТЧИЛАРИНИ, ТАШАББУСКОР, ҚОБИЛИЯТЛИ ХОДИМЛАРНИ ТАРБИЯЛАБ ВОЯГА ЕТКАЗИШ ЖУДА МУҲИМ АҲАМИЯТГА ЭГАДИР.

Ю. В. АНДРОПОВ

КПСС МАРКАЗИЙ КОМИТЕТИ ЛОЙИҲАСИ

УМУМИЙ ТАЪЛИМ ВА ҲУНАР МАКТАБИНИ ИСЛОҲ ҚИЛИШНИНГ АСОСИЙ ЙЎНАЛИШЛАРИ

Партиянинг ривожланган социализмни планли равишда, ҳар томонлама такомиллаштиришга, унинг инсонпарварлик моҳиятини тўлиқроқ намоён этишга, инсоннинг ижодий активлигини янада кучайтиришга қаратилган йўли совет мактаби олдига катта ва масъулиятли вазифалар қўймоқда.

Бизнинг давримиз кишилар ҳаётининг барча соҳаларида — моддий ишлаб чиқаришда, ижтимоий муносабатларда, маънавий маданиятда чуқур ўзгартиришлар билан нишонланган. Фан-техника революцияси тобора кенг авж олдирилмоқда. Экономикани интенсив ривожланиш йўлига ўтказиш амалга оширилмоқда. Кенг кўламдаги комплекс социал-иқтисодий программалар рўёбга чиқарилмоқда. Социалистик демократияни ривожлантиришнинг, совет турмуш тарзини мустаҳкамлашнинг, янги инсонни камол топтиришнинг муҳим проблемалари ҳал этилмоқда.

Бугунги кунда мактаб партапарида ўтирган ёшлар шу аср охири ва келгуси аср бошларидаги улуғвор вазифаларни ҳал қиладилар. Улар Улуғ Октябрь ишини давом эттиришлари керак, мамлакатнинг тарихий тақдири учун, жамиятни ҳар томонлама тараққий эттириш учун, унинг коммунистик қурилиш йўлидан муваффақиятли равишда олға силжиб бориши учун масъулият уларнинг зиммасига тушади.

КПСС Марказий Комитети 1983 йил июнь Пленумининг программавий йўл-йўриқларига мувофиқ мактабни ислоҳ қилиш белгиланаётганлиги унинг ишини ривожланган социализм жамиятининг шарт-шароитлари ва эҳтиёжларига мос келадиган сифат жиҳатдан янги даражага кўтариш мақсадини кўзлайди. Бу — ҳар бир оиланинг, бутун совет халқининг манфаатларига дахлдор бўлган жуда муҳим ишдир.

I. РИВОЖЛАНГАН СОЦИАЛИЗМНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ШАРОИТИДА МАКТАБ

1. Социалистик халқ маорифи системасининг қарор топиши ҳамда ривожланиши совет жамиятининг тарихидан, халқимизнинг қаҳрамонона революцион ва меҳнат зафарларидан ажралмасдир. Улуғ Октябрь, социализм ғалабаси меҳнаткашларга билимларни, маънавий маданиятнинг барча бойликларини эгаллаш учун, талантлар ва истеъдодларни намоён этиш учун ғоят кенг имкониятларни очиб берди. Жаҳон тарихида биринчи марта чинакам халқ мактаби вужудга келтирилди, бу мактаб барча гражданларнинг ирқий ва миллий мансублигидан, жинсидан, динга муносабатидан, мулкий ва ижтимоий аҳволидан қатъи назар маълумот олишда уларнинг амалдаги тенглигини таъминламоқда. Социализм билим ва маданиятнинг, жамият манфаатлари йўлидаги ҳалол меҳнатнинг юксак обрў-эътиборини қарор топтирмоқда.

Совет халқ маорифи системаси сарчашмасида улуғ Ленин турган эди. Коммунистик партия билан Совет давлати ягона, меҳнат политехника мактаби ленинча ғояларини изчил амалга оширмоқдалар.

Мамлакат тарихан жуда қисқа муддат ичида ялпи саводсизликдан ёшларнинг умумий ўрта таълими сари қадам ташлади. Юқори малакали ишчи кадрларни планли равишда тайёрлашнинг асосий манбаи бўлиб қолган ҳунар-техника таълими системаси яратилди. Олий ва ўрта махсус таълим кенг ривожланди. Синфлар ва социал группаларнинг, миллатлар ва элатларнинг, эркаклар ва хотин-қизларнинг маълумот даражаси бир-бирига анча яқинлашди.

Совет маорифи системасининг яратилиши ва ривожлантирилиши социалистик цивилизацияни қарор топтиришнинг, Советлар мамлакати замонавий илм-фан, техника ва маданият чўққилари сари қилган буюк парвозининг ғоят муҳим омили бўлди. Бу — социалистик ўзгартишлар жаҳон тажрибаси хазинасига қўшилган катта ҳисса, янги ҳаёт қурилиши йўлига ўтаётган давлатлар учун илҳомбахш намуна, социализмнинг капитализм олдидаги тарихий афзалликларининг яққол намойишидир.

2. Ҳозирги босқичда экономика ҳамда маданиятни тез ва уйғун ривожлантириш, социал муносабатларни ва сиёсий устқурмани такомиллаштириш, жамиятнинг асосий ишлаб чиқарувчи кучи ва олий бойлиги бўлмиш инсоннинг ўзини янада камол топтириш манфаатлари ёш авлодларга таълим ва тарбия беришга янгича, яна ҳам кенг кўламда ёндашишни талаб қилади. «Партия бизда инсон шунчаки муайян билимлар йиғиндиси соҳиби бўлибгина эмас, балки аввало — социалистик жамият граждани, унга хос ғоявий йўл-йўриқларга, ахлоқ ва қизиқишларга, юксак меҳнат ва хулқ-атвор маданиятига эга бўлган коммунизмнинг актив қурувчиси бўлиб тарбияланишига эришмоқда», — деб таъкидлади ўртоқ Ю. В. Андропов КПСС Марказий Комитети 1983 йил июнь Пленумида.

Жамиятимизни ривожлантириш талаб-эҳтиёжларига ва унинг келгусидаги мақсадларига мувофиқ ёшларни ўқитиш, уларни сиёсий, меҳнат ва маънавий жиҳатдан тарбиялаш бобидаги жамики ишларни яхшилашнинг энг муҳим вазифалари умумий таълим ва ҳунар мактабини ислоҳ қилиш зарурятини тақозо этади. Мактаб ёш авлод яшаб ишлайдиган ижтимоий шароитларни максимал даражада ҳисобга олиб, уларни вояга етказиши, ўқитиши ва тарбиялаши лозим.

Халқ хўжалигининг барча тармоқларини фан ва техниканинг энг илғор марраларига олиб чиқиш, ишлаб чиқаришни кенг кўламда автоматлаштириш, меҳнат унумдорлигини тубдан оширишни, маҳсулотларнинг жаҳондаги энг яхши намуналар даражасида ишлаб чиқарилишини таъминлаш керак бўлади. Буларнинг ҳаммаси мустақил ҳаётга қадам қўяётган ёш инженер, техник, ишчидан энг замонавий маълумотни, юксак интеллектуал ва жисмоний камолотни, ишлаб чиқаришнинг илмий-техникавий ва иқтисодий асосларини чуқур билишни, меҳнатга онгли, ижодий муносабатда бўлишни талаб этади.

Таълимнинг социал функцияси ҳам анча бойийди. Мактаб олий ўқув юртида ўқишни давом эттириш учун зарур бўлган билимларнинг юксак даражада бўлишини таъминлаш билан бир вақтда ёшларни халқ хўжалигидаги ижтимоий фойдали меҳнатга йўналтириши ва уларни мана шунга тайёрлаши керак. Меҳнат тарбиясини шахсни камол топтиришнинг ғоят муҳим омили ва халқ хўжалигининг меҳнат ресурсларига бўлган талаб-эҳтиёжларини қондириш воситаси деб билиш лозим. Таълим ва тарбиянинг, касб танлашга йўналтиришнинг ҳозирги формаси мазкур талабларга ҳали мос эмас.

Ҳар бир ёш инсонни мактаб, оила, ишлаб чиқариш коллективлари, оммавий ахборот воситалари, адабиёт ва санъатнинг, бутун жамоатчилигимизнинг бирлашган куч-ғайрати билан меҳнатга онгли эҳтиёжни сезиш руҳида тарбиялаш иқтисодий, социал ва маънавий жиҳатдан биринчи даражали аҳамиятга молик вазифадир.

Ёшларни ғоявий-сиёсий руҳда тарбиялашга, уларнинг марксча-ленинча дунёқарашини шакллантиришга, масъулиятни ҳис этиш, уюшқоқлик ва интизом руҳида тарбиялашга нисбатан талаблар ошиб бормоқда. Партия совет кишилари янги авлодларининг ғоявийлиги, маълумоти ва профессионал тайёргарлигини кучайтиришни социалистик демократияни чуқурлаштиришнинг, ишлаб чиқаришни, давлат ва жамоат ишларини бошқаришда омманинг тобора кенг ва самарали иштирок этишининг муҳим шарти, деб билади. Халқаро вазият ғоят кескинлашиб кетган бир шароитда социализмга қарши қутуриб ҳужумлар қилаётган ва ёшларнинг сиёсий жиҳатдан ғўрлигига умид боғлаётган империализм агрессив кучларининг кирдикорларига нисбатан хушёрликни ошириш керак.

Мактабни ислоҳ қилиш унинг фаолиятида тўпланиб қолган бир қанча салбий ҳолатларни, жиддий камчилик ва нуқсонларни бартараф этиш мақсадини ҳам кўзлайди. Маориф структурасини такомиллаштириш, умумий таълим, меҳнат ва профессионал тайёргарлик сифатини анча ошириш, таълимнинг актив формалари ва методларини, техника воситаларини яна ҳам кенгроқ қўлланиш, таълим ва тарбия бирлиги, оила, мактаб ва жамоатчилик мустаҳкам алоқаси принципини собитқадамлик билан амалга ошириш лозим.

Таълим-тарбия ишининг мазмуни ва методларида, мактаб ҳаётида, ўқувчиларнинг билимларига баҳо беришда ҳар қандай расмиятчилик кўринишларини қатъий равишда, таг-томири билан тугатиш, процент кетидан қувиш ҳолларига барҳам бериш зарур.

3. Умумий таълим ва ҳунар мактабини ислоҳ қилиш қуйидаги асосий вазифаларни ҳал этишни:

— таълим ва тарбия сифатини оширишни; ҳар бир предметни ўқитишнинг юксакроқ илмий даражасини, фанларнинг асосларини мустаҳкам эгаллаб олишни, ғоявий-сиёсий, меҳнат ва маънавий тарбияни, эстетик ва жисмоний камолот яхшиланишини таъминлашни: ўқув планлари ва программаларини, дарсликлар ва ўқув қўлланмаларини, ўқитиш методларини такомиллаштиришни; ўқувчиларнинг ортиқча зўриқтирилишига, ўқув материалининг ҳаддан ташқари мураккаблаштирилишига барҳам беришни;

— умумий таълим мактабида меҳнат тарбиясининг, таълим ва касб танлашни ўргатишнинг ташкил этилишини тубдан яхшилашни; ўқитишнинг политехника, амалий йўналишини кучайтиришни: ҳунар-техника таълими системасида юқори малакали ишчи кадрлар тайёрлашни анча кенгайтиришни; ёшларни умумий ҳунар таълимига ўтказишни амалга оширишни;

— ўқиш сифати учун ўқувчиларнинг масъулиятларини, ўқув ва меҳнат интизомига риоя этишни кучайтиришни, ўқувчилар коллективларида ўзини ўзи бошқаришни ривожлантириш асосида уларнинг ижтимоий активлигини оширишни;

— ўқитувчининг ижтимоий обрў-эътиборини, унинг назарий ва амалий тайёргарлигини оширишни, халқ маорифи системасининг педагог кадрларга бўлган эҳтиёжини батамом қондиришни; ўқитувчиларнинг ва ишлаб чиқариш таълими мастерларининг иш ҳақини оширишни, уларнинг уй-жой, маиший шароитларини, медицина хизмати кўрсатишни, уларни санаторийларда даволашни яхшилашни;

— ўқув юртларининг, мактабгача тарбия ва мактабдан ташқари муассасаларнинг моддий-техника базасини мустаҳкамлашни;

— умумий таълим ва ҳунар мактаби структураси ҳамда халқ маорифини бошқаришни такомиллаштиришни билдиради.

II. УМУМИЙ ЎРТА ВА ҲУНАР ТАЪЛИМИНИНГ СТРУКТУРАСИ

4. Умумий ўрта ва ҳунар таълимининг қуйидаги структурасини белгилаш таклиф этилади:

Бошланғич мактаб — I—IV синфлар;

Тўлиқсиз ўрта мактаб — V—IX синфлар;

Ўрта умумий таълим ва ҳунар мактаби — умумий таълим мактабининг X—XI синфлари; ўрта ҳунар-техника билим юртлари; ўрта махсус ўқув юртлари.

Ўрта умумий таълим мактаби ўн бир йиллик бўлади. Болаларни мактабда ўқитиш бир йил аввал — 6 ёшдан бошланади. Мактабгача тарбия системаси ривожланиб, эндиликда мутлақ кўпчилик болаларни қамраб олганлиги, болалар боғчаларида ва мактабларда болаларга таълим бериш тажрибаси бунинг учун замин тайёрлади. Болаларни мактабда 6 ёшдан ўқигишга ўтишни аста-секин, 1986 йилдан бошлаб бир неча йил мобайнида, қўшимча ўқувчи ўринларни вужудга келтирилишига, ўқитувчи кадрлар тайёрланишига қараб, ота-оналарнинг истагини, болаларнинг камол топиш даражасини, маҳаллий шароитларни ҳисобга олиб амалга ошириш назарда тутилади. Дастлабки босқичда болаларнинг муайян қисми мактабга 7 ёшда ҳам кирадиган бўлади, олти ёшли болалар эса мактабларда ҳам, болалар боғчаларининг юқори группаларида ҳам ягона программа асосида ўқитилади.

Бошланғич мактабда (I—IV синфлар) ўқиш даври бир йил узайтирилади, бу эса болаларга ўқишни, ёзишни ва ҳисоблашни, энг оддий меҳнат кўникмаларини янада асосли равишда ўргатишни, айни вақтда ўқувчиларнинг зўриқишини камайтиришни ва келгусида фан асосларини ўзлаштиришни осонлаштиришни таъминлаш имконини беради.

Тўлиқсиз ўрта мактаб (V—IX синфлар) ҳозиргидек фан асосларини беш йил мобайнида ўргатишни кўзда тутади. Тўққизинчи синфни тугатган мактаб ўқувчилари ўн беш ёшида тўлиқсиз ўрта маълумот олади. Ўспиринларга умумий меҳнат таълимини бериш вазифаси асосан ҳал этилади. Касб танлашга ўргатиш тадбирлари билан бирга уларнинг бўлғуси касбни танлашини осонлаштирувчи шароитлар яратилади. Тўққиз йиллик мактаб турли каналлар орқали умумий ўрта ва ҳунар таълимини олиш учун база бўлади.

Ўрта умумий ва ҳунар мактаби умумий таълим мактабининг X—XI синфларини, ҳунар-техника билим юртларини, ўрта махсус ўқув юртларини ўз ичига олади. У ёшларга умумий ўрта таълим берилишини, меҳнат ва ҳунар ўргатишни таъминлайди.

5. Тўққизинчи синфларни битириб чиқувчиларга шундан кейин таълим бериш потоклари ўртасидаги нисбат халқ хўжалигининг эҳтиёжларига мувофиқ равишда, ўқувчиларнинг истаги, қизиқиши ва қобилиятини ҳисобга олиб ташкил этилади. Ўрта ҳунар-техника билим юртларига кирадиган тўққизинчи синфни битирувчиларнинг сони ва салмоғи келгусида тахминан икки баравар кўпаяди. Бунда айрим регионларнинг, шаҳар ва қишлокнинг хусусиятлари эътиборга олиниши керак.

VIII—XI синфларнинг ўқувчиларига ўзлари танлаб олган физика-математи-

Давоми иккинчи бетда

4 МАРТ—СССР ОЛИЙ СОВЕТИГА САЙЛОВЛАР КУНИ

ТИНЧЛИККА ҚЎШИЛГАН ҲИССА

Халқ ҳокимияти Олий органига бўладиган сайлов мамлакатимиз ҳаётида воқеадир. Мана бир неча кундирки совет халқи СССР Олий Советига депутатликка муносиб номзодларни кўрсатмоқда. Шу нарса қувонарлики, совет кишилари, меҳнаткашлар коллективлари партия ва ҳукуматимиз раҳбарларини, сиёсий ва жамоат арбобларини, Иттифоқдош республикалар раҳбарлари, ишлаб чиқариш илғорлари, фан ва маданият вакилларини бир овоздан, якдиллик билан депутатликка номзод қилиб кўрсатишмоқда.

Республикамизда бўлиб ўтаётган йиғилишларда ҳам номзодлар кўрсатилмоқда. Тошкент Тўқимачилик комбинатида, Марғилондаги «Атлас» авр газламалар ишлаб чиқариш бирлашмасида бўлиб ўтган йиғилишлар қатнашчилари КПСС Марказий Комитети Бош секретари, СССР Олий Совети Президиуми Раиси Юрий Владимирович Андроповни Тошкент — Ленин сайлов округи ҳамда 611-Марғилон сайлов округидан СССР Олий Совети Иттифоқ Совети депутатлигига бир овоздан номзод қилиб кўрсатдилар.

Тошкентдаги «Миконд» заводининг коллективи ўз йиғилишларида Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг биринчи секретари Иномжон Бузрукович Усмонхўжаевни 117-Тошкент—Октябрь сайлов округидан СССР Олий Совети Миллатлар Совети депутатлигига якдиллик билан номзод қилиб кўрсатишди.

Маълумки, сайловни уюшқоқлик билан ўтказишда минглаб агитаторларнинг хизматлари катта. Шу муносабат билан мухбиримиз Тошкент шаҳридаги 110-ўрта мактабда жойлашган агитпунктда бўлиб, сайловга тайёргарлик ишлари билан танишди.

Бу ерга куннинг қайси вақтида келманг, албатта, одам гавжум бўлади. Биз агитпунктга кириб борганимизда агитаторлардан бир группаси катта агитатор Нина Григорьевна Петрованинг атрофини ўраб олишиб, келгуси ишлар ҳақида маслаҳат қилишаётган эканлар.

Ҳаммаёқ саранжом-саришта. Деворларда турли мавзудаги стендлар. Уларнинг бирида республикамиз далаларида, завод-фабрикаларида олинган фотосуратлар... Унда айниқса, машҳур механизатор, Социалистик Меҳнат Қаҳрамони Тўлан Дадажоновнинг сурати кўзга яққол ташланиб турибди.

— Депутат — халқ хизматкори, — дейди биз билан суҳбатда катта агитатор Нина Григорьевна. — Зеро, ҳар бир совет кишиси учун халққа хизмат қилишдан ҳам шарафлироқ иш йўқ. Шу боис ҳам, халқимиз энг муносиб фарзандларини СССР Олий Советига депутатликка номзод қилиб кўрсатмоқда.

Куни кеча Тошкент Тўқимачилик комбинатида бўлиб ўтган йиғилиш қатнашчилари КПСС Марказий Комитети Бош секретари, СССР Олий Совети Президиуми Раиси Юрий Владимирович Андропов билан шу корхона тўқувчиси Каромат Ҳакимовна Ёқуббоевани бизнинг Ленин сайлов округидан СССР Олий Совети Иттифоқ Совети депутатлигига бир овоздан номзод қилиб кўрсатдилар.

Нина Григорьевнадан агитаторлар фаолияти ҳақида сўзлаб беришини сўраймиз.

— Агитпунктимизга қирқ саккиз нафар агитатор уюшган. Сайловни уюшқоқлик билан ўтказиш юзасидан бир қанча тадбирлар ишлаб чиққанмиз. Бу тадбирларни амалга ошириш эса ўз-ўзидан бўлмайди. Улар агитаторлардан катта куч ва билим талаб этади. Шу кунгача агитаторларимиз томонидан КПСС XXVI съезди қарорларини амалга ошириш, КПСС Марказий Комитетининг кейинги Пленумларида ўртоқ Юрий Владимирович Андропов томонидан берилган йўл-йўриқлар ва хулосалар асосида бир неча суҳбатлар ўтказилди. Агитпункт иш планида яна бир қанча суҳбатлар, учрашувлар планлаштирилган. Жумладан, сайловчилар билан номзодларнинг учрашувини, суҳбатларини ўтказиш ҳам агитаторларимизнинг зиммаларида. Айни пайтда бизга қарашли ўнта участкада яшовчи сайловчиларни рўйхатга олиш ниҳоясига етказилмоқда. Бу участкаларда икки минг нафардан ортиқ сайловчи истиқомат қилади. Хуллас, агитаторларимиз олдида давлат ва халқ аҳамиятига эга бўлган катта вазифа — сайловни уюшқоқлик билан ўтказиш турибди.

— Ана шу вазифани сидқидилдан бажараётган агитаторлар ҳақида ҳам сўзлаб берсангиз?

— Агитаторларимизнинг ҳаммаси ҳам ишчан кишилар. Айтайлик, Зуҳра Ғафурова, Гули Гудимова, Вера Понкратова кўп йиллардан бери агитаторлик қилишади. Эндиликда улар ўз тажрибаларини ёшларга ўргатиш билан бирга ўзлари ҳам белгиланган участкаларда оммавий-сиёсий ишларни намунали йўлга қўйишган. Қумри Расулова, Динара Шоҳамедова, Малика Тошхўжаева, Гули Фозилова эса ёш агитаторларимиздан.

Ҳа, сайловолди кампаниясида намунали фаолият кўрсатаётган ҳар бир агитаторнинг, сиёсий ходимнинг меҳнати айни пайтда тинчликни таъминлашга қўшилган ҳиссадир.

Е. ХЎЖАМОВ

Суратда: агитаторлардан Д. Шоҳамедова (ўнгдан), Н. Петрова ва С. Жильцова участкаларга чиқиш олдидан ўзаро фикрлашмоқдалар.

ДЕКАБРЬ ПЛЕНУМИ: ТАРАҚҚИЕТИМИЗНИНГ МУҲИМ ЙЎНАЛИШЛАРИ

Мақсуд ҚОРИЕВ

ЗАМОН ТАҚОЗОСИ

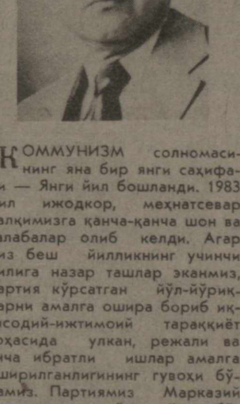

КОММУНИЗМ солномасининг яна бир янги саҳифаси — Янги йил бошланди. 1983 йил ижодкор, меҳнатсевар халқимизга қанча-қанча шон ва ғалабалар олиб келди. Агар биз беш йилликнинг учинчи йилига назар ташлар эканмиз, партия кўрсатган йўл-йўриқларни амалга ошира бориб иқтисодий-ижтимоий тараққиёт соҳасида улкан, режали ва анча ибратли ишлар амалга оширилганлигининг гувоҳи бўламиз. Партиямиз Марказий Комитетининг ўтган йили бўлиб ўтган тарихий ҳар иккала Пленуми ҳам КПСС XXVI съезди қарорларини ҳаётга жорий этишга ижодий ёндашишнинг ажойиб намунаси бўлди. Иқтисодий-ижтимоий тараққиётга моҳирлик билан раҳбарлик, онгли, ленинча коммунистик интизомга риоя қилиш, ишлаб чиқаришда юксак унум билан ишлаш, ҳамма соҳада самарадорликка эришиш, тежамкорлик, иқтисод, план интизоми, ғоявий ишларимизнинг натижали бўлиши каби энг муҳим, ҳаётий масалалар кун тартибига қўйилди. Сиёсатда, иқтисодий ҳаётда ана шу йўл-йўриқларга амал қилиб ишлаш яхши, амалий натижалар берганлиги йилимиз якунларида ўз ифодасини топди.

Республикамиз саноати йиллик планларини муваффақият билан якунлади, қўшимча равишда бир неча миллион сўмлик маҳсулот берди. Пахтакорларимиз энг оғир, мураккаб шароитда қаҳрамонларча меҳнат қилиб давлатга 5 миллион тўққиз юз 31 минг тоннадан зиёд пахта сотди. Қишлоқ хўжалигимизнинг барча соҳаларида катта ғалаба қўлга киритилди.

Ижодкор халқимиз ўз ҳалол, фидокорона меҳнати туфайли, пешона тери билан моддий бойликлар бунёд этиб элни безантирмоқда, кийинтирмоқда, озиқ-овқат билан таъминламоқда. Бу билан ривожланган социализм мамлакатининг қудратли иқтисодий-сиёсий пойдеворини барпо этмоқдаки, бундан ҳар биримиз қувонамиз, фахрланамиз.

Партиямиз Марказий Комитетининг янги йил арафасида бўлиб ўтган Пленум ҳамда ўртоқ Юрий Владимирович Андроповнинг нутқи текстида кейинги йил ичида қилинган ишларга баҳо берилди, олдимизда турган вазифалар, йўналишлар белгиланди.

Халқ хўжалигининг ҳамма поғоналарида ва барча бўғинларида бошқарувнинг ташкилий структурасини такомиллаштириш, ижтимоий ишлаб чиқаришнинг социал-иқтисодий самарадорлигини ошириш талабларига асосланиб халқ хўжалигини планлаштириш системасини яхшилаш; хўжалик механизми иқтисодий воситалари ва омиллари бутун йиғиндисининг, шу жумладан, нархнинг ҳосил бўлиши, кредит—молиявий система, хўжалик фаолияти натижаларини баҳолаш усуллари ва шу кабиларнинг таъсирчанлигини оширишни назарда тутиш; бошқарув системасини яхшилаш масалаларини комплекс тарзда ўзаро боғлаб кўриб чиқишгина социалистик ишлаб чиқариш замиридаги афзалликлардан тўла-тўкис фойдаланиш вазифасини ҳал қилиши мумкин.

Бас, шундай экан, режаларимизни рўёбга чиқаришига халал бераётган айрим камчиликларга қарши шафқатсиз бўлмасдан туриб, олға томон силжишимиз мумкин эмас. Афсуски, лоқайдлик, бепарволик, шахсиятпарастлик, интизомсизлик, ўз манфаатини давлат, халқ манфаатидан юқори қўйиш, кўзбўямачилик, порахўрлик, иғвогарлик каби иллатлар бугунги кунимизда ҳам, оз бўлса-да, учраб турибди.

Шу боисдан адабиётимиз олдидаги вазифалар, унинг партиявийлик, халқчиллик ва замонавийлиги ҳам ана шу улкан замонамизнинг ҳақиқий ҳаёт кўзгусида акс эттиришидадир. Замондошларимизнинг қалби, ижодий меҳнати, турмуш тарзи, ҳаяжонлари, севги ва садоқати адабиётимиз мавзусидир. Бу соҳада адибларимиз қилаётган ишларга партия ва ҳукуматимизнинг совет халқига Янги йил табрикномасида «Кўпмиллатли маданиятимиз янги, салмоқли адабиёт ва санъат асарлари билан бойиди», деб юксак баҳо берилди.

Кўпмиллатли совет мамлакатининг олға томон, коммунизм сари зафарли одимларини тўхтатиб қола оладиган куч дунёда йўқ. Биз бутун дунёда тинчлик, осойишталик барқарор бўлишини истаймиз ва шунинг учун курашамиз. АҚШ маъмурияти ўзининг зўрлик сиёсати билан жаҳонга ҳоким бўлишни даъво қилмоқда. Мустақил Гренада топталди, Никарагуа хавф остида, Ливандаги хунрезликларнинг чеки йўқ, бу ерда Вьетнам фожиаси такрорланмоқда. Нигерия, Ангола ва Африкадаги бошқа давлатларда ғаламислик ишлари олиб борилмоқда. Халқ хоҳиш-иродасига қарши Европага «Першинг-2» ракеталари жойлаштирилмоқда. Тарих сабоқларини унутган, жаҳон ҳокимлигига даъво қилаётган Рейган бошчилигидаги АҚШ маъмурияти ўт билан ўйнашиш қандай оқибатларга олиб боришини унутиб қўйганга ўхшайди!

СССР Олий Совети «Халқаро аҳвол ва совет давлатининг ташқи сиёсати тўғрисида» махсус қарор қабул қилди. Совет парламенти Совет Иттифоқи хоҳ Ғарбдаги, хоҳ Шарқдаги бирон мамлакатнинг хавфсизлигига тажовуз қилмаслигини тантанали равишда эълон қилди. У барча мамлакатлар, турли социал-сиёсий тузумдаги давлатлар билан тинч-тотув яшаш принципини турмушга тадбиқ этишни истайди.

ЖАНГЧИ-САНЪАТКОРЛАР УЧРАШУВИ

Ўзбекистон Театр жамиятида Улуғ Ватан уруши қатнашчилари — санъат ветеранларининг йиғилиши бўлиб ўтди. Унда кўп миллатли совет саҳна санъати ривожига муносиб ҳисса қўшган кекса санъат арбоблари иштирок этдилар.

Ўзбекистон Театр жамияти президиуми раиси, СССР халқ артисти Сора Эшонтўраева йиғилганларни республика театр жамоатчилиги номидан қизғин қутлади ҳамда КПСС Марказий Комитетининг 1983 йил декабрь Пленуми қарорлари асосида ветеранларни совет санъатининг бундан буёнги гуллаб-яшнашига муносиб улуш қўшишга, ёш ижодкорларни тарбиялашдек шарафли ишда жонкуяр бўлишга даъват этди.

Йиғилишда Ўзбекистон Театр жамияти правлениеси президиуми раисининг биринчи ўринбосари М. Қориев, СССР халқ артистлари Тамарахоним, Ҳалима Носирова, Ўзбекистон ССР халқ артистлари Гавҳар Раҳимова, Комуна Исмоилова, республикада хизмат кўрсатган артист Меҳри Абдуллаева ва бошқалар сўзга чиқиб, жангчи-санъаткорларимизнинг Улуғ Ватан уруши йилларидаги фаолияти, совет жангчиларига кўрсатган маънавий мададлари ҳақида ўз хотираларини гапириб бердилар.

«Санъаткорлар Улуғ Ватан урушида» деб номланган фотокўргазма йиғилганларда катта таассурот қолдирди.

Бу учрашувда Ўзбекистон Театр жамияти қошида фронт концерт бригадаларининг собиқ иштирокчиларидан иборат ветеран санъаткорлар секцияси тузилди ва Ўзбекистон ССР халқ артисти Г. Раҳимова унинг раиси қилиб сайланди.

Кеча сўнгида санъат ветеранларининг ижодкор ёшлар билан биргаликдаги концерти намойиш этилди.

УМУМИЙ ТАЪЛИМ ВА ҲУНАР МАКТАБИНИ ИСЛОҲ ҚИЛИШНИНГ АСОСИЙ ЙЎНАЛИШЛАРИ

Боши биринчи бетда

ка, химия-биология ва ижтимоий-гуманитар циклларнинг айрим предметларини факультатив машғулотлар ёрдамида чуқурроқ ўрганиш имконияти берилади. X—XI синфлардаги меҳнат таълими моддий ишлаб чиқариш ва ноишлаб чиқариш соҳаси учун талаб қилинадиган оммавий касбларни эгаллаш билан бирга қўшиб олиб борилади.

Ўрта умумий таълим мактабини битириб чиқувчилар янада юқори малака олиш ёки мураккаб касбни ўрганиш учун ўрта ҳунар-техника билим юртларининг бир йиллик бўлимларига, икки-уч йиллик муддат билан таълим берадиган ўрта махсус ўқув юртларига ва олий ўқув юртларига кирадилар. Уларнинг бир қисми ўн бир йиллик ўрта мактабда олинган меҳнат тайёргарлигига мувофиқ халқ хўжалигига бориб ишлайди. Ёшларнинг, ота-оналар жамоатчилигининг, меҳнат коллективларининг истакларини эътиборга олиб бир қанча касблар бўйича ёш чегараларини қисқартириш имконияти тўғрисидаги масалани ўрганиб чиқиш мақсадга мувофиқдир.

Шундай қилиб, бир-икки беш йиллик мобайнида ёшларга умумий ўрта таълим бериш уларга умумий ҳунар таълими бериш билан тўлдирилади. Барча йигит-қизларга меҳнат фаолияти бошлангунча касб ўрганиш имконияти берилади. Бу нарса келгусида умумий таълим ва ҳунар мактабининг бир-бирига яқинлашувига ва бирлашувига олиб боради, бу эса Лениннинг ягона, меҳнат, политехника мактаби тўғрисидаги ғояларини янада ривожлантириш ва рўёбга чиқариш бўлади.

6. Ҳозирги пайтда мавжуд бўлган ҳунар-техника ўқув юртларининг ҳар хил типлари қайта ташкил этилиб, касблар бўйича тегишли бўлимларга эга бўлган, ўқишга кирувчиларнинг маълумот даражасига қараб таълим бериш муддатлари белгилаб қўйиладиган ягона типдаги ўқув юртига — «ўрта ҳунар-техника билим юрти»га айлантирилади. Тўққизинчи синфларни битириб чиқувчилар ўрта ҳунар-техника билим юртларида қоида тариқасида 3 йил ўқиб, ҳунар ўрганадилар ва умумий ўрта таълимни тугаллайдилар. Ўн бир йиллик мактабни битириб чиқувчилар бу ўқув юртларида бир йиллик таълим муддатида ҳунар ўрганадилар.

Ўрта ҳунар-техника билим юртлари халқ хўжалигининг тегишли тармоқлари учун юқори малакали ишчилар тайёрлашга ихтисослаштирилади ва ишлаб чиқариш бирлашмалари, корхоналар, қурилишлар ва ташкилотлар базасида, қишлоқ жойларда эса район агросаноат бирлашмалари, совхозлар, колхозлар, хўжаликлараро корхоналар базасида ташкил этилади. Базавий корхоналар билан ҳунар-техника билим юртларининг ўзаро муносабатлари СССР Министрлар Совети тасдиқлайдиган Низом билан тартибга солинади.

7. Ёшларга таълим беришда ўрта махсус ўқув юртлари (техникумлар, педагогика, медицина билим юртлари ва бошқалар) муҳим роль ўйнайди. Улар ишлаб чиқариш, маориф, соғлиқни сақлаш, маданият, хизмат кўрсатиш соҳаси бошланғич бўғинларининг малакали мутахассислари ва ташкилотчиларини тайёрлайдилар, халқ хўжалиги мутахассисларининг энг кўп сонли отряди сафларини тўлдирадилар ва айни вақтда умумий ўрта таълим вазифаларини ҳал этишда қатнашадилар. Халқ хўжалиги учун зарур бўлган ўрта махсус маълумотли мутахассислар тайёрлаш сифатини бундан буён ҳам ошириш зарур.

Кейинги вақтларда тугал ўрта маълумотли ёшларга техникумларда таълим бериш кенгайтирилди. Тўлиқсиз ўрта мактабни ҳам мана шу ўқув юртларига ўқувчилар тайёрлаш манбаи сифатида сақлаб қолиш мақсадга мувофиқдир. Ўрта махсус ўқув юртларини битириб чиққан кишилар орасидан қисқартирилган таълим муддатларида олий маълумотли мутахассислар тайёрлаш тажрибасини ривожлантириш керак.

8. Умумий таълим ва ҳунар мактабининг ишини яхшилаш, уни битириб чиқувчилар учун олий ўқув юртларига киришнинг тенг шароитларни яратиш олий маълумотли мутахассислар тайёрлашни янада такомиллаштириш учун янги имкониятлар очади. Олий ўқув юртлари контингентларини шакллантиришнинг социал базаси кенгайтирилади, ёшларнинг олий маълумот олишга масъулият билан онгли муносабатда бўлиши ошади. Олий ўқув юртларига қабул қилишнинг янги қоидаларини ишлаб чиқиш, унда олий ўқув юртларига абитуриентларни конкурс асосида қабул қилиш чоғида аттестатдаги ўртача баллни ҳисобга олиш тўғрисидаги мавжуд қоидани сақлаб қолишнинг қанчалик мақсадга мувофиқ эканини кўриб чиқиш назарда тутилади.

III. ТАЪЛИМ-ТАРБИЯ ЖАРАЁНИНИНГ СИФАТИНИ ОШИРИШ

9. Ёш авлодга фан асосларидан чуқур ва мустаҳкам билим бериш, шу билимларни практикада қўлланиш кўникмалари ва маҳоратини ҳосил қилиш — совет мактабининг энг муҳим, ўзгармас вазифасидир. Ўқув планларини, программаларини, дарсликларни, ўқув-кўргазмали қўлланмаларни социал-иқтисодий ва фан-техника тараққиёти талабларига, ўқувчиларнинг ёш хусусиятларига мувофиқ ҳолга келтириш лозим.

Таълимнинг мазмунини такомиллаштириш учун:

—ўрганиладиган предметлар рўйхатини ва уларнинг материали ҳажмини аниқлаш, ўқув программалари ва дарсликларнинг зўриқтиришини тугатиб, уларни ортиқча мураккаблаштирилган, иккинчи даражали материалдан халос қилиш;

—ўқув фанларининг асосий тушунчаларини ва энг муҳим ғояларини жуда равшан баён этиш, уларда фан ва практиканинг янги ютуқлари зарур тарзда акс этишини таъминлаш;

— умумий таълим мактабидаги меҳнат тарбияси, таълимни ва касб танлашга ўргатишни йўлга қўйишни тубдан яхшилаш; таълим мазмунининг политехник йўналишини кучайтириш; амалий ва лаборатория машғулотларига, физика, химия, биология ва бошқа фанларнинг қонунлари технологияда қандай қўлланилишини кўрсатишга кўпроқ эътибор бериш ва шу тариқа ёшларга меҳнат таълими бериш, касб танлашни ўргатиш учун асос яратиш;

— ўқувчиларни замонавий ҳисоблаш техникаси тўғрисидаги билимлар ва шу техникадан фойдаланиш кўникмалари билан қуроллантириш, таълим жараёнида компьютерлар кенг қўлланилишини таъминлаш, бунинг учун махсус мактаб ва мактаблараро кабинетлар ташкил этиш;

—ҳар бир предмет ва синф бўйича ўқувчилар эгаллаши мажбурий бўлган маҳорат ва кўникмаларнинг энг мақбул ҳажмини белгилаб қўйиш зарур.

Мактабларда, ҳунар-техника билим юртларида, ўрта махсус ўқув юртларида таълим ва тарбиянинг қатъий давомийлиги, умумий таълим тайёргарлигининг ягона даражаси таъминлансин, бунда миллий ўқув юртларининг хусусиятлари эътиборга олинсин. Она тили билан бирга совет кишилари миллатлараро алоқа воситаси деб ихтиёрий қабул этган рус тилини ўрганиш учун шарт-шароитларни яхшилаш юзасидан қўшимча чоралар кўрилсин. Рус тилини эркин билиш ўрта ўқув юртларини тамомлаётган ёшлар учун норма бўлиб қолиши керак.

10. Ўрта ҳунар-техника билим юртларида умумий таълим тайёргарлигига алоҳида эътибор берилсин. Ўқувчилар фанлар асосларини, техника, агрономия, экономика предметларини ҳамда янги техника ва технологияни, автомат манипуляторлар (саноат роботларини ривожлантириш билан боғлиқ бўлган бошқа махсус предметларни пухта эгаллаб олишини таъминлаш зарур.

Ишчи кадрларнинг тайёргарлик сифатини ошириш учун ҳунар-техника таълими системасининг катта имкониятларидан тўлиқроқ фойдаланилсин. Министрликлар ва базавий корхоналар билан биргаликда ўқувчиларнинг ишлаб чиқариш таълими ва ишлаб чиқариш практикасининг янги программалари ишлаб чиқилиши, бунда муайян касб ва малакадаги ишчиларни тайёрлашга нисбатан қўйиладиган ягона талабларга асосланиб иш тутилиши лозим. Ишлаб чиқариш практикаси энг яхши бригадалар ва звенолар составида, мураббийлар, ишлаб чиқариш новаторлари ва меҳнат ветеранлари раҳбарлиги остида ўтказилсин.

11. Таълим формалари, методлари ва воситалари такомиллаштирилсин, ўқув жараёнининг асосий формаси бўлмиш дарс билан бир қаторда мактабларнинг юқори синфларида, ҳунар-техника билим юртларида ва ўрта махсус ўқув юртларида лекциялар, семинар машғулотлари, суҳбатлашувлар, практикумлар, консультациялар ўтказиш кенг одат тусига киритилсин. Ўқитувчилар ва ота-оналар ўқувчиларни китоб ва бошқа илм манбалари устида ишлашга активроқ жалб этишлари, мустақил фикрлаш кўникмасини ҳосил қилишда уларга ёрдам беришлари керак.

Синфлардаги ўқувчиларнинг энг кўп миқдорини камайтириш, уни аста-секин I—IX синфларда 30 кишига, X—XI синфларда 25 кишига келтириш вазифаси қўйилади.

Ҳамма курслар бўйича амалдаги дарсликлар ва ўқув қўлланмалари такомиллаштирилсин ҳамда янгилари яратилсин. Баён этишнинг юксак ғоявийлиги ва илмийлиги, тушунарлилиги ва қисқалиги, аниқлиги, равшанлиги ва қизиқарлилиги, методик аппаратнинг мукаммаллиги — ҳар бир дарсликка нисбатан қўйиладиган зарур талаблардир. Бу дарсликларни ёзишга энг яхши ўқитувчилар, тажрибали методистлар, таниқли олимлар жалб этилсин, авторларнинг меҳнатини қўшимча рағбатлантириш тадбирлари амалга оширилсин. СССР халқларининг тилларида дарсликлар нашр қилиш учун полиграфия қувватлари ва юқори сифатли материаллар ишлаб чиқариш кенгайтирилсин. Фанларнинг асослари ва факультатив курсларга доир ўқув маълумот характеридаги ва илмий-оммабоп адабиётга бўлган эҳтиёж тўла-тўкис қондирилсин.

12. Ўқувчиларда марксча-ленинча дунёқарашни шакллантириш уларни коммунистик руҳда тарбиялашнинг мустаҳкам негизидир. Ҳам жамиятшунослик, ҳам табиий-илмий барча фанларни ўқитиш ўқувчиларда мустаҳкам материалистик тасаввурларни, атеистик фикрларни, табиат ва жамият ҳодисаларини тўғри изоҳлаш қобилиятини, ижодий ўзгартувчанлик фаолиятига тайёрликни вужудга келтириши муҳимдир.

Ижтимоий-гуманитар цикл предметларини жозибадор, тушунарли тарзда ўқитиш дунёни революцион янгилаш йўлларини, социализмнинг асосий принциплари ва тарихий афзалликларини, капитализмнинг халқ манфаатларига зид бўлган реакцион моҳиятини очиб бериши, ҳозирги ижтимоий турмушнинг ёшларни қизиқтираётган саволларига синфий позициялардан ишонарли жавоблар бериши, коммунизм ғояларининг муқаррар ғалабасини кўрсатиши зарур. Тарих, жамиятшунослик, адабиёт ва бошқа предметларнинг дарсларида ўз коммунистик эътиқодларини қаттиқ туриб ҳимоя қилиш маҳоратини мешчанликка, текинхўрликка, истеъмолчиликка муросасизликни изчиллик билан тарбияламоқ керак. Машғулотларнинг актив формалари кенг одат тусига киритилсин, уларга зўр амалий йўналиш бахш этилсин, қироатхонлик ва схематизм таг-туби билан тугатилсин. Жамиятшуносликни ўрганишга ажратилган ўқув вақтини кўпайтириш зарур деб ҳисоблансин. Ўрта ўқув юртларининг ҳамма типлари учун ягона жамиятшунослик дарслиги яратилсин.

13. Ғоявий-сиёсий тарбияда пухта коммунистик эътиқодларга эга бўлган онгли гражданни вояга етказиш диққат марказига қўйилиши керак. Таълим-тарбия жараёнининг ҳамма элементлари, мактабнинг бутун ижтимоий ҳаёти шунга хизмат қилиши лозим. Ёшлар марксизм-ленинизм ғоялари руҳида, К. Маркс, Ф. Энгельс, В. И. Лениннинг ҳаёти ва фаолияти тимсолида, КПССнинг тарихий тажрибаси негизида тарбиялансин. Ўқувчиларни совет ватанпарварлиги ва социалистик интернационализм, СССР халқларининг қардошларча дўстлиги руҳида тарбиялаш кучайтирилсин. Ижтимоий-сиёсий клублар, музейлар, тўгараклар, лекторийларнинг фаолияти активлаштирилсин. Революцион, меҳнат ва жанговар шуҳрат жойларига экскурсия ва юришлар мунтазам ўтказиб турилсин. Сиёсий ахборотнинг йўлга қўйилиши такомиллаштирилсин. Ўзининг сиёсий маълумотини ошириш кўникмалари ҳосил қилинсин. Ўқувчиларни ижтимоий-сиёсий жиҳатдан тарбиялашга партия ходимлари, энг яхши пропагандист кадрлар, «Билим» жамиятининг лекторлари, партия ветеранлари кенг жалб қилинсин. Оммавий ахборот воситалари ўқитувчиларнинг, оила ва жамоатчиликнинг актив ва доимий ёрдамчилари бўлсин. Телевидение ва радио орқали ўқув кўрсатувлари ва эшиттиришларини кенгайтириш, уларнинг мазмунини яхшилаш, ёшларни тарбиялаш соҳасидаги илғор тажрибани, бу иш намунали йўлга қўйилганлигини пропаганда қилиш ва оммалаштиришни таъминлаш зарур.

Тарбиявий ишда Совет давлатининг рамзлари — СССР Гимни, Байроғи ва Гербидан, иттифоқдош республикаларнинг гимнлари, байроқлари ва гербларидан, давлат мукофотлари ва нишонларидан, шунингдек пионер ва комсомол ташкилотларининг символларидан тўлиқроқ фойдаланилсин. Ҳаётга қадам қўювчи ҳар бир киши СССР Конституциясини, ўз республикасининг конституциясини билиши, уларга амал қилиши керак.

14. Янги инсонни тарбиялаб вояга етказишда ахлоқий ва ҳуқуқий тарбиянинг аҳамияти бениҳоя катта. «Ҳозирги замон ёшларини тарбиялаш, ўқитиш ва уларга таълим бериш ишларининг ҳаммаси, — деб таъкидлаган эди В. И. Ленин, — уларни коммунистик ахлоқли қилиб тарбиялашдан иборат бўлсин!, (Тўла асарлар тўплами, 41-том, 344-бет). Бутун тарбиявий иш билим, эътиқод ва ҳаракатнинг, сўз ва ишнинг чамбарчас бирлиги асосига қурилиши керак. Мактаб коммунистик ахлоқ принциплари асосида яшаш ва иш тутиш, социалистик жамият қоидаларига, совет қонунларига оғишмай риоя этишдан иборат ички эҳтиёжни вужудга келтириши керак.

Ёшлик чоғиданоқ коллективчилик ва бир-бирига талабчанлик, ҳалоллик ва ҳаққўйлик, саҳийлик ва принципиаллик, бирдамлик ва характер мардлиги руҳида тарбиялаш жуда муҳимдир. «Ўқувчилар учун қоидалар»нинг янги варианти ишлаб чиқилсин.

15. Ўқувчиларга бадииётни ўргатиш ва уларни эстетик тарбиялашни анча яхшилаш жуда муҳим вазифадир. Гўзаллик туйғусини ривожлантириш, соғлом бадиий дид-фаросатни шакллантириш, санъат асарларини, жонажон она-табиат гўзаллиги ва бойлигини тўғри тушуниш ва қадрлаш маҳоратини ривожлантириш зарур. Шу мақсадда ҳар бир ўқув предметининг, айниқса адабиёт, музика, ашула, тасвирий санъат, эстетиканинг имкониятларидан яхшироқ фойдаланилсин. Эстетик цикл предметларидан малакали мутахассислар дарс беришлари керак. Санъаткор зиёлиларнинг ижодий союзлари, барча маданият муассасалари бу ишда ёрдам беришлари лозим. Ўқув юртларида, пионерлар уйларида, клубларда ва маданият саройларида ҳамма жойда бадиий ҳаваскорлик тўгаракларининг ишини йўлга қўйиш, уларнинг репертуарига доимо эътибор бериш керак. Ёшлар орасига ғоясизлик, ахлоқсизлик, сийқаси чиққан маънавий маҳсулотлар суқилиб киришига мутлақо йўл қўйилмасин.

16. Социалистик жамият ёш авлоднинг жисмоний жиҳатдан бақувват, соғлом, ҳушчақчақ бўлиб, меҳнатга ва Ватанни ҳимоя қилишга тайёр бўлиб ўсишидан жуда манфаатдордир.

Барча ўқувчиларнинг дарсларда, ўқишдан ташқари вақтларда, спорт секцияларида физкультура билан кун сайин шуғулланишлари ташкил этилсин, бунинг учун зарур шарт-шароитлар яратилсин. Ҳар бир мактабда, ҳунар-техника билим юртида, барча таълим-тарбия муассасаларида асбоб-ускуналар ва анжомлар билан яхши таъминланган спорт заллари ва майдонлари барпо этилиши керак. Ўқувчиларни жисмоний жиҳатдан тарбиялаш учун спорт ташкилотлари ва клубларининг, корхоналар ва муассасаларнинг базасидан кенгроқ фойдаланилсин.

Гигиена масалаларига катта эътибор берилсин. Ҳар бир мактаб ўқувчиси гигиена ва медицина соҳасидаги зарур билимларни эгаллаб олиши, ёшлигиданоқ ўз организмини билиши ва уни тартибли сақлашни ўрганиши керак.

17. Ўқувчиларни СССР Қуролли Кучлари сафида хизмат қилишга тайёрлаш, Совет Армиясига меҳр-муҳаббат руҳида тарбиялаш, социалистик Ватанда яшаётганлиги учун юксак ифтихор туйғусини, Ватанни ҳимоя қилишга доимо шай бўлиб туриш туйғусини шакллантириш уларни ҳарбий-ватанпарварлик руҳида тарбиялашга асос қилиб олиниши лозим. Умумий таълим ва ҳунар мактабидаги бошланғич ҳарбий тайёргарлик даражаси ва самарадорлиги оширилсин.

18. Ўқувчиларни коммунистик руҳда тарбиялашда кўп нарса ёшларнинг жамоат ташкилотларига, ўқувчиларнинг ўзини ўзи бошқаришига боғлиқ.

Комсомол ва пионер ташкилотларининг обрў-эътиборини, уларнинг ёшларни ғоявий-сиёсий тарбиялашдаги ролини қатъият билан ошириш, уларга раҳбарлик қилишда расмиятчиликка, ҳамма нарсани олдиндан белгилаб қўйишга ва икир-чикир ишларга аралашаверишга йўл қўймаслик зарур. Ўқувчилар коллективларининг масъулияти кучайтирилсин ва жипслиги мустаҳкамлансин, уларнинг ҳамма фойдали янги ишлари, ташаббуслари ва ҳаваскорлиги ҳар томонлама қўллаб-қувватлансин. Н. К. Крупская, А. С. Макаренко ва халқ маорифининг бошқа атоқли арбоблари бунга катта аҳамият берган эдилар.

Комсомол ва пионер ташкилотлари ўқишнинг сифатини оширишда, онгли интизомни ва хулқ-атвор маданиятини шакллантиришда, ижтимоий фойдали меҳнатни ва бўш вақтнинг мазмунли ўтказилишини ташкил этишда, ўқувчиларнинг ўзига ўзи хизмат қилишини ривожлантиришда педагоглар коллективларининг ишончли таянчи бўлишлари керак. Комсомол йиғилишлари ва пионер сборларининг катта, тарбиявий имкониятларидан тўлиқроқ фойдаланилсин, уларнинг қизиқарли ва мароқли ўтишига, мактаб коллективини қизиқтирувчи масалаларни муҳокама этишига ҳаракат қилинсин. Ўқувчи ёшларни комсомолга киришга яхшироқ тайёрлаш зарур.

Октябрятлар группаларининг ишини такомиллаштириш, кичик болаларга коллективда яшаш ва ишлаш маҳоратини ўргатишда ҳар томонлама ёрдам бериш, уларнинг кучларини фойдали, жамиятга керакли ишларга қаратиш: яхши ўқишга, меҳнатга тайёрланишга, ўзини намунали тутишга, катталарга кўмаклашишга ўргатиш лозим.

IV. МЕҲНАТ ТАРБИЯСИ, ТАЪЛИМИ, КАСБ ТАНЛАШГА ЎРГАТИШ

19. Партия мактаб фаолиятини такомиллаштиришда ёш авлодни меҳнатга тайёрлашни тубдан яхшилашга алоҳида аҳамият бермоқда.

Тўғри йўлга қўйилган меҳнат тарбияси, таълими ва касб танлашга ўргатиш, мактаб ўқувчиларининг ижтимоий фойдали, унумли меҳнатда бевосита қатнашиши ўқишга онгли муносабатни, гражданлик камолотини, шахснинг ахлоқий ва интеллектуал шаклланишини, жисмоний ривожланишини ҳосил қилишнинг бекиёс омилларидир. Мактабни битириб чиқувчиларнинг кейинги тақдири қандай бўлмасин, меҳнатда чиниққанлик фаолиятнинг ҳар қандай соҳасида уларга керак бўлади. Буни ўқувчилар яхши англаб олиши, ўқитувчилар, ота-оналар, бутун жамоатчилик чуқур фаҳмлаши муҳимдир.

Таълимни унумли меҳнат билан бирга қўшиш ўқувчиларни қуйи синфлардан бошлаб ўзларининг соғлиғи ва ёшига мос келадиган ташкилий, мунтазам, ижтимоий фойдали меҳнатга — жамият учун зарур бўлган ҳақиқий меҳнатга жалб этишни назарда тутади.

20. Мактабдаги меҳнат тарбияси ва таълимининг мақсади меҳнатга муҳаббат ва меҳнат аҳлига ҳурмат туйғусини сингдиришдан; ўқувчиларни ҳозирги замон саноат ва қишлоқ хўжалик ишлаб чиқариши, қурилиш, транспорт, маиший хизмат асослари билан таништиришдан; ўқиш ва ижтимоий фойдали иш жараёнида уларда меҳнат кўникмалари ва маҳоратини ҳосил қилишдан; онгли равишда касб танлашга ва бошланғич ҳунар таълимини олишга ундашдан иборат.

Шу мақсадда ўқувчиларнинг меҳнат таълими ва ижтимоий фойдали, унумли меҳнати учун зарур бўлган вақтни анча кўпайтириш, шунингдек ёзги каникулларни бир оз қисқартириш ҳисобига ҳар йилги меҳнат практикасини ўтказиш кўзда тутилади. Меҳнат тайёргарлигининг турли йўналишлари ва формаларини ўз ичига оладиган, мактаблар, ҳунар-техника билим юртлари, техникумлар, ишлаб чиқариш коллективлари, оила ва жамоатчиликнинг биргаликда куч-ғайрат сарфлашини кўзда тутадиган комплекс программалар ишлаб чиқилиши лозим.

Бошланғич мактаб (I—IV синфлар) ўқувчилари турмушда зарур бўлган турли материаллардан қўлда бирор нарса ясаш, қишлоқ хўжалик экинларини етиштириш, кўргазмали ўқув қўлланмаларини ясаш, ўйинчоқлар ясаш, мактаб, болалар боғчаси, уй учун керакли турли фойдали предметлар ва шу сингариларни тайёрлашнинг энг оддий усулларини ўрганадилар. Шу босқичнинг ўзидаёқ болалар тушуна оладиган баъзи касблар билан танишиш бошланади.

Тўлиқсиз ўрта мактабда (V—IX синфлар) ўқувчилар анча муфассалроқ умуммеҳнат тайёргарлигини ҳосил қиладилар, металл, ёғоч ишлаш маҳорати ва амалий кўникмаларини ҳосил қиладилар, электр техника, металлшунослик, сураткашлик билан танишадилар, халқ хўжалигининг энг асосий тармоқлари ҳақида маълумот оладилар. Улар корхоналарнинг буюртмаларига биноан, шунингдек мактаблар учун унчалик мураккаб бўлмаган нарсаларни тайёрлайдилар. табиатни муҳофаза этиш тўғрисида ғамхўрлик қиладилар. VIII синфдан бошлаб ўқувчилар ўқувчиларнинг ишлаб чиқариш бригадалари составида, мактаблараро таълим-ишлаб чиқариш комбинатларида, корхоналар ва ҳунар-техника цехлари ва участкаларида ҳунар ўрганадилар ва ишлайдилар.

Ўрта умумий таълим мактабида (X—XI синфлар) ана шу базада, шунингдек бевосита ишлаб чиқаришдаги иш жойларида мазкур регионнинг эҳтиёжларини эътиборга олиб, энг оммавий касблар бўйича меҳнат таълими ташкил этилади. Меҳнат таълимига ҳафтасига бир кун ажратилади. Программани муваффақиятли ўзлаштирган ҳамда муайян ихтисос бўйича амалий кўникма ва маҳоратни эгаллаган ўқувчилар белгиланган тартибда тегишли малака оладилар.

Мактаб ўқувчиларини меҳнатга тайёрлаш профилларини, ижтимоий фойдали, унумли меҳнатнинг конкрет характерини халқ депутатлари шаҳар ва район Советларининг ижроия комитетлари халқ хўжалигининг кадрларга бўлган эҳтиёжини, ўқув-техника базасининг мавжудлигини, шаҳар ва қишлоқ мактабларининг, йигит ва қизлар меҳнатининг хусусиятини эътиборга олиб белгилайдилар.

Ўқувчиларнинг ўзига ўзи хизмат қилишини кенгайтириш зарур. Барча болалар ва ўқувчилар ўз ёшига қараб, гигиена ва соғлиқни муҳофаза қилиш нормалари ҳамда талабларига риоя этиб, синф хоналари ва кабинетларни супуриш-сидиришда қатнашишлари, мактаб ҳовлиларининг, спорт майдончалари ва шу кабиларнинг озодалиги ҳамда ободончилигига қараб туришлари керак. Ота-оналар оилаларда яшаш хоналарини тартибга солиш, овқат пишириш, кир ювиш ва кийим-кечакни ямаш, рўзғор асбобларини ва уй хўжалиги предметларини ремонт қилиш соҳасида болалар меҳнатини ташкил этадилар.

21. Ўқувчиларни касб танлашга ўргатиш иши такомиллаштирилсин. Ёшларни касб танлашга ўргатиш идоралараро кенгашлар, шаҳар ва район комиссияларининг фаолияти кучайтирилсин. Касб танлашга ўргатишни мувофиқлаштириш иши СССР Меҳнат ва социал масалалар давлат комитети зиммасига юклатилсин.

Тажриба тариқасида бир қанча шаҳар ва қишлоқ районларида мактаблар, ўқувчилар ва ота-оналар билан суҳбатни ташкил қилиш учун касб танлашга ўргатиш марказлари вужудга келтирилсин. Улар ўз фаолиятида мактаблараро ўқув-ишлаб чиқариш комбинатларига, мактаблардаги, билим юртларидаги ва корхоналардаги касб танлашга ўргатиш кабинетларига таянишлари, ўқувчиларни замонавий касблар билан таништиришлари, халқ хўжалигининг кадрларга бўлган эҳтиёжлари ҳақида ахборот беришлари, ўқувчиларнинг психологик-физиологик хусусиятларини, уларнинг муайян турдаги фаолиятга қобилияти ва қизиқишларини аниқлашлари, шу асосда тегишли амалий тавсиялар ишлаб чиқишлари керак.

Ўқувчиларнинг меҳнат тарбияси, таълими ва уларни касб танлашга ўргатиш системаси ўқувчиларни тўлиқсиз ўрта мактабни тугатадиган пайтгача пухта ўйлаб касб танлашга ва ўқишни давом эттириш учун тегишли ўқув юртини танлаб олишга тайёрлаши лозим.

22. Ўқувчиларни меҳнатга тайёрлаш ва тарбиялашни ташкил этишда актив қатнашиш — ишлаб чиқариш коллективларининг жуда муҳим вазифасидир. Ҳар бир мактабнинг базавий корхонаси бўлиши керак. База корхоналари ўзларининг структура бўлинмалари ҳуқуқларига эга бўлган мактаб ва мактаблараро устахоналарни, таълим-ишлаб чиқариш комбинатларини, ўқув цехлари ва участкаларини, ўқувчилар учун алоҳида иш жойларини, ўқувчиларнинг ишлаб чиқариш бригадалари учун доимий дала шийпонларини, меҳнат ва дам олиш лагерларини вужудга келтиришлари қонун тартибида белгилаб қўйилиши керак. Улар мактаб ҳузуридаги ўқув-тажриба участкалари учун асбоб-ускуна, техника, материаллар, комплектлаш буюмлари, ер ажратиб берадилар, мактаб ўқувчиларининг ишлаб чиқариш фаолиятини планлаштирадилар ва ташкил этадилар, уларнинг меҳнатига ҳақ тўлайдилар. Базавий корхоналар ўқувчиларга таълим бериш ҳамда уларнинг унумли меҳнатини ташкил қилиш, улар билан тарбиявий иш ўтказиш, техника ижодкорлигини, қишлоқ хўжалиги тажрибакорлигини ривожлантириш ва касб танлашга ўргатиш учун мастерлар сифатида мутахассислар, ишчилар, колхозчиларни юборадилар. Партия, меҳнат ветеранларининг, ишлаб чиқариш илғорларининг мураббийлик ҳаракатини ривожлантириш, ўқувчиларни меҳнат коллективларининг ижтимоий-ишлаб чиқариш турмушига актив жалб этиш зарур.

23. Меҳнат таълими билан узвий равишда боғланган ҳолда ўқувчиларнинг иқтисодий тарбияси таъминланади. Улар ишлаб чиқариш муносабатларига амалий равишда қўшилишлари, социалистик мулк, план, меҳнат ва ишлаб чиқариш интизоми, иш ҳақи тўғрисида ҳаётий тасаввур олишлари, меҳнат билан топилган ҳар сўмни қадрлашни ўрганишлари муҳимдир. Ўқувчилар ишлаб топган маблағнинг бир қисми меҳнат коллективининг ихтиёрига топширилсин. Мактаб тежамкор хўжалик ходими бўлиш, жамоат бойлигига ва она табиатга, дарсликларга, мактаб мулкига, электр энергияга, шахсий буюмларга, озиқ-овқат маҳсулотларига, айниқса нонга ғамхўрлик ва тежамкорлик билан қараш фазилатини тарбиялаб, вояга етказиши керак. Ўқувчилар иқтисодий тежаш, меҳнат унумдорлиги, маҳсулотнинг таннархи ва сифати, хўжалик ҳисоби ва бошқа шу каби тушунчалар билан амалда таништирилсин.

V. БОЛАЛАР ВА ЎСМИРЛАРНИ ЖАМОАТ ЙЎЛИ БИЛАН ТАРБИЯЛАШ

24. Коммунистик партия билан Совет давлати болалар ва ўсмирларни мактабгача тарбия муассасаларида, мактабда ўқишдан ташқари вақтда, мактабдан ташқари муассасаларда ва истиқомат жойида жамоат йўли билан тарбиялашни ривожлантириш ҳақида доимо ғамхўрлик қилмоқдалар, болаларни тарбиялашда оилага ҳар томонлама ёрдам бермоқдалар.

Мактабгача ёшдаги болаларни тарбиялаш ва ўқитишни ташкил этишни яхшилаш зарур. Ёшлик чоғидан улар Ватанга муҳаббат, катталарга ҳурмат, ўртоқлик ва коллективчилик, ахлоқ маданияти руҳида, гўзалликни ҳис этадиган қилиб тарбиялансин, ҳар бир болада билишга қизиқиш ва қобилият, мустақиллик, уюшқоқлик ва интизом ривожлантирилсин. Болалар боғчасида болаларга тарбия ва таълим беришнинг типовой программаси ишлаб чиқилиб, жорий этилсин, бунда ёш физиологияси ва психологияси, миллий маданиятлар ва анъаналар эътиборга олинсин.

25. Куни узайтирилган мактаблар ва группалар ўқувчиларни жамоат йўли билан тарбиялашнинг ўзини оқлаган ва истиқболли формасидир. Бундай мактаб ва группалар ўқувчиларнинг меҳнатини ташкил этиш ва бўш вақтини кўнгилли ўтказиш учун қулай шароит яратади, оилага ёрдам беради. Шу билан бирга мактабда дарсдан кейинги тарбиявий ишни жиддий равишда яхшилаш зарур. Уй вазифаларини бажаришда ўқувчиларга педагогик ёрдам бериш билан бирга мана шундай мактаблар ишининг мазмунини қизиқарли машғулотлар билан тўлдириш, болаларга оила шароитига яқин бўлган меҳрибонлик муносабати муҳитини яратиш муҳимдир. Моддий шарт-шароитлар вужудга келтирилишига қараб аҳолининг мана шундай мактабларга бўлган эҳтиёжларини тўла-тўкис қондириш учун уларнинг тармоғини ривожлантириш зарур. Иттифоқдош ва автоном республикаларнинг Министрлар Советларига, халқ депутатлари ўлка ва область Советларининг ижроия комитетларига ўқувчилар билан тўлиқ таъминланмаган мактабларда куни узайтирилган группалар тузиш ҳуқуқи берилади.

26. Мактабдан ташқари муассасалар — пионер ва мактаб ўқувчиларининг саройлари, уйлари, ёш техниклар ва табиатшунослар станциялари, спорт, музика мактаблари, бадиий ва хореография мактаблари, болалар кутубхоналари, пионер лагерларини янада ривожлантириш келгусида ҳар бир районда фаолиятнинг турли-туман йўналишлари билан болаларни машғул қилувчи мактабдан ташқари муассасалар комплексини вужудга келтиришга олиб бориши керак.

Истиқомат жойида ўқувчилар билан ўтказиладиган тарбиявий ишни тубдан яхшилаш зарур.

Барча ўқувчиларни ўқишдан ташқари вақтда тарбиявий ишнинг хилма-хил оммавий ва якка формаларига жалб этиш муҳимдир.

Уларнинг ҳаваскорлиги, тимурчилар ҳаракати ривожлантирилсин, қизиқишларга қараб клублар, техникавий ва бадиий ижодкорлик тўгараклари, спорт секциялари барпо этилсин. Халқ депутатлари маҳаллий Советларининг ижроия комитетлари уй-жой массивларида болалар ва ўсмирлар билан ишлаш учун бинолар ажратиш ва ускуналаш имкониятларини қидириб топсинлар. Янги уй-жой кварталларининг лойиҳаларида мана шундай бинолар кўзда тутилсин.

Ишни шундай йўлга қўйиш кераккки, мактаб микрорайондаги ўқувчилар билан тарбиявий иш олиб борадиган ташкилотчи бўлиб қолсин. Бу ишга ота-оналар, жамоатчилик, меҳнат, аввало ишлаб чиқариш коллективлари жалб этилсин, ёш ишчилар, мутахассислар, студентлар орасидан комсомол педагогик отрядлар тузилсин.

Куни узайтирилган мактаблар ва группалардаги, мактабдан ташқари муассасалардаги ва истиқомат жойидаги бутун ўқишдан ташқари тарбиявий ишни ташкил этиш халқ депутатлари район (шаҳар) Советларининг ижроия комитетлари, халқ маорифи бўлимлари зиммасига юклатилсин. Бу ишда шаҳар ва район комсомол комитетлари, касаба союз комитетлари, кўнгилли жамиятлар янада актив роль ўйнашлари лозим.

27. Совет давлати соғлиғи жиҳатидан оддий шароитларда ўқий олмайдиган болалар ва ўсмирлар тўғрисида катта ғамхўрлик қилмоқда. Улар учун мактаб-интернатлар, санаторий-ўрмон мактаблари ва бошқа махсус таълим-тарбия муассасалари тармоғи ташкил этилган ва ривожлантирилмоқда. Бу жойларда таълим ва тарбия малакали даволаш билан қўшиб олиб борилади. Мазкур муассасаларда болалар батамом давлат ҳисобидан боқилади. Халқ маорифи системасининг шу бўғини ишини бундан буён ҳам такомиллаштириш, болаларни ҳар томонлама эътибор ва меҳрибонлик билан қуршаб олиш, уларни мустақил турмушга ва меҳнатга яхшироқ тайёрлаш керак.

Болалар уйларидаги ва оддий типдаги мактаб-интернатлардаги моддий-маиший шароитлар яхшиланиши ҳам зарур.

28. Оилага ёрдамни кучайтириш ва айни вақтда ёш авлодни тарбиялаш учун унинг масъулиятини ошириш лозим. Болаларни тарбиялаш — СССР гражданларининг конституцияга ёзиб қўйилган вазифасидир. Ота-оналар мактаб ва ўқитувчининг обрў-эътиборини ҳар томонлама кўтаришлари, болаларни меҳнатни севиш ва ҳурмат қилиш руҳида тарбиялашлари, уларни ижтимоий фойдали фаолиятга тайёрлашлари, тартибга, интизомга, жамиятимиз турмушининг нормаларига риоя этишга ўргатишлари, уларнинг жисмоний камол топиши ва соғлиғини мустаҳкамлаш ҳақида ғамхўрлик қилишлари, уларнинг ўз вақтида умумий ўрта ва ҳунар таълими олиши учун зарур шароитларни яратиб беришлари, ўзларининг меҳнатга ва ижтимоий вазифаларга муносабати билан ҳамма ишда болаларга намуна кўрсатишлари лозим. Болалар эса, ўз навбатида ота-оналари, катта ёшдаги кишилар ҳақида ғамхўрлик қилишлари лозим. «Уларни эъзозлаш, ҳурмат қилиш, уларга меҳрибон бўлиш, — деб уқтирди Ю. В. Андропов, — мамлакатимиз ёшларининг бурчидир...» (Танланган нутқ ва мақолалар. М., 1983, 2-нашри, 32-бет).

Тарбиянинг самарадорлигини ошириш кўп жиҳатдан оила, мактаб, жамоатчилик ва меҳнат коллективларининг баҳамжиҳат куч-ғайрат сарфлашларига ва ўқувчиларга нисбатан қўядиган талаблари бир хил бўлишига боғлиқ. Касаба союз комитетларининг болалар ва ўсмирлар тарбиясида оилага ва мактабга кўмаклашувчи комиссиялари (кенгашлари) фаолиятини активлаштириш, умумий таълим мактаблари, ҳунар-техника билим юртлари ва бошқа таълим-тарбия муассасалари ҳузуридаги ота-оналар комитетларининг иш таъсирчанлигини ошириш, тўгаракларнинг машғулотларини ўтказишга ота-оналарни кенгроқ жалб қилиш зарур.

Меҳнат коллективлари болалар тарбиясини доимо диққат марказида тутишлари, бу ишда ота-оналарга ёрдам беришлари ва оилавий тарбиядаги нуқсонлар ва камчиликлар учун улардан қаттиқ жавоб талаб қилишлари лозим. Болаларнинг тарбияси учун ота-оналарнинг масъулиятини кучайтириш тадбирларини ишлаб чиқиб, амалга ошириш мақсадга мувофиқдир.

Оилавий тарбияни яхшилашда ота-оналарнинг педагогик умумий таълими системасини кенгайтириш муҳим роль ўйнайди. Педагогика билимларини оммалаштиришда матбуот, телевидение ва радиодан, оғзаки пропагандадан, Бутуниттифоқ «Билим» жамиятининг имкониятларидан кенгроқ фойдаланиш зарур.

VI. СОВЕТ ЖАМИЯТИДА ЎҚИТУВЧИ

29. Ёшларга таълим ва тарбия беришнинг мураккаб вазифаларини муваффақиятли ҳал этиш ўқитувчига, унинг ғоявий эътиқодига, касб маҳоратига, истеъдоди ва маданиятига ҳал қилувчи даражада боғлиқдир.

Халқ ўқитувчиси — ёш шахснинг маънавий дунёси меъморидир, жамиятнинг ишончли кишисидир, жамият ўқитувчига энг азиз, энг қимматли бўлган болаларни, ўз умидини, ўз келажагини ишониб топширади. Бу ғоят олижаноб ва жуда қийин касб, ўз умрини шу касбга бағишлаган кишидан доимий ижодкорликни, тинимсиз фикрлашни, зўр қалб саховатини, болаларга меҳр-муҳаббатли, ишга астойдил садоқатли бўлишни талаб қилади. Ўқитувчи ўзининг ёш авлодни тарбиялаш соҳасидаги фидокорона, маърифатпарварлик меҳнати билан халқнинг чуқур миннатдорчилиги ва ҳурматини қозонган. Совет ўқитувчиларининг кўп миллионли отряди — мамлакатимизнинг ифтихори, ёшларни тарбиялашда партиянинг ишончли таянчидир.

Партия жамият турмушида ўқитувчининг ролини, унинг обрў ва эътиборини ошириш ҳақида доимо ғамхўрлик қилмоқда.

«Халқ ўқитувчиси бизда шундай бир юксак даражага қўйилмоғи лозимки, — деб ёзган эди В. И. Ленин, — у буржуа жамиятида ҳеч қачон бундай юксак даражага кўтарилмаган, кўтарилмаяпти ва кўтарилиши ҳам мумкин эмас. Бу — исбот-талаб қилмайдиган ҳақиқатдир. Биз ўқитувчини маънавий жиҳатдан юксалтириш борасида ҳам, уни ҳақиқий юксак унвонга лойиқ бўлишига ҳар тарафлама тайёрлаш борасида ҳам, муҳими, муҳими ва энг муҳими унинг моддий аҳволини яхшилаш борасида ҳам мунтазам, оғишмай, зўр бериб иш олиб бориш йўли билан юқорида айтилган ҳолга эришмоғимиз лозим». (Тўла асарлар тўплами, 45 том, 410-бет). Мамлакат тараққиётининг ҳозирги босқичи совет ўқитувчилари олдига янги вазифалар қўймоқда. Партиянинг ривожланган социалистик жамиятни такомиллаштириш соҳасидаги программавий йўл-йўриқларини рўёбга чиқаришга қодир бўлган ёш авлодларни вояга етказиш керак.

30. Ўқитувчи кадрлар тайёрлашни анча яхшилаш — халқ маорифи системасини ислоҳ қилишнинг ажралмас қисмидир. Бўлажак ўқитувчиларга, тарбиячиларга энг замонавий илмларни ўргатиш ва уларни амалий жиҳатдан яхши тайёрлаш лозим. Шу мақсадда педагогика олий ўқув юртлари ва билим юртларининг ўқув планлари ҳамда программалари қайта

Давоми учинчи бетда

УМУМИЙ ТАЪЛИМ ВА ҲУНАР МАКТАБИНИ ИСЛОҲ ҚИЛИШНИНГ АСОСИЙ ЙЎНАЛИШЛАРИ

Давоми. Боши биринчи ва иккинчи бетларда

ишлансин, улар турмуш талаблари билан маҳкам боғлансин. Студентларнинг ҳозирги замон ишлаб чиқариши ва мактаб ўқувчиларига касб ўргатиш методлари асосларини ўрганиши кўзда тутилсин. Психологик-педагогик тайёргарлик савияси кўтарилсин, практиканинг ташкил этилиши ва мазмуни яхшилансин. Этика ва эстетика, логика, совет ҳуқуқини ўқитиш, ўқувчилар коллективларидаги тарбиявий иш методикаси кенгайтирилсин. Педагогика институтларида зарур шароитлар яратилишига қараб таълимнинг беш йиллик муддатига ўтиш, педагогика ўқув юртларини юқори сифатли дарсликлар ва ўқув қўлланмалари билан таъминлаш юзасидан қўшимча тадбирлар ишлаб чиқилиб, амалга оширилсин, педагогика олий ўқув юртларининг профессор-ўқитувчилар состави мустаҳкамлансин.

Университетларда ўқитувчилар тайёрлаш сифати оширилиши, уларнинг педагогика олий ўқув юртларига илмий тадқиқотларни ривожлантиришдаги, илмий-педагог кадрлар малакасини оширишдаги ёрдами кучайтирилиши лозим.

Умумий таълим мактабларининг, ҳунар-техника билим юртларининг, ўрта махсус ўқув юртларининг, мактабгача тарбия ва мактабдан ташқари муассасаларнинг педагогларга, тарбиячиларга, ишлаб чиқариш таълими мастерларига ошиб бораётган эҳтиёжларини тўла-тўкис таъминлаш зарур, инженер-педагогик маълумот бериш ривожлантирилсин. Маорифнинг ҳамма бўғинлари учун фақат олий педагогик маълумотли ўқитувчилар ва тарбиячилар тайёрлашга ўтишни амалга ошириш учун шароит яратилсин.

31. Болалар билан ишлашга иштиёқи бўлган ёшларни ўқишга танлаб олиш — маориф органларининг, педагогика ўқув юртларининг, университетларнинг жуда муҳим вазифасидир. Йигитларни педагогика ихтисослари бўйича ўқишга қабул қилишни анча кенгайтириш керак. ВЛКСМ Марказий Комитети пионер, комсомол ишида ҳамда болалар ва ўсмирлар билан тарбиявий ишда ўзини кўрсатган мактабларни, билим юртларини битириб чиқувчиларни, ишлаб чиқаришдаги ёшларни, армия сафидан бўшаб келган жангчиларни педагогика олий ўқув юртларига ва факультетларга комсомол йўлланмалари билан юбориб турсин. Педагогика ўқув юртларига мактабларнинг ва ўрта ҳунар-техника билим юртларининг педагогика советлари меҳнат коллективлари, халқ маорифи органлари тавсиялари билан студентлар қабул қилиш одат тусига киритилсин.

32. Педагог кадрларнинг малакасини ошириш системаси янада такомиллаштирилиши лозим. Педагоглар маҳоратини ошириш, илғор тажрибани умумлаштириш ва оммалаштиришнинг илмий-методика марказлари бўлмиш ўқитувчилар малакасини такомиллаштириш (малака ошириш) институтлари ривожлантирилсин. Бу институтларда тегишли кафедралар ташкил қилинсин, уларда ишлаш учун малакали мутахассислар жалб этилсин. Қоида тариқасида педагог ҳар тўрт-беш йилда бир марта қайта тайёрлашдан ўтиб туриши мақсадга мувофиқдир.

Халқ маорифи ходимларининг сиёсий ўқишига, уларнинг марксизм-ленинизм назарияси, КПСС сиёсати, ёшларни Коммунистик руҳда тарбиялаш актуал проблемаларини ўрганишига эътибор кучайтирилсин. Ўқитувчининг ўз маълумотини доимо ошириши ва такомиллаштириши учун унга ҳамма зарур шароитлар яратиб берилиши, уни сиёсий, илмий ва бадиий адабиёт билан таъминлаш яхшиланиши керак.

33. Халқ депутатлари Советлари, халқ маорифи органлари, касаба союз ва комсомол ташкилотлари педагог кадрларнинг мустаҳкам ўрнашиб қолиши, уларнинг қўнимсизлиги қисқартирилиши юзасидан зарур чораларни кўришлари, ўқитувчиларнинг меҳнат ва турмуш шароитларини яхшилаш тўғрисида доимо ғамхўрлик қилишлари, уларга биринчи навбатда уй-жой беришлари лозим. Энг яхши педагогларнинг ишини маънавий рағбатлантириш ва моддий жиҳатдан рағбатлантириш практикаси кенгайтирилсин. Биринчи сентябрь кунини умумхалқ байрами — Билимлар куни, деб эълон қилиш таклиф этилади. Меҳнат Шуҳрати ордени статутига ўзгартиш киритиб, болалар ва ёшларга таълим ҳамда тарбия беришдаги муваффақиятлари учун ўқитувчиларни ва халқ маорифининг бошқа ходимларини шу орден билан мукофотлаш мумкинлигини кўзда тутиш зарур.

Ўқитувчилар, тарбиячиларнинг, ишлаб чиқариш таълими мастерларининг, халқ маорифи системаси методистлари ва бошқа ходимларининг иш ҳақи оширилсин.

34. Педагогика фани мактаб ишининг савиясини ва самарадорлигини оширишга янада салмоқли ҳисса қўшиши лозим. Бу фаннинг ҳаёт билан, мактаб практикаси билан боғланишини кучайтириш жуда муҳимдир. СССР Педагогика фанлари академияси, педагогика илмий-тадқиқот муассасалари, олий ўқув юртлари ва университетлар умумий таълим ҳамда ҳунар мактабининг актуал проблемаларини ишлаб чиқишга тубдан буриб юборилсин.

Тадқиқотларнинг сифати ва самарадорлигини оширишга ҳаракат қилиш, уларнинг натижаларини практикага кенгроқ жорий этиш зарур. Педагог олимларнинг, психологлар, дидактиклар, методистларнинг илмий асарлари конкрет тавсияномаларда, ўқув ва методик қўлланмаларда ўз ифодасини топиши керак.

Педагогика билимларини пропаганда қилишни кучайтириш, илғор тажрибани умумлаштириш ва оммалаштириш мақсадида Бутуниттифоқ педагоглар жамияти тузилсин ва СССР Халқ маорифи марказий музейи барпо этилсин.

VII. МАОРИФНИНГ ЎҚУВ МОДДИЙ БАЗАСИНИ МУСТАҲКАМЛАШ

35. Умумий таълим ва ҳунар мактаблари ўқувчиларининг, мактабгача тарбия муассасалари, интернатлар ва бошқа муассасаларда тарбияланувчиларнинг кўпайиши, таълим-тарбия вазифаларининг мураккаблашуви, меҳнат таълимининг кенгайиши маорифнинг моддий базасини янада ривожлантириш, мустаҳкамлаш ва сифат жиҳатдан такомиллаштиришни талаб этади. Келгусида мактабгача тарбия муассасаларига бўлган талаб-эҳтиёжларни тўлиқ қондириш, куни узайтирилган группалар учун ва мактабларнинг бир сменада ишлаши учун, олти ёшдаги болаларни ўқитиш учун шарт-шароитларни вужудга келтириш, меҳнат таълими, ўқишдан ташқари вақтда болалар ва ўсмирлар билан ишлаш учун зарур базани яратиш каби проблемаларни ҳал этиш лозим. Бунинг учун айниқса янги районларда мактаблар, устахоналар ва ўқув-ишлаб чиқариш комбинатлари, ҳунар-техника билим юртлари, мактабгача ва мактабдан ташқари болалар муассасалари, педагогика ўқув юртлари, ўқитувчилар малакасини ошириш институтлари, педагог ходимлар учун уй-жойлар, ўқувчилар учун ётоқхоналар ва интернатлар қурилиши кенг программасини амалга ошириш керак

Ўқув юртларининг биноларини ҳамда ётоқхоналарни қуриш, ремонт қилиш ва жиҳозлаш учун давлат ва кооператив корхоналарнинг, совхозлар ва колхозларнинг имкониятларидан кенгроқ фойдаланиш, уларга шу мақсадлар учун маблағ ҳамда ресурслар ажратиш ҳуқуқини бериш лозим. Ўқув юртлари биноларининг замонавий таълим-тарбия жараёни талабларини ҳисобга олувчи янги лойиҳалари ва қурилиш нормативлари ишлаб чиқилиши зарур.

36. Министрликлар билан идоралар юқори малакали ишчилар тайёрлашни кенгайтириш учун ўрта ҳунар-техника билим юртлари тармоқларини ривожлантиришга капитал маблағни кўпайтиришлари керак. Корхоналарни реконструкция қилиш билан айни бир вақтда улар базасида ишлаб турган билим юртлари, ўқув комбинатлари, цехлари, участкалари, устахоналари техника билан қайта қуроллантирилиши лозим.

Ўқув жиҳозлари, кўргазмали ўқув қуроллари ва таълимнинг замонавий техника воситаларини, мебеллар, станоклар, асбоблар, электрон-ҳисоблаш техникаси, қишлоқ хўжалик машиналари ишлаб чиқаришни кенгайтиришлари зарур.

VIII. ХАЛҚ МАОРИФИНИ БОШҚАРИШНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

37. Умумий ўрта ва профессионал таълимнинг ривожланиши уларнинг мақсад ҳамда вазифаларини тобора яқинлаштириб, бирлаштирмоқда. Бошқарув органлари ёш авлодни ўқитиш ва тарбиялаш соҳасида ягона давлат сиёсатини муттасил амалга оширишлари, етилган масалаларни ўз вақтида ва ижодий ҳал этишлари, барча ўқув юртларининг иш савияси ҳозирги замон талабларига мувофиқ оширилишини таъминлашлари керак...

Шундай сиёсатни яна ҳам изчилроқ амалга ошириш, маориф системаси турли бўғинларининг фаолиятини самарали равишда мувофиқлаштириш, маорифга ва профессионал таълимга амалий раҳбарликни кучайтириш мақсадида марказда ва жойларда: СССР Министрлар Советидан бошлаб халқ депутатлари шаҳар ва район Советларининг ижроия комитетларигача бўлган даражада идоралараро комиссияларни тузиш мақсадга мувофиқдир. Мактабларни битирувчиларни планлаштириш ва тақсимлаш, ўқув юртларини комплектлаш, ўқишни давом эттирувчиларни тақсимлаш, меҳнат тарбияси ва таълими учун шарт-шароитлар яратиш, моддий базани ривожлантириш ва ундан фойдаланиш каби принципиал масалаларни ҳал этиш ана шу комиссиялар зиммасига юклансин.

38. Халқ маорифини бошқариш органларининг иш услуби ва методларини қатъиян яхшилаш чоралари кўрилсин. Маорифнинг аҳволи чуқур анализ қилиниши, ўқув планлари ва программалари, дарсликлар ва методик адабиётни такомиллаштириш таъминлансин.

Таълим ва тарбия ишидаги илғор тажрибани ўрганишга, пропаганда қилиш ва жорий этишга алоҳида эътибор бериш, новаторларнинг ташаббусларини менсимасликка ҳам, шу ташаббусларнинг ўйламасдан юзаки оммалаштирилишига ҳам йўл қўймаслик керак.

Мактаблар, мактабгача тарбия ва мактабдан ташқари муассасаларнинг ишини ташкил этишда, педагог кадрларни танлаш, жой-жойига қўйиш ва уларнинг малакасини оширишда, мактабнинг ишлаб чиқариш билан алоқасини мустаҳкамлашда, меҳнат таълимини ва касб танлашга ўргатишни, ўқув-ишлаб чиқариш комбинатлари, ҳунар-техника билим юртлари, корхоналарнинг таълим цехлари базасида юқори синф ўқувчиларининг бошланғич профессионал тайёргарлигини ташкил этишни яхшилашда маорифни бошқариш район бўғинининг муҳим роль ўйнашини ҳисобга олиб, уни мустаҳкамлаш мақсадга мувофиқ деб топилсин. Район бўғини таълим-тарбия муассасаларини хўжалик жиҳатдан таъминлаш тўғрисида ғамхўрлик қилишни ўз зиммасига олиши лозим.

Мактаблар ва ҳунар-техника билим юртлари директорларининг таълим-тарбия жараёнини ташкил этиш борасидаги ижодий ишлари учун шарт-шароитларни яхшилаш, уларнинг ўқув нагрузкасини камайтириш зарур. Синф раҳбарининг роли ва обрў-эътибори бутун чоралар билан оширилсин, унга ҳар томонлама ёрдам берилсин. Мактабнинг ва ўқитувчининг ишига биринчи навбатда талабалар билимининг чуқурлиги ва мустаҳкамлигига, уларнинг ғоявий ва маънавий фазилатларига қараб, улар ҳаётга ва меҳнатга қандай тайёрланганликларига қараб баҳо берилсин.

39. Қишлоқ мактаби алоҳида эътибор берилишига муҳтождир. Шу мактабнинг аҳволи ва иш савияси қишлоқни социал ривожлантиришга, ёшларнинг муқим ўрнашиб қолишига, қишлоқ аҳолисининг маданий савиясини оширишга, қишлоқда демографик муаммоларни ҳал этишга катта таъсир ўтказмоқда. Партия, совет, касаба союз, комсомол ташкилотларининг, агросаноат бирлашмаларининг куч-ғайрати қишлоқ мактабларининг иш шароитини тубдан яхшилашга, шу мактабларни малакали педагог кадрлар билан мустаҳкамлашга, таълим-тарбия жараёнининг сифатини оширишга, ўқувчиларни меҳнатга тайёрлашни ва уларни касб танлашга ўргатишни яхшилашга, уларни қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришини юксалтиришда актив қатнашиш иштиёқи руҳида тарбиялашга қаратилиши лозим.

40. Мактаб тўғрисида ғамхўрлик — умумпартия, умумхалқ иши. Партия комитетлари КПСС XXVI съездининг, КПСС Марказий Комитети 1983 йил июнь Пленумининг қарорларига амал қилиб, мактаблар ва ҳунар-техника билим юртларининг ҳаётини чуқур ўрганишлари, уларнинг фаолиятида вужудга келадиган проблемаларни ўз вақтида пайқаб, уларни ҳал этиш йўлларини белгилашлари, партия, касаба союз ва комсомол ташкилотларининг, совет ва хўжалик органларининг, меҳнат коллективларининг эътиборини мактабга қаратишлари керак. Халқ маорифи муассасалари ишининг энг муҳим масалалари, шу муассасалар партия ташкилотларининг ҳисоботлари партия комитетларининг пленумлари ва бюроларида мунтазам суратда кўриб чиқилиши лозим.

Педагог кадрларнинг сиёсий ва маънавий жиҳатдан ўсиши тўғрисида ҳар куни ленинча ғамхўрлик қилиш, партия ички ва ташқи сиёсатининг энг муҳим масалалари тўғрисида ўқитувчиларни оператив равишда хабардор қилиб туриш — партия комитетларининг бурчидир. Ўқитувчига зўр эътибор бериб ва одоб билан муносабатда бўлиш, педагогларни таълим ва тарбия ишларига алоқадор бўлмаган топшириқларни бажаришга жалб этмаслик зарур. Педагогик-меҳнат ветеранлари тўғрисида ғамхўрлик қилинсин, ёшларни тарбиялашда уларнинг катта ҳаёт тажрибасидан активроқ фойдаланилсин.

Ўқув юртларининг бошланғич партия ташкилотларига раҳбарлик яхшиланиши лозим. Педагогик коллективларни жипслаштириш ва мустаҳкамлаш, соғлом маънавий психологик иқлимни, чинакам ижодкорлик, коллегиаллик ва жавобгарлик муҳитини вужудга келтириш — ана шу бошланғич партия ташкилотларининг вазифасидир. Ўқитувчилар ва ишлаб чиқариш таълими мастерлари ўртасида партия қатламини кўпайтириш, партия сиёсатини амалий равишда рўёбга чиқаришда коммунист ўқитувчиларнинг авангардлик ролини ошириш зарур.

Янги босқичда умумий таълим ва ҳунар мактабининг вазифаларини ўқув юртлари партия ташкилотларининг ва улар коллективларининг энг яхши иш тажрибасини, совет ўқитувчиларининг фидокорона меҳнатини газета ва журналларнинг саҳифаларида, радио ва телевидение орқали омилкорлик билан мунтазам суратда ёритиб бориш зарур.

* * *

Халқ маорифини такомиллаштириш — Коммунистик партия билан Совет давлати сиёсатининг энг асосий масалаларидан биридир.

Умумий таълим ва ҳунар мактабини ислоҳ қилиш умумдавлат миқёсидаги йирик тадбир ижтимоий-сиёсий аҳамиятга молик катта воқеа бўлади. Педагоглар бир қанча авлодларининг меҳнати билан қўлга киритилган, совет мактаби ва педагогика фани эришган барча қимматли ютуқлар, замон синовидан ўтган жамики илғор нарсалар авайлаб асралиши ва актив равишда фойдаланилиши керак. Шу билан бирга маорифни такомиллаштириш ва ёшларни тарбиялашнинг ҳаёт ўртага қўйган, ижтимоий ривожланишнинг энг муҳим талаб-эҳтиёжлари тақозо этган, етилган масалалари ҳал этилиши лозим.

Ислоҳотнинг асосий тадбирларини босқичма-босқич, ўн биринчи ва ўн иккинчи беш йилликлар (1984—1990 йиллар) мобайнида амалга ошириш мўлжалланмоқда. Ҳар бир иттифоқдош ва автоном республикада, ўлка, область, шаҳар, районда маҳаллий шароитларни ҳисобга олиб, ислоҳотни амалга ошира боришнинг конкрет планларига эга бўлиш керак.

Мактабни қайта қуриш иттифоқдош республикалар Компартияларининг Марказий Комитетларидан, Министрлар Советларидан, маҳаллий партия ва совет органларидан, касаба союз ва комсомол ташкилотларидан, халқ маорифи органларидан катта ташкилотчилик ва оммавий-сиёсий ишларни талаб этади. Ҳар бир меҳнат коллективи, корхона, колхоз, муассасанинг, министрликлар ва идораларнинг, жамоат ташкилотининг ҳар бир раҳбари учун, барча ота-оналар учун мактаб иши уларнинг жонажон иши бўлиб қолиши лозим.

Ислоҳот мақсадлари олижаноб, юксак маънавий, инсонпарвар мақсадлардир. Шу мақсадларни рўёбга чиқариш совет кишиларининг маълумот ва маданият савиясини ошириш учун ғоят катта аҳамиятга эга бўлади, ёш авлодни ўқитиш ва тарбиялаш, уларни ҳаётга ва меҳнатга, актив жамоат фаолиятига тайёрлаш учун энг яхши шарт-шароитларни яратади. Буларнинг ҳаммаси мамлакатнинг ғоявий-сиёсий, иқтисодий ва мудофаа потенциалини мустаҳкамлашга, жамиятимизни ҳар томонлама тараққий эттиришга, унинг коммунизм сари олға боришига самарали таъсир ўтказади.

КПСС МАРКАЗИЙ КОМИТЕТИ ЛОЙИҲАСИ МУҲОКАМАДА

Ушбу мақола босилиши арафасида КПСС Марказий Комитетининг умумий таълим ишларини ислоҳ қилиш ҳақидаги лойиҳаси эълон қилинди. Азиз фарзандларимизни, умуман ёш авлодни коммунистик руҳда тарбиялаш ишларини янада такомиллаштириш туйғуси билан суғорилган бу муҳим ҳужжатни чуқур мамнуният билан ўқир эканман, унда кўпдан бери ҳаммамизни ўйлантириб юрган долзарб муаммоларни, дил сўзларимизни, орзу-умидларимизни кўрдим. Гарчи мен, бу мақолада кўпроқ адабиёт ўқитувчиси тўғрисида фикр юритган бўлсам ҳам, бу фикрлар лойиҳада қайд этилган эстетик тарбияни кучайтириш ҳақидаги талабларга ҳамоҳанг бўлгани учун газетхонларда қизиқиш уйғотар, деган умиддаман.

ЎҚИТУВЧИНИНГ ҚАДРИ

МЕН АДАБИЁТ ҳақида, унинг ҳаётимда тутган ўрни ҳақида ўйлаганимда биринчи адабиёт ўқитувчиларим ёдимга тушади.

Урушдан аввалги оғир йиллар. Ҳали Улуғ Ватан уруши бошланмаса ҳам, унинг совуқ нафаси сезила бошлаган давр. Шаҳарда яшар эдик. Оиламиз бошига мусибат тушиб, туғилган қишлоғимизга кўчиб бордик.

Қиш бўлмаса ҳам, далага қиров тушган совуқ пайтлар эди. Янги жой, янги нотаниш болалар даврасига тушишдан ёмони йўқ. Мактабга бўйнига арқон солинган қўйдан баттар бўлиб, кириб бордим. Олтинчи «А» синфига олиб кириб қўйишди.

Биринчи қаторда биттагина жой бор экан, синф тўла болаларнинг ёт ва масхараомуз нигоҳлари остида ўша жойга бориб ўтирдим. Бир пайт эшикда новчадан келган, озғин, хушсурат бир одам кўринди-ю, ғала-ғовур дарҳол тиниб, синф сув қуйгандай жим-жит бўлиб қолди.

Ҳануз эсимда: мени ҳаммадан бурун ўқитувчининг уст боши лол қолдирди. У ниҳоятда сипо ва озода кийинган, эгнида оҳори тўкилмаган оппоқ кўйлак устидан ўша пайтларда мода бўлган қора чарлистон костюм-шим, бўйнида гулдор галстук, оёғида ялт-ялт қора туфли, бошида тахи бузилмаган чуст дўппи...

У синф ўртасида тўхтаб, аллақандай вазмин нигоҳ билан бирдан сукутга чўмган синфни бамайлихотир кўздан кечириб чиқди-да:

—Пушкин. Кавказ асири, —деди тиниқ сокин овозда, сўнг, қўлидаги китобга деярли қарамасдан, машҳур достонни ёддан ўқиб кетди.

Билмадим, эҳтимол ўша дақиқаларгача шеърни яхши ўқийдиган одамни кўрмагандирман, эҳтимол, ўқитувчининг каттагина достонни деярли ёддан билиши қаттиқ таъсир этгандир, лекин мен, назаримда, ўша онларгача умримда ҳеч қачон бундай сеҳргар овозни, бундай мафтункор оҳангларни эшитмаган эдим! Нафақат мен, синфни тўлдириб ўтирган қирқдан ортиқ қишлоқ болалари, ўзлари сезмаган ҳолда, буюк достон сеҳрига «илинган», достон билан бирга бу ниҳоятда чиройли кийинган, хушсурат одамга, адабиёт ўқитувчисига маҳлиё бўлиб қолишган эди!..

Ўша дарсдан хотирамда муҳрланиб қолган яна бир тафсилот: мен қирқ беш минут қандай ўтганини билмайман, фақат қўнғироқ чалиниб дарс тугаб қолганидан қаттиқ афсус қилганим ҳануз эсимда...

Шу-шу, адабиёт дарси биз учун энг севимли дарсга, адабиёт ўқитувчимиз Маматамин ака Маҳмудов эса энг азиз инсон ва энг ҳурматли мураббийимизга айланди.

Маматамин аканинг ўзи ҳам шеърлар, ҳикоялар ёзар, биз адабиёт ва санъатга оид ҳамма янгиликларни у кишидан эшитар, ўша маҳалда машҳур бўлган янги асарлар, «Ёш куч», «Гулистон», «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» журналларини ҳам шу одамдан сўраб олиб ўқирдик. Умуман, Маматамин ака фақат адабиёт эмас, бошқа фанлар, хусусан география, табиат, тарих фанларидан ҳам яхши бохабар эдилар. Шунинг учун илмга, адабиёт ва санъатга ишқивоз ёшлар у кишининг атрофида парвона эди. Шу тарзда, саккизинчи синфга ўтгунча, Маматамин акадан таҳсил олдик, саккизинчи синфдан бошлаб эса, тақдир бизга яна бир ажойиб инсон ва истеъдодли педагог Сулаймон ака Амировни инъом этди.

Сулаймон ака йигирманчи йилларнинг охири ва ўттизинчи йилларнинг бошида Самарқанд педакадемиясида таълим олган, Ҳамид Олимжон, Миртемир, Шайхзодалар билан мулоқатда бўлган, илм доираси ниҳоятда кенг, мушоҳадаси ўткир, инсон сифатида ҳам ниҳоятда самимий, хушчақчақ, дилкаш одам эдилар. У киши классик адабиётимизни ҳам, замонавий асарларни ҳам, рус ва жаҳон адабиётини ҳам жуда яхши билар, шеърни ниҳоятда чиройли ўқир, мактабда ҳам, мактабдан ташқарида бўладиган суҳбатларда ҳам, бир зумда ҳаммани ўзига ром қилиб олардилар. Биз ўспиринлар у кишининг суҳбатларига, ёддан шеър ўқишларига, жаҳон классикларининг ўлмас асарлари ҳақидаги ҳикояларига маҳлиё эдик. Сулаймон ака гўзаллик ва нафосатни ҳис этиш ва бу ҳисларини ёшларга «юқтириш» санъатини мукаммал билар, у бизни шу санъати ва меҳри билан тамом мафтун қилиб олган эди. Узун қиш кечалари домламизнинг тор бўлса ҳам шинам хонасига йиғилиб, танча атрофида Сулаймон ака билан тонготар суҳбатлар қурардик...

ХЎШ, бу узундан-узоқ муқаддимадан мақсад нима?

Ҳурматли газетхон гапнинг нишаби қаёққа қараб кетаётганини аллақачон сезаётган бўлса керак. Дарҳақиқат, мақолани ўз ёшлигим, ўз домлаларимдан бошлашимдан мақсад —мен, аввалambор, бугунги адабиёт ўқитувчиси, унинг ёш авлодни тарбиялашдаги роли, қолаверса, умуман, мактабларда адабиётдан дарс бериш муаммолари тўғрисидаги фикр-мулоҳазаларим, тўғрироғи, ташвишли ўйларим билан ўртоқлашиш эди.

Йўқ, мен бугун мактабларимизда ўз илмининг шайдоси бўлган, адабиёт ва санъатни чуқур идрок этиб, севиб дарс берадиган адабиёт ўқитувчилари йўқ демоқчи эмасман. Улар бор, ҳатто бундайлар адабиёт ўқитувчилари орасида кўпчиликни ташкил қилади, десам ҳам, эҳтимол янглишмасман. Мен буни қишлоқ мактабларида бўлган учрашувлардан ҳам биламан, газетамизга адабиёт ўқитувчиларидан бот-бот келиб турадиган хатлардан ҳам сезаман. Лекин, минг афсуски, бунинг аксини кўрсатувчи фактлар, яъни, ўз фанини яхши билмаган, бадиий асардан завқланиш нималигини англаб етмай туриб дарс берадиган, оқибатда ўз ўқувчиларида адабиёт ва санъатга меҳр уйғотиш ўрнига, ундан совутиб қўяётган адабиёт ва музика ўқитувчилари ҳам оз эмаски, бу нарса бизни ташвишлантирмай илож йўқ. Энг ёмони — бундай ўқитувчилар адабиётга ўта юзаки, агар таъбир жоиз бўлса, ниҳоятда расмий ва қуруқ бир нарса, деб қарайдилар. Аксар ҳолларда уларнинг дарси дарслик китобини очиб, «палон ёзувчи палон йили, палон шаҳарда туғилди, палон йили палон асарни ёзди, бу асарида у писмадон қаҳрамоннинг образини яратди» каби тайёр гапларни, ҳис-туйғусиз, ўлик матнни қуруқ, жонсиз овозда зерикарли ўқиб беришдан нари ўтмайдилар. Улар бадиий асарни ҳаёт билан солиштириб ўқиш кераклигини, асар қаҳрамонларининг қувончи ўқувчининг қувончига, мусибати, сал муболаға қилиб айтганда, унинг шахсий мусибатига айланиб кетиши лозимлигини ё англамайдилар, ё бунга иқтидорлари етмайди. Чунки Анна Каренина ёхуд Отабек — Кумушларнинг фожейи севгиси ўқувчини ларзага солиши учун ўқитувчи бу асарларни ёниб ўқиши ё улар ҳақида ёниб ҳикоя қилиб бериши зарур. Бусиз том маънода адабиёт ўқитувчиси бўлиш қийин, лекин афсуски, биз бу ҳақиқатни унутиб қўймоқдамиз.

Албатта, ҳозирги даврни биз таҳсил кўрган уруш йилларига таққослаб бўлмайди. Бугунги ўқувчиларнинг қизиқиш доираси бизнинг ёшлик чоғларимиздагидек, фақат адабиёт билангина чекланган эмас. Бугунги ёшларнинг маънавий оламини бойитишга хизмат қилувчи омиллар кўп. Уларнинг эътиборини ёлғиз адабиёт эмас, санъатнинг бошқа турлари — кино, телевизор, спорт ва ҳоказо-ҳоказолар жалб этмоқда. Боз устига физика, математика, биология каби аниқ фанлар тараққиёти ҳам шундай ривож топдики, улар ёшларнинг хаёлот оламини ром қилиб олиши табиий бир ҳол. Лекин бу ҳаётий ҳақиқат адабиёт ўқитувчисининг қиёфаси ва унинг ёш авлодни тарбиялаш тўғрисидаги фикрларимизни инкор этмайди, билъакс, уларнинг олдига янги, илгаригидан ҳам мураккаброқ вазифалар қўяди. Бу вазифаларнинг энг муҳими— адабиёт ўқитувчисининг дунёқараши, илми, дидди ва маданий савияси билан боғлиқдир. Албатта, илм ва маданий савия ҳамма ўқитувчилар учун баббаробар, муҳим, лекин адабиёт ўқитувчиси учун айниқса зарур. Чунки математика ўқитувчиси ўз фанини яхши билса, эҳтимол, шунинг ўзи кифоядир, бироқ адабиёт ўқитувчиси учун бу етарли эмас. У нафақат программадаги ёзувчилар ижодини, балки, бугунги бутун адабий жараённи актив кузатиб бориши шарт. Бугун адабиёт ва санъат соҳасида нима гаплар бўляпти, қайси китоб, қайси кино, қайси санъат асари халқнинг эътиборини тортяпти, қизғин баҳс-мунозараларга сабаб бўляпти, нима учун севиб ўқиляпти ёки қайси асарлар нима сабабдан танқидга учраяпти —буни билиш деярли фарз. Нега? Чунки ўқувчи ёшлар бугунги адабиёт ва санъат билан кўп қизиқишади, янгиликларни кўп ўқишади, кўришади, бу асарлар ҳақида ўзаро кўп баҳслашишади. Энди тасаввур этинг: ўқувчи бу янгиликларни билса-ю, унга гўзаллик ва нафосатдан дарс берадиган ўқитувчи билмаса, ёшларнинг саволларига «ўқимадим, билмайман», деб турса! Афсус-надоматлар бўлсинки, маориф соҳамизда илмли-билимли, юксак маданиятли ўқитувчилар билан бирга, биз айтгандай, ўз савияси, диди, маданиятини ўстириш ҳақида ўйламайдиган, адабиёт муаллими бўла туриб программадан «бир қадам чиқолмайдиган», бугунги адабиёт ва санъат билан қизиқмай қўйган, савияси паст ўқитувчилар ҳам бор, ҳатто дадил айтиш мумкинки, оз эмас!

БУНДАН уч-тўрт йил муқаддам эл оғзига тушиб, ёшларнинг меҳрини қозонган бир шоир менга: «Палон институтда сиртқи бўлимда ўқийдиган адабиёт ўқитувчилари билан учрашув бўлар экан, бирга бориб келайлик», деб қолди.

Уч-тўрт киши бўлиб бордик. Институт домлалари — минг раҳмат!— бизни яхши қарши олишиб, иззат-ҳурмат билан катта аудиторияга бошлаб киришди. Учрашув шу ерда бўлиши керак экан. Лекин негадир ҳеч ким йўқ эди. Бирор соат ўтгандан кейин домлалар орасида шивир-шивир бошланди, кейин улардан бири хижолатдан дудуғлана-дудуғлана узр сўради. Маълум бўлишича, учрашувга келадиган ўқитувчилар қаёққадир кетиб қолишибди. Бу гапни эшитган адиблар, айниқса ёш шоирлар, қаттиқ ранжишди. Тўғрисини айтсам, аввал бошда мен ҳам хафа бўлдим, бироқ дўстларимнинг кайфиятини кўриб, гапни ҳазилга бурдим:

—Қўйинглар, оғайнилар, учрашувга келишмаган бўлса... бунинг бирор бир сабаби бордир. Сиз билан биз ҳали классик бўлганимиз йўқ. Ўқитувчилар узоқ жойлардан келишган. Пойтахтда нима кўп —театр кўп, музей, санъат саройлари кўп. Янги кинолар қўйиляпти. Ўшаларни кўришга кетишгандир!

Эрталаб уйда телефон жиринглади. Трубкани олсам— ўша таниқли шоир. Асабий куляпти.

—Кеча учрашувга келмаган адабиёт ўқитувчилари қаерда бўлишган, биласизми? Чақардаги чойхонага бориб ош ейишипти!

Бу сафар ҳазилга тилим бормади-ю, ўйланиб қолдим. Эсимга яна оғир уруш йиллари тушди.

Бир куни урушдан ярадор бўлиб қайтган ўша ўқитувчимиз —Сулаймон ака синфга кулиб кирдилар-да, бир икки болани четга тортиб:

—Тирик шоирни кўришни хоҳлайсанларми? —деб сўрадилар.

—Хоҳлаймиз, — дедик биз...

—Хоҳласаларинг... Иқонга Тошкентдан Миртемир келибди, юринглар, бориб кўриб келайлик. Шоир одам, кўп нарсани билади, бир мириқиб суҳбатлашиб келамиз, —дедилар Сулаймон ака.

Бизнинг қишлоқ билан Иқон ораси камида ўттиз чақирим келади. Кеч куз эди. Биз эшакларга миниб қирлар, адирлар оша, сойлар кечиб Иқон томон йўл олдик. Қишлоқдан эрталаб чиққан бўлсак кун ботишда Иқонга кириб бордик. Омадимиз юришмаган экан: биз боргунча, Миртемир ака Тошкентга қайтиб кетиптилар. Афсус билан орқага қайтдик. Лекин тирик шоирни кўриш умидида босиб ўтилган икки кунлик йўл ва бу йўлда бўлган куз офтобидай тиниқ суҳбатлар, севикли ўқитувчимизнинг урушда кўрган- кечирганлари ҳақида айтиб берган ҳикоялари, ўқиган шеърлари, ўзбек ва жаҳон классиклари асарлари тўғрисидаги қизиқ-қизиқ ҳангомалари ҳануз дилимда, ҳануз хотирамда. Бу сафар эса... Тошкентга ўқишга келган адабиёт муаллимлари адибларни эмас, адиблар уларни истаб бориптилару, улар... Йўқ, кинога эмас, театр, музейга эмас, эски чойхонага маишат қилгани жўнаб қолишипти!

Ажабо, бу ўқитувчилар (кейин билсак уларнинг аксарияти битта имтиҳон топшириш учун уч-тўрт марта «юмалаб», бир амаллаб» «3» олиб кетишар экан!) ўз қишлоқларига қайтиб боришганда пойтахт янгиликларини эшитиш умидида кўзлари жовдираб ўтирган болакайларга нима тўғрисида ҳикоя қилиб беришар экан?.. Йўқ, мен уларга эмас, балки Тошкентдан қайтган муаллимларининг оғизларига тикилиб ўтирган анов болакайларга ачинаман! Ахир наҳот бу муаллимлар гўзалликка, нафосатга ташна бу болаларга янги фильм, янги спектакль ёхуд адабиёт ва санъат оламидаги янгиликлар ўрнига Чақар ёки эски Жўва чойхонасида еган ошлари тўғрисида гапириб беришса?..

МАНА, барча ўқитувчилар, хусусан, адабиёт ўқитувчиларининг маънавиятига оид яна бир муаммо. Биз бу муаммога 1983 йил обуна пайтида дуч келдик.

Аввало, шуни айтиш лозимки, обуначиларимизнинг учдан бир қисмини ўқитувчилар ташкил этади. Бунинг учун биз маориф ходимларидан, жумладан, Маориф министрлиги ва унинг қуйи ташкилотларидан жуда миннатдормиз ва фурсатдан фойдаланиб, уларга ташаккур айтиб ўтишни лозим, деб биламиз. Лекин обуна пайтида шундай мактабларни (айниқса, шаҳар жойларда) ҳам кўрдикки, уларда 6—7 адабиёт ўқитувчилари бўла туриб, уларнинг биттаси ҳам адабиёт ва санъат газетасига обуна бўлмаган!

Албатта, мен ўзим муҳаррирлик қилаётган газетага обуна бўлмадингиз деб, бировга таъна қилишга ҳаққим йўқ. Бу сатрларга кўзи тушган одам эҳтимол: «Газетангиз қизиқ эмасдирки, улар ёзилишмагандир!» дейишга ҳам ҳақлидир. Лекин, биринчидан, бизнинг қўлимиздаги фактларга қараганда, бу мактаблардаги адабиёт ўқитувчилари фақат бизнинг газетамизгагина эмас, умуман бошқа адабий журнал ва газеталарга ҳам обуна бўлмаганлар! Иккинчидан, ўша мактабларнинг ўзида адабиётдан йироқ кўплаб ўқитувчилар борки, улар адабий журнал ва газеталарга обуна бўлишгану, адабиёт ўқитувчилари ёзилишмаган! Демак, бу ерда гап адабий газета ва журналларнинг савиясидагина эмас, ўша бир тоифа адабиёт муаллимларининг бугунги адабиёт ва санъатдан узилиб қолганларида, адабий жараённи фаол кузатиб бормаётганларида, бошқача қилиб айтганда, ўз устиларида ишламай қўйганликларида! Учинчидан, бизнинг фикримизча, ҳар қандай ҳолда ҳам, адабиёт ўқитувчиси, агар у ўзи тарбия қилаётган ёшлардан орқада қолишни истамаса, адабий журнал ва газеталарга обуна бўлиб, уларни муттасил кузатиб бориши шарт. Акс ҳолда, ўқитувчи ўз талабаларидан орқада қолиб, уларга кулги бўлиб юриши ҳеч гап эмас!..

Албатта, яна қайтараман, менинг бу гапларимдан биз ўқиган пайтларда ҳамма ўқитувчилар зўр эди-ю, ҳозир яхши муаллимлар кам, деган хулоса чиқмаслиги лозим. Бахтимизга, ҳозир ҳам ўз касби, ўз фанининг шайдоси бўлган фидойи ўқитувчилар кўп. Зотан, ҳар бир даврнинг ўз фазилати бўлганидек, ўзига хос қийинчиликлари, ечилиши лозим бўлган, аммо ечилмай қолаётган мураккаб муаммолари бўладики, уларни ҳисобга олмай фикр юритиш адолатдан эмас.

БУГУН ана шундай долзарб масалалардан бири —ўқитувчининг обрўсини кўтаришдир. Сир эмас: сўнгги йилларда хўжалик, савдо ва маиший хизмат соҳаларида ишлаб, бол ушлаган бармоқларини ялайвериб жир битиб кетган калондимоғ шахслар ҳам кўпайиб кетдики, уларнинг тасаввурида ўқитувчилик иккинчи даражали касбга айланиб қолган! Шу сабаб бу олижаноб касбга менсимай қараш ҳоллари бор. Лекин, биринчидан, мана, бахтимизга КПСС Марказий Комитетининг умумхалқ муҳокамасига тақдим этилган умумий таълим ва ҳунар мактабини ислоҳ қилиш ҳақидаги лойиҳаси эълон қилинди. Унда ўқитувчининг қадри, уни ҳам моддий, ҳам маънавий жиҳатдан рағбатлантириш масалалари бутун борлигича ўртага қўйилди. Иккинчидан, ўқитувчи фақат ўқитишгина эмас, ҳаётий қийинчиликларни бартараф этишда ҳам фаол бўлиш ўрнига, бир чеккада томошабин бўлиб туриши тўғри эмас. Адабиёт ва адабий қаҳрамонлар ҳаётий қийинчиликлар билан курашда тобланганидек, ўқитувчилар ҳам турмуш қийинчиликларини енгиб ўтишда намуна бўлишлари керак. Ҳар кун, ҳар соат фарзандларимизни юксак орзулар билан яшашга, улуғ идеалларимиз учун курашга тинмай ўргатиб боришлари даркор! Яхши ўқитувчилар ҳамиша шундай бўлган ва шундай бўлиб қоладилар. Тўғрисини айтсам, мен ҳар сафар ўз фарзандларим ҳақида ўйлаб, улардан қувонган онларимда ўзимдан эмас, балки уларга одоб ўргатиб, илм берган ўқитувчиларидан миннатдор бўламан. Шунинг учун ҳам бу олижаноб касб эгалари олдида ҳамиша бош эгаман.

Одил ЁҚУБОВ

МУҲИМИ—БАДИИЙ ҲАҚИҚАТ

ҲАЁТ қаҳрамонларининг маънавий-ижтимоий изланишлари, ички руҳий олами, хатти-ҳаракатларини чуқур идрок этиб, уларнинг моҳиятини ўзига хос, такрорланмас образларга сингдириб юбориш орқали бадиий ҳақиқат вужудга келтирилмаса, ижодий муваффақиятга эришиб бўлмайди. Бадиий ҳақиқатни фақат тирик образлар юзага чиқаради. Айни пайтда танқидчиларимиз ғоявийлик билан бадиийлик бирлигини таъминлаб, замон руҳини ёритаётган чинакам баркамол асарларни ҳаққоний, таъсирчан таҳлилдан ўтказишга эришмоқдаларки, бу илмий-эстетик тафаккур тараққиётига самарали ҳисса бўлиб қўшилмоқда.

Зотан, адабий жараённи, ижодкорларимизнинг изланишларини мавжуд мураккабликлари билан ёритаётган танқидчилигимиз тобора равнақ топаётир. Айни пайтда ҳар бир асарни юксак талабчанлик билан баҳолаб, унинг моҳиятини ҳаққоний таҳлил орқали ёритиш муаммоси кўндаланг бўлиб турибди. Негаки, ҳаёт ҳақиқати бадиий ҳақиқатга қай даражада мувофиқлигини аниқламасдан қаламга олинган қаҳрамонлар, воқеаларни умумий тарзда таърифлаб: «баъзи камчиликлардан қатъий назар ёзувчи жуда катта ижодий ютуқни қўлга киритган», дея асосиз хулоса чиқариш хавфли иллатга айланиб қолди. Шуниси ачинарлики, ҳар жиҳатдан етук асарлар ҳам, ўртамиёна, ҳатто бўш асарлар ҳам баравварига ижобий баҳоланиб, катта воқеа ёки кашфиёт тарзида мақталаверади. Оқибатда қайси ижодкор чинакам ютуққа эришганини, қайси қаламкаш муваффақиятсизликка учраганини аниқлаш қийинлашиб бормоқда. Бунга айрим тажрибали мунаққидларимизнинг баъзан ўз сўзига талабчанлик билан қарамаётганликлари сабаб бўлаётир. Улар ўз ҳукм-хулосаларини ҳаққоний, оригинал, таъсирчан таҳлил билан мустаҳкамлашга етарли даражада эътибор бермаётирларки, бу ҳол бизни ташвишлантирмоқда.

Бундай нуқсонлар бошқа танқидчиларгина эмас, балки бирқанча мунаққидларимиз, шу жумладан, ушбу сатрлар муаллифи ҳам баъзан адабий жараёнда рўй бераётган ҳодисалар, ҳар бир асар ичига теран киролмаяпмиз, уларнинг асл моҳиятини ёритишда юксак талабчанлик кўрсата олмаяпмиз, ҳукм-хулосаларимизни далиллаш устида етарли даражада қайғурмаяпмиз, ҳар бир тақриз, мақола, тадқиқотда ўзига хос йўллар билан ҳаёт ҳақиқатининг бадиий ҳақиқатга айланаётган ёки айланмаётганини аниқ кўрсатолмаяпмиз. Ахир, мунаққидларимиз бадиий асарларни, ижодий жараёндаги ўсиш-ўзгаришларни шунчаки шарҳаш билан чекланмасдан илмий-эстетик ҳақиқатни ёритиб берадиган салмоқли, оригинал асарлар яратишга қодир эканликларини сўзда эмас, амалда исботлашлари лозим-ку!

Айтмоқчимизки, ҳар бир сўзимиз, ҳукм-хулосаларимизни ҳаққоний, таъсирчан талқин этишимиз, асослаб беришимиз, ғоявийлик билан бадиийлик бирлигини таъминлаш нуқтаи назаридан иш кўришимиз зарур. Акс ҳолда танқидчи сўзининг қадр-қиммати бўлмайди. Акс ҳолда, асоссиз мақташ, таҳлилсиз, исботсиз танқид қилиш ёки ҳукм-хулосалар чиқариш ҳозирги танқидчилигимизда иллатга айланиши мумкин. Шундай иллат Неъмат Ёқубовнинг «Хазина султони», «Она дийдори» қиссаларига бағишланган Нурмуҳаммад Холлиевнинг «Изланиш йўлида» мақоласида ҳам кўзга ташланиб турибди.

Мақолада ҳаётни бадиий тадқиқ этиш учун социалистик реализм ижодий методига таяниш, қаҳрамонларнинг маънавий-руҳий дунёсини чуқур ёритиш каби масалаларга оид айрим жиддий мулоҳазаларни учратамиз. Бироқ мақолани ўқиб, Н. Ёқубов асарларининг ғоявий-бадиий моҳиятини англаб ололмаймиз.

«Хазина султони» қиссасидаги бош қаҳрамон Исомиддин Арабов — руҳи соғлом, маънавий жиҳатдан бой ва баркамол одам, деб таърифланади. Хўш, унинг бу фазилатлари нималарда намоён бўлади? Қаҳрамонга кимлар тазйиқ кўрсатади? Уни кимлар, нима учун жазолайди?

Бу саволларга мақоладан жавоб тополмайсиз. Асарнинг илк саҳифалариданоқ Исомиддин Арабовнинг раисликдан олиб ташланганини айтилади. Маълум бўлишича, райижроком раиси унга шундай айблар қўяди: хўжалик бошлиғи бўла туриб Исомиддин Арабов бир гектар ерни ўз томорқасига айлантирган. Қорабоев деган кишига ер сотган, колхоз боғини буздирган. Бироқ бу айбларни қаҳрамонимиз ишонарли тарзда рад этади: бир гектар ерни барча қариндош-уруғларининг хонадонлари билан бирга қонунга мувофиқ тарзда олган, ерни Қорабоевга сотмаган, балки бошқарма мажлисининг қарорига биноан берган, боғни ҳам қонунга мувофиқ буздириб, пахта эктирган. Шуларни айтиб у гўё рақибини мот қилади. Китобхон назарида райижроком раисимас, Исомиддин Арабов ғалаба қозонгандай тассурот туғилади. Бироқ воқеа бошқача ҳал этилади. Райижроком раиси Арабовга «раисликка соғлигим тўғри келмай қолди» деган маънода ариза ёзинг, «биз сиз билан ишламаймиз», дейди ва унинг айтганини Арабов бажаради.

Холбуки, Арабов сингари машҳур раисни ишдан бўшатиш осон эмас. Шу сабабдан қиссада проблеманинг хамирдан қил суғургандек ҳал бўлишидан шубҳаланамиз. Қисса бошида Арабов маънавий жиҳатдан бой, баркамол раҳбар, деб таърифланган эди-ку! Ў ўзининг ноҳақ ишдан ҳайдалаётганига қарши курашмайдими? Борди-ю, қаҳрамон ўз характери, қолаверса, ҳаёт мантиқига кўра ҳаракат қилганда, ўзининг ҳақ эканлигини далиллаш учун ҳар қандай тўсиқларни батараф этарди ёки бартараф этолмасдан мағлубиятга учрарди. Афсуски, Исомиддин Арабов тирик образ эмас, балки ёзувчининг субъектив истагини амалга оширувчи восита бўлиб қолган. Муаллифнинг таъкидлашича, қаҳрамон, яъни кечаги раис, бугунги звено бошлиғи мислсиз қаҳрамонлик кўрсатиб, қўриқ ерларни ўзлаштиради, улкан хирмон яратади, обком секретарининг ҳурмат-эътиборига сазовор бўлади. У бир оёғи ногирон, Улуғ Ватан уруши ветерани, механизаторлик мактабига кириб ўқиб; «зангори кема»ни бошқаришга сўз беради! Албатта, шундай воқеа ҳаётда рўй бериши мумкинми, бироқ қай тарзда рўй беради — ҳамма гап мана шунда. Неъмат Ёқубов олтмиш ёшли ногирон чолнинг қандай қилиб механизатор бўлишга жазм этганини ишонарли кўрсатишга интилмаган. Ёзувчи «мен айтдимми, ишонаверинг», қабилида иш тутган.

«Она дийдори» қиссасида ҳам шунга ўхшаш ғайриҳаётий ҳодисалар тасвирини учратамиз. Асарнинг бошидаёқ шу нарса аён бўладики, райижроком инспектори Йўлчиев гулзорда кимдир ташлаб кетган гўдакни кўради, сўнгра уни болалар уйига топширади. Кейинчалик маълум бўладики, гўдак Ҳабибуллина деган аёлники экан. Аёл бу ҳақда шундай дейди: «Эрим тўрт бола билан мени ташлаб кетди... Қўлимда уч ойлик эмизигим қолди. Бола қўлга кишан бўлди. Нима қиларимни билмай турсам, одамлар Йўлчиевни мақтаб қолишди. У софдил хизматчи, болани унга ташлаб кетсанг, эмизиклар уйига элтиб беради... Бирор йил ўтгач, оналик ҳуқуқингдан фойдаланиб, болани гўдаклар уйидан қайтариб олиш мумкин, деб ўргатди бир дугонам...»

БУ ПАРЧАНИНГ ўзидаёқ кетма-кет мантиқсизликка дуч келамиз. Биринчидан, она ўз боласини «қўлга кишан бўлди» деб ташлаб кетиши ғалати. Ҳабибуллинанинг эмизикли гўдагидан ажралишга қарор қилгани ишонарли чиқмаган. Қолаверса, бу аёл ўз гўдагини болалар уйига топширтириш учун нега энди Йўлчиевни танлади? Балки Йўлчиев гўдакларни болалар уйига топшириш бўйича «мутахассис»дир? Йўқ, бундай эмас. Ўша аёлга кимлардир Йўлчиев «софдил хизматчи, болани унга ташлаб кетсанг, эмизиклар уйига элтиб беради», деганмиш. Кимлардир шундай деган бўлса дегандир, аммо шунга асосланиб гўдакни ташлаб кетаверадими? Яна шуниси ажабланарлики, дастлаб Ҳабибуллина Йўлчиев «софдил хизматчи» бўлгани учун унинг йўлига гўдагимни ташлаб кетдим, дейди. Бироқ, айни пайтда «Йўлчиев пулдор бир аёлдан беш юз сўм пул олиб, менинг боламни унга ошириб юборибди», деб даъво қилади. Қаҳрамоннинг қайси бир гапига ишониш керак? Ўша аёл ўн ойдан кейин Йўлчиевнинг олдидан кўндаланг бўлиб чиқади. Қизиқ, у шу пайтгача нега жим юрган?

Қиссада қаҳрамонлар хатти-ҳаракатлари ҳаёт мантиқига кўра барча зиддиятлари билан ривожлантирилмайди, балки ёзувчи хоҳишига мувофиқ бошланиб, ёзувчи «буйруғи» билан якунланади. Оқибатда, асардаги ижобий қаҳрамонлар ҳам, салбий персонажлар ҳам тирик одамлардек ҳаракат қилмайдилар, ўзига хос индивидуал хусусиятлари билан ажралиб турмайдилар, жонли, ҳаётий образлар даражасига кўтарилмайдилар. Танқидчи эса, адиб қиссаларида оддий хабарларни бўрттиришлар, ширин-шакар мадҳиялар учрайди, деб, айрим жузъий нуқсонлар устида тўхталади, сўнгра «бундай камчиликларга қарамай Н. Ёқубовнинг изланишларини ижобий баҳоламоқ лозим», деган хулосага келади.

Жиддий ва ижобий хулоса! Лекин бу хулоса айрим фазилатлардан маҳрум бўлмаган бу қиссаларнинг ҳаққоний ва теран таҳлилидан келтириб чиқарилмаган. Наҳотки ёш мунаққид Нурмуҳаммад Холлиев Неъмат Ёқубовнинг «Она дийдори», «Хазина султони» қиссаларини таҳлил қиларкан, бу асарларда қандай тирик образлар яратилганини, замон ҳақиқати, давр руҳи қай тарзда ёритилганини очиб беролмаса?

Нурмуҳаммад Холлиев иқтидорли мунаққид, бироқ «Изланиш йўлида» мақоласида Неъмат Ёқубов асарларининг асл моҳиятини теран ёритолмаган. Негаки, у «Хазина султони» билан «Она дийдори»ни ҳаққоний таҳлилдан ўтказмайди. Шунчаки баёнчилик билан шуғулланади, юзаки, саёз мулоҳазаларни айтишдан нарига ўтмайди, асарларда қаламга олинган қаҳрамонларнинг хусусиятларини умумий тарзда кўрсатади. Танқидчиликдаги баёнчилик, юзакилик, бирёқламалик эса ёзувчи изланиш-интилишларининг асл моҳиятини ёритолмайди, ёзувчига ёрдам бермайди.

Гап шунчаки таҳлил ҳақида бораётгани йўқ, балки илмий-эстетик ҳақиқатни юзага чиқариб, ҳар бир танқидчининг ўзига хос овози, мустақил нуқтаи назари, эътиқоди, услубини намоён қиладиган, китобхонларга ҳам, ёзувчиларга ҳам маънавий-бадиий сабоқ берадиган етук таҳлил борасида.

Шу жиҳатдан қараганда Очил Тоғаевнинг «Илмий холислик учун» («Ўзбекистон адабиёти ва санъати», 1983 йил, 18 ноябрь) мақоласида бир қанча тўғри фикрларни учратамиз, бироқ бу фикрлар илмий-эстетик ҳақиқатга олиб борадими?

«Севги ва садоқат» мақоласи муаллифи «Аёл» шеъри бадиий асар сифатида махсус таҳлил этилмаганини таъкидлаб, шеърдаги фақат бир фикрга эътироз билдирганмиз, дейди. Бу эътироз шундай: «Севгилиси ҳалок бўлгач, умр бўйи ёлғиз ўтган аёл ҳодисасини асрлар бўйи вафодорлик тимсоли, муҳаббатга садоқат, деб талқин этиб келган. Одамлар онги ва характерига чуқур ўрнашиб қолган бу фикрга бир оддий мақола автори дафъатан эътироз билдириб, бу тушунчани янги замон руҳида талқин этмоқчи бўлади».

Аввало шуки, муҳтарам танқидчимиз «Севги ва садоқат» мақоласида «Аёл» шеъри «бадиий асар сифатида махсус таҳлил этилмаган» деб ўзига ўзи қарши чиқади. Ахир, ўша мақоланинг бошидаёқ танқидчи «Жуманиёз Жабборовнинг «Гулшан» поэмаси билан Абдулла Ориповнинг «Аёл» шеърида муҳаббат ва садоқат ғояси икки хил талқин этилганини» ошкора айтиб, шу масалага аниқлик киритиш мақсадида ўз муносабатини билдираётганини таъкидлайди-ку! Шунга мувофиқ у дастлаб шоирнинг «умуман аёл садоқатини улуғлаши»га хайрихоҳ эканлигини уқтиради. Сўнгра бутун диққатини бир умр танҳо яшаш керак, деган фикр тарки-дунёчиликка, зоҳидликка олиб келиши тўғрисида мулоҳаза юритади.

Агар бу фикр ўзича алоҳида олиб қаралса, унга ҳеч қандай эътироз билдириш мумкин эмас. Ахир, тирик инсоннинг ўлган киши хотираси учун ҳаётий ҳузур-ҳаловатдан воз кечиб, ўзини ихтиёрий равишда аянчли турмушга маҳкум этиши маънисизлик, айни пайтда «ғайри ҳаётий» эканлиги ҳаммамизга аён. Бироқ шуниси ачинарлики, танқидчи ўша тўғри фикрни «Аёл» шеърига татбиқ этиб, бирёқлама ҳукм-хулосалар чиқаради. У тўғридан тўғри шундай саволларни кўндаланг қилиб қўяди: «Шеърда аёлнинг тушкун кайфиятга дучор бўлиб, ночор турмуш кечиришига нима мажбур этди? Бундай фидойиликдан мақсад нима?»

Ахир, Абдулла Орипов аёлни ихтиёрий равишда бир умр танҳоликда яшашга аҳд этгани учун улуғлаётгани йўқ. Шоир севги йўлида ўзини қурбон қилган бевага нисбат бериб, «ўзини минг битта бозордан олиб, минг битта бозорга солган» енгил табиатли кимсаларга танбеҳ бераётир.

«Севги ва садоқат» мақоласида «Гулшан» ҳар жиҳатдан етук асар сифатида ўқувчиларга манзур бўлди, «Аёл» шеърида қандайдир номукаммаллик бор, деган фикрга урғу берилади. Қандай фикрга урғу бериши танқидчининг иши, бироқ урғу берилган фикрни асарнинг аниқ, ҳаққоний таҳлили орқали исботлаш талаб қилинадики, «Севги ва садоқат», «Илмий холислик учун» мақолаларида масаланинг шу жиҳати эътиборга олинмаган.

«Гуманизм, инсонга шафқат, мурувват ғоясини байроқ қилиб олган илғор адабиёт, жумладан социалистик реализм адабиёти ҳеч қачон шафқатсизликни оқлаган эмас», дейди У. Норматов «Илмий холислик учун» мақоласида эса «мунаққид «қаттиққўллик», «шафқатсизлик» тушунчаларини синфий моҳиятдан ажратган ҳолда талқин этади», деб даъво қилинади. Нима учун? Чунки «социализмнинг сиёсий, ижтимоий, ахлоқий душманлари яшар экан, шафқатсизлик ва қаттиққўллик социалистик мафкуранинг, социалистик гуманизмнинг муҳим таркибий қисми бўлиб қолаверади», деб ёзади О. Тоғаев. Бу тўғри фикрни У. Норматов инкор қилаётгани йўқ-ку!

БАҲСЛАШАЙЛИК, фикрлар «жанги»ни мунтазам равишда олиб борайлик, аммо барча изланиш-интилишларимиз ҳақиқат тантанасига қаратилсин.

Чунки ҳаёт ҳақиқатини акс эттирган образлар тирик бўлади, сизу биз билан яшайди, маънавий-руҳий жиҳатдан бойитади. Реал мазмунни ёритган, ҳаққоний мулоҳазаларга асосланган оригинал илмий-эстетик таҳлилгина асар моҳиятини очиб беради. Буни танқидчиларимиз сўзда эътироф этадилар-у, бироқ амалда ўз фикрларини ҳар жиҳатдан далиллаш борасида ҳамма вақт ҳам жон куйдиравермайдилар, барча куч ва имкониятларини сафарбар этмайдилар. Холбуки, умумий йўсиндаги мавҳум, аммо ташқи жиҳатдан чиройли бўлиб кўринган таърифу тавсифлар, баёномалар орқали ҳаёт ҳақиқатининг бадиий ҳақиқатга айланган ёки айланмаганини кўрсатиш амримаҳолдир.

Норбой ХУДОЙБЕРГАНОВ

БАҲС

ДАЛИЛЛАШ САНЪАТИ

ГАЗЕТАДА давом этаётган баҳс барча адабиёт мухлисларида катта қизиқиш уйғотмоқда. Мунозара қатнашчилари бугунги танқидчилигимиз савиясига доир муҳим масалалар борасида фикр алмашмоқдалар.

Ҳар қандай танқидий мақолада айтилмоқчи бўлган фикр шунчаки баён қилинмайди. Фикрнинг тўғрилиги далиллаб берилиши ҳам шарт.

Филология фанлари кандидати Н. Холлиев «Мантиқ машаққати» мақоласида баъзи танқидий ишларнинг асосий камчилиги — мантиқсизликдадир, деб ёзади. Мақолада адабий танқиддаги «пала-партишлик, ноилмийлик»ка қарши курашиш кераклиги гапирилади. Унда адабиётшуносликнинг ўзига хос хусусиятлари, адабий танқидда образли талқин борасида дуруст мулоҳазалар учрайди. Лекин мақоланинг ўзида мантиқ изчиллиги етишмайди. «Мантиқ изчиллигига эришиш учун нима қилиш керак? Бизнингча, даставвал асарнинг ўзини, сўнгра, у ҳақдаги барча фикрларни пухта ўрганиб чиқишимиз лозим. Шундан кейингина асарга баҳо бериш мумкин», деб ёзади Н. Холлиев. Ҳолбуки, фақат асарнинг ўзини ўқиш билан уни баҳолаб бўлмайди, чунки ўқиган асаримизни ҳаққоний баҳолаш эстетик дидимиз ва билимларимизга ҳам боғлиқдирки, буни эсдан чиқармаслик керак.

Абдуғафур Расулов «Қалб ва қанот» мақоласида: «танқид тарихи баҳслардан, фикрлар жангидан иборат», деган чиройли ўхшатишли гап ишлатади. Албатта, баҳс —«жанг»га киришган ҳар бир танқидчи ўзича адолат тарафидаман, деб ўйлайди. Бироқ бу тахминнинг ўзи мухолифи фикрини рад этиш учун етарли эмас.

Адабий танқидда ҳиссий талқин меъёри ақлий мушоҳада меъёридан ошиб кетса ёки қуйироқ даражада акс этса, бадиий асар таҳлили бирёқлама кечади.

Ортиқбой Абдуллаев «Шеъриятнинг тиниқ осмони» мақоласида шоир Рауф Парфининг «Тонг отмоқда...» шеъридан қуйидаги сатрларни олади:

Тонг отмоқда. Тонг ўқлар отар.
Тонг отмоқда, қуёш — замбарак.
Яраланган Ер шари ётар—
Бошларида яшил чамбарак...

ва уни шундай талқин қилади; «Шоир субҳидам манзарасини жонли акс эттирувчи кутилмаган образлар топа олган. Чиқиб келаётган қуёшни замбаракка, борлиққа таралаётган нурларини тонг отаётган ўқларга ўхшатишни биз хаёлимизга ҳам келтирмаганмиз. Шоир эса буни ўта сезгир нигоҳ билан «кўра олган», ҳис қилган ва маҳорат билан ўз шеърида сувратлантириб берган. Агар шеър шу билан тамом бўлганда у бизда кучли ҳис, ҳаёжон уйғота олмас эди. Рауф Парфи шеърни давом эттириб, чуқур ижтимоий руҳ билан бойитади ва натижада мусаффо тонг кўз ўнгимизда софлик, тинчлик, ҳаёт рамзи сифатида намоён бўлади. Инсонлар ана шу мусаффо тонгни олқишлаб, унга юрагини тутиб яшайдилар. Улар шу тонг деб жаҳонга келганлар ва шу тонг деб оламдан ўтадилар. Шеърда табиат манзара тасвири теран фалсафий фикрларга ва қалб ҳаёжонларига қоришиб кетган».

Мунаққид шеър таъсиридан уйғонган эҳтиросни яхши ифодалаб берган. У субҳидам сурати чизилган поэтик манзарадан ҳайратланади. Шоирнинг оригинал ўхшатишини ҳатто «биз хаёлимизга ҳам келтирмаганмиз», деб тўлқинланиб ёзади. Шеър «кучли ҳис, ҳаяжон» уйғотганини таъкидлайди. Бироқ О. Абдуллаев шеърда ифодаланган поэтик мазмунни ўзининг субъектив мушоҳадаси билан чалкаштириб, Офтоб, Ер, Тонг ва Инсон тушунча —образларини бирёқлама талқин этади.

О. Абдуллаев «Тонг отмоқда...» шеъридаги тонг образининг рамзий моҳият касб этганини тўғри таъкидлайди, холос. Шунингдек, табиат тасвирининг «теран фалсафий фикрларга қоришиб кетган»лигини қуруқ қайд қилади. Шу сабабли шеър таҳлили бизни қониқтирмайди. Бунинг бош сабаби мақолада рационал анализнинг етишмаслигидир. Ҳолбуки, ўзида «теран фалсафий фикрлар» ва «бой ижтимоий руҳ»ни акс эттирган шеър таҳлили, аввало, асардаги ўша ижтимоий — фалсафий моҳиятни ёрқин ифодалаши лозим эди.

Яна бир шеър таҳлилига эътибор берайлик. Адабиётшунос Нуъмон Раҳимжонов «Маҳорат қирралари» мақоласида шоир Муҳаммад Алининг шеъридан шундай сатрларни олади:

Хаёл беринг менга,
шундай бир хаёл.
Ўйларимга сиғмасин ўша.
Хаёл беринг менга,
шундай бир хаёл.
Торлик қилсин менга бу
гўша...
О... бепоён хаёлни қучиб
Тўлдирайин ташна
қалбимни...
Сўнг самодан пастга
отилиб
Бағрим берай шу она
ерга,
Сингиб кетай, кетай
битилиб,
Сўнг айланай оташин
шеърга!..

Бу сатрлар қуйидагича шарҳланади: «Ҳаёл образи М. Али лирикасида муттасил ўзгариб борувчи воқелик моҳиятини англаш, табиатнинг, эзгуликнинг синмас ҳақиқатини тасдиқ этиш, замондошларимизнинг ўйлари, орзулари ва идеалларининг ўтмиш ва келажак билан боғлиқлик асосларини англаш воситасига айланади. Шу билан баробар, хаёл образининг муттасил тадрижи, ҳаракати такомилга интилиб, бизни ҳаётнинг оддий ва мураккаб реалликларидан фалсафий хулоса чиқаришга олиб келади».

Н. Раҳимжонов фикрича, шеърдаги хаёл образига замондошларимизнинг идеаллари, она юрт тақдири билан боғлиқ ўйлар умумлаштирилган. Мунаққид шоирнинг лирик қаҳрамонини ижтимоий фаол, курашчан шахс сифатида талқин этади ва шу тарзда шеърнинг ғоявий мазмунини аниқ ифодалайди. Бироқ жиддий эътибор берилса, таҳлилда нимадир етишмаётгандек туюлади. Шеър ва унинг таҳлили ўртасидаги бу узилиш —талқиндаги эмоционалликнинг етишмаслигида. Шеърга эҳтиросли муносабат танқиднинг зарурий хусусиятидир.

Поэзия, деган эди В. Г. Белинский, даставвал юракка қуйилади, сўнг мушоҳадага ўтади. Муҳаммад Али шеъридаги ўйчанлик, юрак уришидай бир хил ритм, мисралардан силқиётган майин ранг, туйғуларнинг турли образларда гавдаланиши, образлар моҳиятининг ижтимоий тадрижи, жўшқин эҳтирос ва фалсафий теранлик —булар юрак ҳароратида етилган самаралардир.

Н. Раҳимжонов шеърнинг ижтимоий вазифасини аниқ белгилаш билангина чекланмаганда эди, танқидий фикрнинг моҳияти таъсирчан талқин касб этарди. Умуман бадиий асар, ижодкор ҳисси ва ақлий оламларининг ҳосиласи. Шунинг учун ҳам, бадиий асар ҳақидаги танқидий мулоҳазаларда туйғу ва тафаккур мувозанати сақланмоғи шарт.

Шунингдек, А. Расуловнинг ҳурматли ёзувчимиз Асқад Мухтор билан юритган мунозарасида ҳам айрим чалкашликларга йўл қўйилган. Аввало, мунаққид «адабиётшунос олим билан танқидчи орасида катта фарқ бўлиши шарт эмас», деганда нимани назарда тутади?

Танқидчи А. Мухторнинг «масалаларни ортиқча назарийлаштираверишм ҳам ёзувчига ёрдам бермайди (мен адабиётшунос олим ҳақида эмас, замонавий адабий жараённинг актив амалий иштирокчиси —танқидчи ҳақида гапираётирман)», деган фикрига муносабат билдириб, шундай ёзади: «Шуни таъкидлаш керакки, адабиётшунос олим билан танқидчи орасида катта фарқ бўлиши шарт эмас. Аксинча, ҳозир назариясиз танқид, замонавийлик руҳидан йироқ адабиётшунослик ўзини оқламайди».

Ҳолбуки, А. Расулов адабиётшунос олим билан танқидчи орасида замонавийлик нуқтаи назаридан фарқ йўқ, демоқчи! Лекин ажабланарлиси шундаки, А. Мухторнинг юқоридаги фикри шундай хулоса чиқаришга асос эмасди. Бу ҳақда Т. Халилов ҳам «Мулоҳаза масъулияти» мақоласида тўғри таъкидлаб ўтган эди.

Танқидчиликда тўғри фикрни далиллаш ҳам, нотўғри фикрни рад этиш ҳам ўзига хос санъатдир. Мантиқан изчил ва оқилона далилланган тадқиқотларгина ўқувчига бадиий асар моҳиятини теран идрок этиш имконини беради.

БИРОҚ танқидда яна шуниси ҳам борки, таҳлилий тафаккур образлилик билан уйғунлаштирилгандагина ҳаққоний эстетик моҳият касб этади.

Мансур ТЕНГЛАШЕВ

ТАНҚИДИЙ ФАРОСАТ ҲАҚИДА

Танқид нима? У фанми, адабиётми? Танқиднинг негизида У. Норматов ёзганидек «тушуниш, ҳис этиш санъати» ётадими ёки А. Расулов уқтиргандек билимлар ва илмий тафаккурми? Бир қарашда аллақачон ҳал бўлган муаммо қайта «ўйлаб топилган»дек. Аслида ҳеч қачон эскирмас, доимо янгиланиб туриши лозим бўлган бундай муҳим масалалар ушбу баҳсда ҳам қизғин муҳокама этилаётир.

Танқид ҳаракатдаги эстетика экан, эстетиканинг моҳиятини нафосатдан таъсирланиш ва уни англаш ташкил этар экан, том маънодаги танқид инкор эмас, «нақш олмадан қурт қидириш» ёхуд ижодкорни камситиш эмас, балки тасдиқдир. Адабий асар нафосатини теран идрок этиш ва бу идрок моҳиятини ифодалаш, хуллас адабий фаросатдир.

Тилимизда фаросат деган жуда пурмаъно сўз бор. Фаросат нима? Фаросат ўзга одамнинг руҳий ҳолатини уқиш, билиш, ҳис этиш, тушуниш, чуқур англаб етиш демакдир. У асрлар мобайнида қарор топган бой маънавий маданиятнинг шахсда зуҳур бўлиш даражасидир.

Адабиёт ва санъат каби танқиднинг ҳам моҳиятида иқтидорга хос жўшқин ҳиссиёт, хусусан, фаросат ҳисси ётади. Изланиш, меҳнат, малака, дунёқараш ва билимлар унга фақатгина кўмакчилик қилиши мумкин, холос. Бирон-бир асарни асоссиз, ким ўзарга мақташ ё «чилпарчин этиш», исботсиз даъво, баёнчилик, адабий ҳодисаларни, қуруқ қайд этиш, уларнинг моҳиятига теран кириб бора олмаслик каби қусурлар, бизнингча, аксарият ҳолларда мунаққиднинг билимсизлигидан эмас, балки унда фаросат ҳиссининг етарли ривож топмаганлигининг оқибатидан келиб чиқади.

Бу ўринда биргина характерли мисол билан кифояланишни истардик. «Ёшлик» журналининг ўтган йилги 11-сонида шоир Усмон Азимов ва мунаққид Иброҳим Ҳаққулов суҳбати эълон қилинди. Суҳбатда истеъдод, шеърият ва танқид хусусида айрим фойдали фикрлар билан бирга шундай гаплар ҳам бор: «Темур Норбекдан шоир чиқармикин? Очиқ бир нарса дейиш қийин... қирқ ёшгача йилт этмаган учқун бундан кейин ловуллаб кетишига ким кафолат бера олади? Билишимча, Темур ака фан кандидати — унвонли киши. У илм билан жиддийроқ шуғуллансамикин?»

Очиғини айтганда, саволнинг бу тарзда қўйилиши ноўрин. Бу «аччиқ ҳақиқат» эмас, таҳқир. Истеъдод — шоирликми, носирликми, мунаққидликми — одамга ўзгалар шахсини таҳқирлаш, адабиётга соқчилик қилиш ёки ўзини намойиш этиш учун эмас, халққа сидқидилдан фидойиларча хизмат учун берилган. Том маънодаги истеъдодлар шундай йўл тутганлар. Талантсизликни юқоридаги каби йўллар билан бартараф этиб бўлармикан? Талантсизлик — шахснинг қисмати. Ёзиш-ёзмаслик ҳам унинг инон-ихтиёри. Лекин чоп этиш, бу — бошқа масала.

Бу гаплардан саёз асарлар танқид қилинмаслиги керак, деган маъно келиб чиқмайди. «Аччиқ» танқид ҳам керак, лекин у теран таҳлил, шахсга эҳтиром асосига қурилмоғи лозим.

Хуллас, танқидчилигимиз бутунича фаросат негизига қурилганида ва жанрлар ранг-баранглигига тўла эришганида сўз санъатининг пешқадам соҳаларидан бирига айланади.

Раҳимжон ОТАЕВ

Ўзбекистон ССР Фанлар академияси Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институтининг олимлари маданий меросимизни ўрганишда самарали меҳнат қилмоқдалар.

РЕДАКЦИЯДАН:

Адабиётни жон дилдан севган одамгина адабий танқидчи бўла олади. Севги унинг муҳокамаларига теран эҳтирос, теран фикр, теран самимият бағишлайди. Адабий танқид асли муҳокама юритмоқдир. Лекин у адабий бўлгани учун ҳам санъатга таг томири билан алоқадор. Яъни, у адабий муҳокама юритиш санъатидир. Шундай бўлгани боисидангина у ўртоқ Ю. В. Андропов айтганидай, адабий жараёнларга таъсир кўрсатишнинг энг ишончли усули деб қабул қилинади. Адабий танқид шу маънода социалистик реализм адабиётининг ўлмас ва адабий гўзал принципларини тасдиқлаш ва демак, социалистик адабиётимизнинг соғломлиги учун кураш олиб боради.

Бу курашда у ҳар томонлама қуролланган, бошқача қилиб айтганда, ҳар жиҳатдан юксак дунёқараш, юксак савия, юксак иқтидор ва эътиқодга эга бўлиши кераклиги газетамизда ўтган қизғин муҳокамаларда яна бир карра тасдиқланди.

Бир шеърни турлича тушуниш ва тушунтиришдан бошланган муҳокамаларимиз тобора кенгроқ илмий-адабий фикр олишувга, бадиий асарни тушуниш ва тушунтириш, таҳлил ва талқин қилиш, танқид методологияси масалалари билан чамбарчас боғланиб кетди.

Муҳокама жараёнида ҳозирги адабий танқидчиликда шу масала юзасидан йўл қўйилган турли камчиликлар, етишмовчиликлар — қарашларимиздаги торлик, баъзан мустақил, теран фикрлай олмаслик, муҳокама атрофига кенг адабий ҳодисаларни жалб эта билмаслик, жўнлик рўй-рост очила бошлади. Биз камчиликларни бaралла очиш тараққиёт учун нақадар зарурлигини яна бир карра чуқуррoқ ҳис этдик. Шу маънода муҳокамада эришилган энг қимматли ютуқларимиздан бири шу бўлдики, танқидда чин самимият руҳи, очиқ-ошкоралик туғилди ва у танқидчиларнинг муҳокамаларини (улар мунозара давомида кўрсатиб ўтилган камчиликлардан холи бўлмаса-да) адабиёт ихлосмандлари ўртасида маълум қизиқиш уйғотди. Биз адабий танқидимизнинг самимияти бундан ҳам ортиқроқ бўлишини орзу қиламиз. Ҳозирги адабий тадқиқот нуқтасидан қараганда бунга эришмоқ пайти етган, бунинг барча реал имкониятларига эгамиз. Шу билан бирга айрим танқидчиларнинг чиқишларида ёзувчиларнинг асарларини ҳаддан ортиқ кескин ва бирмунча субъектив баҳолашга уриниш ҳоллари ҳам бўлдики, буни тўғри дейиш қийин. Ҳозирги замон адабий танқидчилиги ўз муҳокамалари доирасига адабиётимизнинг кенг қатламлари, ранг-баранг номлар, асарларни тортиши, социалистик реализм, адабий-бадиий тил, мафкуравий курашнинг ўткир масалаларини кўтариб чиқиши, бу ҳодисаларни умумсовет адабиёти жараёнлари билан чамбарчас боғликда ўрганиши даврнинг қатъий талаби бўлиб қолди. Улар билан шуғулланишни энди кечиктириб бўлмайди.

Редакция, албатта, бўлиб ўтган муҳокамаларнинг савияси ҳали орзу қилинган даражада эмаслигига яхши ҳисоб беради. Чунончи, муҳокамага йирик адибларимиз, таниқли олимларимизни етарлича жалб қилолмадик. Муҳокама мундарижаси уларнинг қимматли фикр-мулоҳазалари билан бойиганда янада яхшироқ бўлар эди.

Ишонамизки, ўзбек адабий танқидчилиги мана шулардан келиб чиқадиган вазифаларни яхши билади. Адабиётимизнинг равнақи, обрў-эътибори учун жонбозлик қилишдан асло чарчамайди. Унинг яхши кучлари бор. Улар санъат гўзаллигини энг нозик равишларигача ҳис қила биладилар ва шу ҳис қилишлари доираси ҳамда даражасида ўзларини маълум маънода санъаткор каби намоён этадилар. Бу демак, улар сўзлар, ғоялар, образлар, замин ва ҳаёт муаммолари ичида яшайдилар. Профессионал адабий танқид шундай бўлиб келган, шундай бўлиб қолади. Шу билан партия ва бадиий адабиёт олдидаги бурчини ўтайди.

Редакция бу мунозарани якунларкан, унда фаол қатнашган барча танқид цехи усталарига, куюнчак китобхонларга миннатдорчилик билдиради.

Омон МУХТОР

МЕНИКИДИР БАХТ...

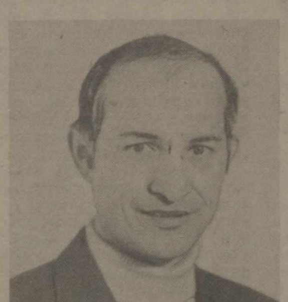

Сен шамсан,
Сен шамол..
Мумкин бағримни —
Ёритишинг нур сепиб
алҳол.
Сем шамсан,
Сен шамол.
Сен шамсан,
Сен шамол...
Мумкин бағримни —
Сидириб кетишинг
бемалол.
Сен шамсан,
Сен шамол.
Сен шамсан,
Сен шамол.
Икки ўртада
Меникидир бир бахт,
бир завол.
Сен шамсан,
Сен шамол.
Сен шамсан,
Сен шамол...
Йўқ, айт, сен нима?
Сенга, наҳот, бефарқ
бу савол?
Сен шамсан,
Сен шамол....

ҚАРИЯ

Гражданлар уруши ҳамда Улуғ Ватан урушининг қатнашчиси сўхлик Бобожон Саидбековга

Кўкрагига уриб айримлар,
Менинг ҳеч душманим йўқ, дейди.
Ҳамма менинг дўстим, дейди шундайлар аксар,
Шу боисдан, кўнглим тўқ, дейди.
Ёлғон бу гап.
Наҳот, улар ўзи билмайди —
Бўлмагандек дунё кам-кўстсиз,
Бу дунёда яшаб бўлмайди
Душмансиз ва дўстсиз.
Қария-чи,
Ёлғон гапга тоб-тоқати йўқ,
Ўртага
авваладан ип тортган узун.
Ким дўст, яхши билар.
Милтиқдаги ўқ —
У ҳамонки, душманлар учун.
Бу гапларга тушунмайди
ким бўлса худбин,
У-чи,
Курашларда тўккан қон...
Мен унга дейманки,
сен бизни кутгин,
Қўлимизни қаттиқроқ тутгин —
Сенга эргашайлик,
Отахон...

●

Аста этак силкиб,
кўтарилмоқда
Ҳаворанг боғлардан
Енгил бир туман.
Шамол гоҳ у боғда,
гоҳо бу боғда
Тентираб юрипти
Гўё Дон Жуан.
Гуллар — ер бағридан сачраган учқун,
Шамолдан
туйишар қандайдир зиқлик.
Уларни, эҳтимол,
инжитган бу кун
Дон Жуанга ўхшаш ошиқлик...

●

Уч-тўрт киши
суҳбатга мойил
Ўтирипти сўлим боғчада.
Қанча дардкаш шунча мулойим
Сайраётир бир қуш
шохчада.
Сайраш нима
худди алладек
Тўкаётир бутун бор мулкин.
Тушунмайман,
бундай паллада
Нимани ҳам гаплашиш мумкин...

●

Яроқлайди оппоқ қор тоғда.
Қуйироқда қишлоқ кўчаси.
Кўча бўйлаб шошиб келмоқда
Ирмоқларнинг алланечаси.
Бу кўчада дарахтлар қатор —
Бирдек гуллаб ётибди қизғиш.
Пастга тушиб келмоқда баҳор,
Тоғда ҳамон қолганича қиш...

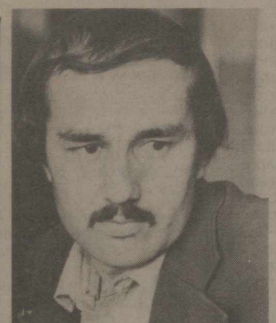

ИЛК СЕВГИ...

Бу туйғу инсонга энг олий аъмол.
Умрим фидо бўлсин шу соф оғриққа...
Лекин сиз минг дафъа бергансиз савол
Минг турли шоирга — семиз, ориққа.
Минг йиллик дарз бордек сўнгакларимда,
Мана қаршингизда турибман қақшаб.
Турибман (қовурғам — кўкракларимда)
Ёғочдан йўнилган ҳайкалга ўхшаб.
Сизнинг қошингизда доду вой билан
«Ишқдан доғ қолди» деб ўқиганлар шеър.
Дўстларим! Миллион йил аввал ҳам толиб,
Тепасида доғли ой билан,
Доғли гулни олиб,
Доғли юракларни олиб айланарди Ер!
Илк севги... Қўшни қиз...
Ўтар-да кетар!
Унга эр топилар, сизга-чи, хотин.
Лекин юрт севгиси «илк» бўлиб ўтар,
Эл меҳри бир бўлиб ўтади, бутун...
Кичик жусса билан бир замон Ленин
Ёғочлар кўтарган, тахта кўтарган.
Бу замон бутун эл уқалаб белин,
Ердан осмонга,
Макондан маконга
Миллион тонналаб пахта кўтарган!
Миқти гавда билан Ленин бир замон
Элларни кўтарган —исён кўтарган.
Бу замон ҳайбатли машиналарда
Бутун эл
Боғлаб бел,
Ғаллалар ташиган, сомон кўтарган.
Даштларда кўтарар деҳқон қиз, улус,
Қуёшнинг тафтини, елга суяниб.
Шоир «Оҳ, севги» деб чиранар маъюс
Кўтара олмасдан тўрт қофияни.
Муҳаббат — муқаддас, олтин, деганлар!
Аммо пок минбарда қуритиб силла,
«Ёндим, илк севгидан ўлдим» деганлар
Ўлмай яшаётир қилпиллаб!
Илк севги... Айб йўқдир унда. У —омон.
Шоир титрайверсин тиловат қилиб.
Бошлар қалқиб турган залдан шу замон
Сиз бир хат юборинг жасорат қилиб:
«Сиздан кураш кутар, гул, севги ва ҳис,
Бу ёқда ота халқ, табаррук Ватан;
Бемалол минғирлаб яшайверинг сиз,
Фарёд чекаверинг илк муҳаббатдан...»

Мирза ҚЕНЖАБОЕВ

МЕҲМОН

Хуррам Мақсадқуловга бағишланади

Оқшом
Уйимизга бир меҳмон
келди:
Дали-ғули одам,
қувноқ, тетикқалб.
Қизиқ шеърлар айтди,
гапирди, кулди,
Ҳамманинг кўнглини
кетди қитиқлаб.
У кетгач,
эсланди ажиндор бети,
холдор кўзи
ва шеър ўқиши.
Отам пичирлабми-
шивирлаб деди:
— Шундоқ бедард бўлиб
кўринса киши.
Мен-ку, онанг айтсин,
ғам тугул,
Тўй кўрсам
бўғзимга тиқилар алам.
Ичимда бир нима
бошланур нуқул,
Дарров ошкор қилиб
қўяман, болам.
Сиз, ота,
кўп ғамлар кўргансиз,
Тўйларда
қувониб йиғлайсиз.
Мен-чи, мен
йиғлашни нега ўргандим?
Балки, Сизга айтмоқ
бир оз ўнғайсиз:
Отажон,
менинг ҳам раҳмим
келади
Ошёнсиз қушларга,
юпун кузларга.
Арзирли инъомлар
бергим келади
Йиғлаб қўшиқ айтган
лўли қизларга.
Ўз-ўзини ошкор
қилмоқ феълини
Балки мерос қилган
етти пуштингиз.
Ё қаттиқ севасиз
бу дардкаш элни,
Ё фоний дунёда
бордир ўчингиз.
Отажон,
қонимда шеър кезар,
Жонимда бир арслон
яшайди — ваҳший!
Эзгулик йўлига солсам,
дил сезар:
Бир кунлар бошланур —
ажойиб, яхши.
Шодликми, ғуссага
дил эриб бирдан,
Беҳосдан
кўзларим ёшланган.
Сизга кимдан қолган
бу одат — билмам,
Менинг шоирлигим —
Сиздан бошланган!..

ШЕЪРИЯТ

Баҳодир ИСОМОВ

●

Ойдин кеча. Боғ томон
Ланг очилган дераза.
Боққа боқиб бир жонон
Мушт ўқталар:
« — Кўрасан!».
Мушт ўқталар эркалаб,
Мушти муштмас,
олмадир.

Ўзи билмай боғ тараф
Эгилади қомати...
Шунда ногоҳ «чўлп»
этар...
Шитирлади боғ ичи...
Шарпани қувиб кетар
Ғафлатда қолган
кучук...

●

Гугурт донасининг алангасида
шошилиб ёнади Ёшлигим.
Ёниб, сигаретни чўғлатар. Кейин,
қолган бутун умр тутай бошлайди..

●

Ўз кучингга ортиқ ишониб,
Нега чопмай турибсан, тулпор?
Суронлари тингач пойганинг
Чопганингдан нима фойда бор!

●

Ёлғон — гўзал, жодугар ҳусн,
Кўзларингга қарайди кулиб.
Уни севиб қоласан. Бир кун
Йўлларида кетасан ўлиб...

ШОИР

Рауф Парфига

У сени деб куяр Она—Тил,
Она — Дунё, сени деб куяр.
Овунгиси келиб муттасил
Юрагига оқ кўйлак кияр...
Кечаларнинг қора рангига
Бўялганда осмоннинг юзи,
У Ёруғлик. Ҳақ учун жангга
Юборади боласи — Сўзни...
Турар кўзларига кўриниб
Ёлғон сўзлаб куйган ул қалам.
Қоплаб қора қувонч ўрнини
Ўса бошлар бошида оқ ғам...

●

Мана шундай телба-тескари,
Оғриқ излаб яшайман, оғриқ.
Мана шундай бораман қариб,
Мана шундай тўзғин ва ориқ
Кўра-кўра толади охир
Ўзини ўлдирар кўзларим.
Юрагимда, қўлларимда оғрир
Қоғозни севмаган сўзларим...

●

Ичкарида
ҳамма нарсадан қўрқиб
типирчилар,
сўнгги нафасгача
ўрнидан жилмай қочар
юрак ниқобини кийган
қўрқоқлик...
Ундан ичкарида,

Жуда ичкарида
ниқобсиз,
яланғоч,
қип-қизил қонаб,
кўзларини юммай
мардлик ухлайди...
...Мардликни уйғотинг,
Кўмиб юборманг...

Шеърият кечасида...

ТУРСУН СОБИРОВНИНГ 60 ЙИЛЛИГИ

ОЛИМ ВА ДРАМАТУРГ

1940 йилнинг охирида Тошкентдаги 115-ўрта мактабнинг драма тўгараги Тўғон Эрназаров ва Умар Кенжаевнинг «Пушаймон» асарини саҳнага қўйди. Спектакль тугагандан сўнг, Низомий номидаги Педагогика институтининг студенти Турсун Собиров ҳаммамизни қувониб-қувониб табриклагани ҳали-ҳали эсимда. Адабиётга, айниқса драматургияга қизиқиб юрган, шоир сифатида матбуотда кўриниб қолган Турсун Собировнинг мактаб талабалари ёзган асар иштирокчиларини табриклаши бизни хурсанд этди. Мактабимизга Т. Собировни адабиётга, санъатга бўлган улкан қизиқиши олиб келган эди.

Бу қизиқиш тасодифий эмас эди. У бутун қалби билан адабиётни, драматургияни севарди, бу соҳага доир ҳар бир янгиликдан хабарсиз қолмас эди. Бу қизиқиш унинг бутун ҳаёт йўлини белгилаб берди. Шу туфайли у фаолиятини адабиёт тараққиётига бағишлайди.

Т. Собиров дастлаб мактабдош ўқувчилар ва умуман ёшлар ўртасида тезда оғизга тушди. Ўша кезларда унинг бир дўсти билан ҳамкорликда ёзган, алоҳида китобча бўлиб босилиб чиққан «Ленинград ёшларига Ўзбекистон ёшларидан хат» шеърий мактуби қўлдан қўлга ўтиб юрарди. Хатни машҳур шоир Владимир Державин рус тилига таржима қилиб, зудлик билан эълон этиши ҳам унинг улкан аҳамиятга эгалигидан далолатдир.

Илк муваффақият Т. Собировни адабиёт оламига олиб кирди. Драматургнинг ўзбек халқ достони мотивларидан фойдаланиб ёзган «Орзигул» драмасида қаҳрамонлик ва ватанпарварлик пафоси, чин севги туйғулари ифодаланган. Бу кийин жанр соҳасидаги дастлабки ижодий ютуқ Т. Собировни янги драматик асарлар ёзишга илҳомлантирди. У Шота Руставелининг «Йўлбарс терисини ёпинган паҳлавон» достони асосида «Уч баҳодир» пьесасини яратди. Бу асар Муқимий номидаги музикали драма ва комедия театрининг саҳнасида узоқ вақтгача қўйилди.

Т. Собировнинг эътиборини замондошлари жалб қилди. Адибнинг ўзбек зиёлилари ҳаётини, уларнинг янгилик учун курашини акс эттирувчи «Қайдасан, ҳаёт!» пьесаси шеърий шаклда ёзилган бўлиб, бу соҳадаги анъананинг яхши давомидир. Унинг сўнгги «Камола» пьесаси ҳам бугунги кундаги новатор инженерларимиз, уларнинг янги ихтиролар учун олиб борган курашларидан ҳикоя қилади.

Т. Собиров ижодкор сифатида драмалар ёзса, адабиётшунос ва танқидчи сифатида драматургия тарихи ва назариясини таҳлил этади. Бу уйғунлик унинг муваффақиятларига яхши омил бўлган.

Туйғуннинг «Муҳаббат», «Ҳикмат» пьесалари, Н. Сафаровнинг «Уйғониш», Уйғуннинг «Навбаҳор», «Ҳаёт қўшиғи», айниқса Ҳамза ва К. Яшиннинг саҳна асарларини Т. Собиров ҳаққоний ва объектив таҳлил қилган.

Олимнинг «Улуғ Ватан уруши даврида ўзбек совет драматургияси, «Ўзбек маданиятининг буюк арбоби» (Ҳамза ҳақида) ҳамда К. Яшиннинг кўплаб пьесаларининг таҳлилига оид ишлари алоҳида ажралиб туради. Ҳамза ҳақидаги мақолада ўзбек совет адабиёти асосчисининг кўп қиррали ижод йўли, асарларининг ғоявий-бадиий жиҳатлари хусусида лўнда, аниқ фикрлар баён қилинади, улуғ адибнинг кўпмиллатли адабиётимиздаги ўзига хос ўрни далиллар билан кўрсатиб берилади.

Яшиннинг «Номус ва муҳаббат», «Ҳамза» (А. Умарий билан ҳамкорликда ёзилган), «Гулсара», «Нурхон», «Бўрон», «Генерал Раҳимов», «Йўлчи Юлдуз» каби асарларидаги воқеа бўлишига олиб келган омиллари, асарларидаги бадиий маҳоратнинг қирралари Т. Собиров мақолаларида яхши очиб берилади.

Т. Собиров 50-йилларнинг бошида «Урушдан кейинги ўзбек совет драматургиясида ижобий қаҳрамон проблемаси» мавзуида кандидатлик диссертациясини ёқлади. 1968 йилда эса «Ўзбек совет драматургиясининг тараққиёт йўллари» илмий иши учун унга филология фанлари доктори илмий даражаси берилди. «Ўзбек совет драматургияси», «Замон садоси», айниқса «Давр ва драма» китобларини муаллиф севимли жанрга бағишлаган.

Олим ва драматург ҳар бир соҳада, ҳар бир асарда ҳамиша партиявийликни, халқчилликни юқори кўтаришга астойдил уринар, ғоявий чалкашликларга йўл қўймас эди. Унинг ижоди ва фаолиятининг энг қимматли томонларидан бири ҳам мана шундадир.

Турсун Собиров ўзининг илмий ишлари, принципиал мақолалари, драмалари билан ўзбек совет адабиётига, адабиётшунослик тараққиётига муайян ҳисса қўшган истеъдодли олим, қобилиятли драматург, ажойиб инсон, жўшқин коммунист эди.

Ҳафиз АБДУСАМАТОВ,
филология фанлари доктори

ДЕКАБРЬ ПЛЕНУМИ: ТАРАҚҚИЁТИМИЗНИНГ МУҲИМ ЙЎНАЛИШЛАРИ

«ТАБИАТ ФАРЗАНДЛАРИМИЗ»

Партия ва ҳукуматимиз халқ хўжалигини илмий асосда ривожлантириш, фан-техника ютуқларидан унумли фойдаланиш баробарида табиатни муҳофаза этишга ҳам катта эътибор бермоқда. Бу масала КПСС Марказий Комитети Бош секретари ўртоқ Ю. В. Андроповнинг КПСС Марказий Комитетининг 1983 йил декабрь Пленумидаги нутқ текстида ҳам алоҳида таъкидланди. «ИШЛАБ ЧИҚАРУВЧИ КУЧЛАРНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ҲОЗИРГИ МИҚЁСЛАРИ ВА СУРЪАТЛАРИ АТРОФ-МУҲИТНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШ ҲАМДА ТАБИИЙ РЕСУРСЛАРДАН ОҚИЛОНА ФОЙДАЛАНИШ БИЛАН БОҒЛИҚ БЎЛГАН МАСАЛАЛАРГА МУНОСАБАТНИ ЎЗГАРТИРИШНИ ТАЛАБ ҚИЛАДИ» дейилади ана шу нутқ текстида.

«Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетаси 1983 йил 2 декабрь сонида ёзувчи Э. Усмоновнинг «Табиат фарзандларимиз» ҳамда кимёгар М. Ҳамроеванинг «Кимё ҳам мўъжиза» мақолаларини мунозара сифатида эълон қилган эди. Редакция ана шу мақолалар юзасидан кўплаб хатлар олди. Уларнинг айримларида ёзувчи фикрлари қўллаб-қувватланса, баъзиларида кимёгарнинг фикрлари маъқулланган.

Қуйида ана шу хатлардан айримларини эълон қилмоқдамиз.

Мен қишлоқ хўжалигида минерал ўғит ва бошқа кимёвий моддалардан бутунлай фойдаланилмасин, демоқчи эмасман. Аммо ҳар нарсанинг ўз чегараси, меъёри бўлади.

Ёзувчи Э. Усмонов ёзганидек, атроф-муҳитга путур етказмайдиган дефолиантлар кашф этилганлигига ўн йилча бўлиб қолибди-ю, нега энди олимларимиз, мутахассислар, қолаверса, хўжалик раҳбарлари улардан фойдаланмайдилар?

Инсон аввало яшаш учун дунёга келади. У қанча умр кўришидан қатъий назар атроф-муҳитнинг тоза ҳавосидан нафас олиб яшасин!

Атроф-муҳит асло булғанмасин! У соф ва мусаффо бўлсин!

Т. ТЕШАБОЕВ,
Фарғона область, Охунбобоев районидаги Ленин қишлоқ Совети ходими

●

Ёзувчи Э. Усмонов ўз мақоласида тўғри таъкидлаганидек, баъзи ношуд деҳқонлар мўмай пул топиш мақсадида экинларга нормадагидан ортиқча кимёвий ўғитлар беришяпти. Улар партия ва ҳукуматимизнинг халқимизни сифатли қишлоқ хўжалик маҳсулотлари билан таъминлаш мақсадида ўтказаётган тадбирларига хилоф иш тутиб, кўпчиликни ранжитмоқда. Шундай экан, кимёни эмас, кўпроқ ундан тўғри фойдаланмаётган кишиларни айблаш керак. Қайси экинга қанча кимёвий ўғит берилаётганини тегишли кишилар назорат қилишлари керак. Шунда ҳам инсофга кирмайдиган деҳқонлар топилиб қолса, уларга нисбатан қатъийроқ чоралар кўришга тўғри келар.

Иқтисодий нуқтаи назардан қараганда, кимёдан тўғри фойдаланиш жамият тараққиётининг талаби. Ундан ҳеч ким воз кечолмайди. Табиатдан нотўғри фойдаланиш бошқа гап. Бундай ҳол турли кўнгилсиз оқибатларга олиб келади. Инсон табиий ноз-неъматлардан узоқ вақтлар баҳраманд бўлиши учун ўзи ҳам табиий бўлиши, яъни тил билан дил бирлиги, инсониятнинг келажагини ўйлаб иш тутиши лозим.

Т. ФОЗИЛОВ,
ЎзСЭ техника редакцияси мудири

●

Кимёгар М. Ҳамроева ўз мақоласида минерал ўғит ва турли кимёвий моддаларнинг ҳосил учун нафи катта эканлиги ҳақида «куюниб» гапиради. Унинг фикрича, минерал ўғит ва бошқа кимёвий моддалардан фойдаланилмаса, гўё экинлардан мўл ҳосил етиштириб бўлмас эмиш.

Кейинги пайтларда Фарғона областининг кўплаб хўжаликларида ҳашаротларга қарши биолабораториялар хизматидан фойдаланилаётир. Фойдали ҳашаротлар ёрдамида зараркунандалар қириб ташланяпти.

●

Баҳсда инсон ва табиат орасидаги муҳим проблема ўртага қўйиляпти. Маълумки, цивилизация инсониятга жуда кўп нарса берди. Бироқ бунинг эвазига ҳеч нима талаб қилмаяптими? Қиляпти!

Мен қишлоқда адабиёт муаллимиман. Табиат муҳофазаси йўлида адиб ва журналистларнинг кимёвий дориларнинг табиатга, одамларга кўрсатаётган салбий таъсири ҳақидаги чиқишлари мени доимо қувонтиради, келажакка ишонч уйғотади. Чунки бу ерда гап кимёни инкор этиш хусусида эмас, балки кимё мўъжизаси олдида инсоннинг алданиши; баъзида унга нисбатан лоқайд муносабати устида боряпти, деб биламан.

Чиндан ҳам фосфор, калий, азотли ўғитлар солиб узум, помидор, қовун ва бошқа экинлардан икки, уч ҳисса кўп ҳосил олиш муҳимми ёки ана шу маҳсулотларни истеъмол қилувчи инсонларнинг саломатлигими?

КПСС Марказий Комитетининг 1983 йил декабрь Пленумида атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва ресурслардан фойдаланишдаги ҳозиргача бўлган муносабатларни ўзгартириш аслида одамларнинг сиҳат-саломатлигига алоқадор эканлиги ҳам айтилди.

Менинг назаримда, масалага ана шу нуқтаи назардан ёндашиладиган бўлса кимёгар олимларимиз кўплаб турли кимё ўғитлари кашф этишга эътиборни қаратишдан кўра, қишлоқларда биолабораторияларни янада кенгайтириш, қишлоқ хўжалик зараркунандаларига биологик йўл билан курашишга ёрдам берсалар, ўзларининг илмий иқтидорларини ҳар қандай зарардан холи моддалар кашф этишга қаратсалар, мақсадга мувофиқ бўларди. Чунки ҳар қандай кимё ўғити асосида жуда оз миқдорда бўлса ҳам зарарли модда бор-ку. Ҳашаротларни маҳв этадиган кимёвий дорилар инсон саломатлигига путур етказмаслигига ким кафолат бера олади?

Ҳозир қишлоқда минерал ўғитни билмаган одам йўқ. Деярли ҳамма ишлатади. Аммо сифатли узум етиштирадиган одамлар унча кўп эмас. Ёки, оддий мисол, ёзда бир танишим ўз ҳовлисида узум ширасига қарши ДДТ пуркаганини айтиб қолди. Мен шу кимёвий модда зарарли эканини айтсам, у «ўша узумларни еганимиз йўқ, болаларга ҳам егизмадим, вино заводига сотдик», деди. Мана сизга оқибат.

Мен кўпчиликни «табиатпарастлик»да айблаган кимёгар Манзура Ҳамроевага ВАСХНИЛ академиги Виноградов мақолаларини ёки яқинда Москвада чоп этилган Н. Ҳайитовнинг бу хусусдаги китобини ўқишни таклиф қиламан.

Т. ТОШПЎЛАТОВ
Ўзбекистон райони

●

Ҳа, инсон — табиат фарзанди. Лекин биз табиат инъомларидан баҳра олиш билан бирга, маълум даражада унга ўз таъсиримизни ҳам ўтказамиз. Бунда кимё фани ва унинг улкан ютуқлари асосий ёрдамчимиздир. Бинобарин, бугунги кунда кимё тараққиётимизнинг муҳим омилларидан бирига айланди.

Ҳар иккала мақола авторлари ҳам ўз фикрларини яхши далиллар билан исботлаганлар. Бироқ биз ўртоқ М. Ҳамроеванинг баъзи фикрларига эътироз билдирмоқчимиз. «Мени фақат бир нарса ташвишга солади. Табиат масалалари ҳақида адиб ё журналист йўққи, кимёга тош отмасин, кимёвий дориларга қарши дарғазаб бўлиб гапирмасин», — дейди у. Бизнингча, адиб ва журналистлар «кимёга тош отишаётганлари» йўқ. Улар кимё фани ютуқларидан ўринсиз, қоидага хилоф фойдаланаётган айрим шахслардан дарғазаб бўлишяпти, ўшаларга тош отишяпти.

Бундан бир неча йиллар муқаддам Ёзёвон қовуни Фарғона водийсида машҳур эди. Энди-чи? Уларда маза йўқ. Пулнинг кетидан қувадиган сохта деҳқонларнинг танобини тортиб қўядиганлар негадир ўзларини четга олмоқдалар.

Ҳашаротларга қарши қўлланиладиган химикатларни қўллаш бўйича кимёгар олимларимиз таклиф этган тавсиялар бор, албатта. Лекин айрим хўжалик раҳбарларининг масъулиятсизлиги туфайли кимёвий дорилар аҳоли яшайдиган жойлар яқинига ҳам сепилмоқдаки, бу кишилар соғлиги учун зарардан бошқа нарса эмас.

Ўртоқ М. Ҳамроева ўз мақоласида шундай дейди: «Ҳозирча биологик усул тўла такомиллашмаган экан, биз химикатлардан фойдаланишга мажбурмиз». Лекин энди такомиллашиб келаётган биологик усулдан яхши фойдаланиляпти, деб бўладими? Шу нуқтаи назардан қараганда, биз ёзувчи Эмин Усмоновнинг минерал ўғитлар ва бошқа кимёвий дориларнинг ҳар грами назорат остида бўлиши кераклиги, атроф-муҳитга, инсон саломатлигига салбий таъсир этувчи дориларни ишлаб чиқариш ва улардан фойдаланишни тўғри йўлга қўйиш ҳақидаги фикрларига тўла қўшиламиз. Бу бизнинг анчадан буён айтмоқчи бўлиб юрган орзуларимиздир.

И. ХАЛИЛОВ,
М. СОДИҚОВ,
Ёзёвон район Усмон Юсупов номидаги 1-ўрта мактаб ўқитувчилари

АКС САДО

СИЗ ЯНГИ ЙИЛДА...

1. 1983 йил ҳаётингизда қандай из қолдирди?
2. Янги йилдан нималарни кутяпсиз?
3. Ижодкорнинг тақдири нималарга боғлиқ?

Зайнаб САДРИЕВА,
Ўзбекистон ССР халқ артисти

1. Якунланган йилдаги энг муҳим воқеалар ҳақида гап кетганда «Келинлар қўзғолони»нинг 500 марта намойиш этилгани бениҳоя унутилмас кун бўлганлигини айтмай илож йўқ. Саҳнадан туриб беш юз марта ҳам Фармонбиби ролида ўғил ва келинларимдан иборат кичик «армия»нинг «генерали» бўлганимдан ниҳоятда хурсандман.

2. Янги йил бир мен учун эмас, бутун санъатсевар халқимиз учун алоҳида аҳамиятли бўлади. Чунки бу йил Ўзбекистон ССР ва республика Компартиясининг 60 йиллик юбилейи нишонланади. Мен ана шу тантанага бағишланган спектаклда роль ижро этишни орзу қиламан.

3. Актёрнинг ижодий тақдири аввало унинг ўзига боғлиқ. Агар унда иқтидор ва интилиш бўлмаса, ҳеч қандай режиссёр ёки драматургнинг асари ҳам уни саҳна «юлдузи» қилолмайди.

Омина ФАЁЗОВА,
Ўзбекистон ССР халқ артисти

1. Санъаткорлар учун ҳаёт — бу ижод демакдир. Шу маънода мен 1983 йилдан миннатдорман. Чунки шу йил мен бироз бўлса-да, кўнгилга таскин берадиган биттагина роль ўйнадим. Бу «Тошболта ошиқ» спектаклининг янги талқинидаги Афифа хола ролидир.

1983 йил менинг ҳаётимда қолдирган ёрқин излар қаторида яна бирини алоҳида эътироф этишни истардим; мен Ўзбекистон Ленин Комсомоли Марказий Комитети ташкил этган агитпоезд составида шу йилнинг май ойида Бухоро области бўйлаб сафарда бўлдим. Агитпоезднинг деярли барчаси ёшлар, «Наманган гуллари» ансамбли. Биргина мен... Аввалига бироз эриш туюлди. Кейинчалик, меҳнаткашлар олдида концертлар бера бошлаганимиздан сўнг, халқнинг меҳру муҳаббатини кўриб, кўнглим тоғдек кўтарилиб кетди.

2. Бахтни! Яхши роль — санъаткорнинг бахти. Агар 1984 йилда ҳам ўйнайдиган ролларимни маромига етказа олсам эди, бу мен учун энг юксак бахт бўларди.

3. Актёрлик ижоди жуда мураккаб. Чунки бошқа ижодкорлар ёлғиз, фақат ўзлари ижод қилсалар, актёр кўпчилик орасида ва коллектив ҳамкорлигида образ яратади. Шунинг учун актёрнинг ижодий тақдири кўп нарсаларга боғлиқ.

Биринчидан, драматургияга. Агар актёр ўзига муносиб роль топа олса, бу унинг учун катта бахт.

Иккинчидан, режиссёр. Саҳналаштирувчи режиссёрни меъморга қиёслаш мумкин. Қурилиш материали (драматургия) тайёр бўлгач, қандай бино тиклаш энг аввал меъморнинг маҳоратига, қолаверса, қурувчиларнинг (актёрларнинг) салоҳият ва тажрибасига боғлиқ. Яхши қурувчи — меъморнинг орзуларини амалга оширувчи бунёдкордир. Ана шу икки қудратли, бунёдкор томонларнинг бир-бирини чуқур тушунган вазиятдаги ҳамкорлиги санъат мўъжизаларини яратади.

Учинчидан, партнёрга. Театр — коллектив ижод маскани. Агар қиёс жоиз бўлса, спектакль — кўпчилик бўлиб кўтарадиган оғир юк. Шунинг учун спектакль яратилаётган ёки ўйналаётган пайтда ёнингдаги партнёринг

қудратли, истеъдодли бўлса, «юк» шунчалик енгил кўчада ва бундай ижод санъаткорнинг ўзига ҳам, томошабинларга ҳам чексиз эстетик завқу шавқ беради.

Тўртинчидан, актёрнинг ўзига, унинг санъатига бўлган садоқатига, ирода қудратига боғлиқ. Театрда ўз мавқеини йўқотмайман, деган ҳар бир актёр Ҳалима Носирова, Сора Эшонтўраева, Тамарахоним каби мангу изланишда бўлиши керак.

Ширин АЗИЗОВА,
Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган артист

1. Ўтган йил менинг умр дафтарим варақларида яхши ва ёмон кунларнинг изларини қолдирди. Бу ҳақда батафсил гапирмасам дейман.

1983 йил ўғлим Зуҳриддин Режаматов Москвадаги Бутуниттифоқ Давлат кинематография институтини тамомлади. Ҳозир ҳарбий хизматда. Жаҳон қалқиб турган бир пайтда у ватанимиз осойишталигини қўриқлаётганидан фахрланаман.

Шунингдек, ўтган йили театримизда чех драматурги Иван Буковчаннинг «Луиджининг юраги» асари томошабинлар ҳукмига ҳавола қилинди. Мен унда Изабел ролини ижро этдим. Назаримда, у томошабинга маъқул бўлди. Актёр учун бундан юксак бахт йўқ.

2. 1984 йил театримиз Эврипиднинг «Медея» асарини саҳналаштирмоқчи. Мен унда бош ролни ўйнайман. Ниятим: уни томошабин қалбига етказиш. Мендан олдин бу образни яратган актёрларни такрорлаб қўймаслик. Шунингдек, янги йилдан заминнинг ҳамиша тинч ва осойишта бўлишини кутяпман.

3. Агар учинчи саволингизни мен бевосита актёрнинг тақдири, деб атайдиган бўлсам, истеъдодли режиссёрга боғлиқ бўлиш билан бирга, етук томошабин ва одил театршуносга ҳам боғлиқ. Улар актёрнинг истеъдоди ва ижросини ҳалол баҳолашлари керак. Акс ҳолда, қуруқ мақтовлар актёрни фожиага олиб келиши мумкин. Ҳар қандай мақтовлардан юксак турган актёргина ўлмас образларни ярата олади.

Феруза САЪДУЛЛАЕВА,
Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган артист

1. 1983 йилда ўн йиллик ижодий фаолиятимга фикран сарҳисоб ясадим. Ижодий ҳаётимнинг қувончли лаҳзаларидан энтикиб, ташвишли дамларни қўмсадим, бой берилган имкониятлар бир умр сабоқ бўлиб қолажагини кўнглимга тугиб қўйдим. Бундан ташқари, «Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган артист» деган шарафли унвонга сазовор бўлдим.

2. Жуда кўп нарса кутаман янги йилдан. Бироқ ҳаммасини айтолмайман. Чунки орзуларимнинг барчасини ошкор этаверсам, кейин улар рўёбга чиқмай қолиши ҳам мумкин. Бунинг синоати амалда, ўз фаолиятимда тасдиқланган. Умуман, 1984 йилдан янги партиялар, мароқли учрашувлар, қизиқарли ижодий сафарлар кутаман.

3. «Чиройли бўлиб эмас, бахтли бўлиб туғил», деган нақл бор рус халқида. Шу боис ҳар бир актёр бахтидан кўрсин. Биз, балет солистларининг тақдири кўп нарсаларга боғлиқ. Балетмейстерга, композиторлар ва энг муҳими, солистларнинг ўзига. Масалан, мени ажойиб балетмейстер, Ўзбекистон ССР халқ артисти Иброҳим Юсупов кашф этди. Шунинг учун унга бўлган миннатдорлик ҳиссимнинг чеки йўқ.

Истагим шуки, балетмейстерларимиз ижодий турғунликка ва солистларнинг бир

жойда қотиб қолишига мутлақо йўл қўймасалар. Композиторларимиз жозибали, фақат рақс билан нафас оладиган музикалар яратиб, бизларни хушнуд этсалар.

Мурод РАЖАБОВ,
Ўзбекистон Ленин комсомоли мукофоти лауреати

1. Актёр қанча кўп кезса, унинг дўстлари шунча кўпаяди. Мен бу йил театримиз коллективи ва «Ўзбекфильм» ижодкорлари билан Москва, Қозон, Сочи, Самарқанд, Наманган, Нукус шаҳарларида бўлдим. Ҳамма ердан янги дўстлар топдим. Шу дўстларим сафида москвалик машҳур актёрлар Л. Кулагин, В. Павлов, С. Коркошко ҳам бор. Умуман, ўтган йилдан розиман.

2. Дўстларим яна ҳам кўпайишини истайман.

3. Актёрнинг тақдири энг биринчи навбатда ўзига боғлиқ. Режиссёр талантсиз одамни машҳур актёр қилиб юборганини эшитмаганман. Замон талабига жавоб берадиган актёр режиссёрга муҳтож бўлмайди, балки режиссёр унга муҳтож бўлади.

Бизнинг театримиз актёрларининг асосий қисмини ёшлар ташкил қилади. Уларнинг кўплари, талантли, ғайратли ёшлар. Афсуски, режиссёрларимиз ўша ёшларимиз имкониятлари даражасидаги пьесаларни танлай билмаяптилар. Янги йилда мана шундай камчиликлар қайтарилмаса яхши бўларди.

Бугун дунёда жим ўтиришнинг ўзи уят. Драматургларимиз шу мавзуда ҳам асарлар ёзади деган умиддаман.

ТЕЛЕВИЗИОН ФИЛЬМЛАР ТАЛАБ ДАРАЖАСИДАМИ?

Ўзбек телевизион фильмлари ривожланиш босқичига кирди. «Кичик экран» учун суратга олинаётган картиналарда ва шу соҳа ижодкорлари фаолиятида жиддий ютуқлар кўзга ташланмоқда. Яратилаётган картиналарнинг баъзилари тарихий-революцион мавзуга, баъзилари шу куннинг муаммоларига бағишланган. Буларда ҳали деярли ёш бўлган санъат тури — телевизион фильмларнинг ўзига хос тили ва ифода услуби яққол кўзга ташланади.

Телевидение пайдо бўлган дастлабки даврларда катта экран учун яратилган бадиий фильмлар намойиш қилинарди. Табиийки, «кичик экран» бундай фильмлар учун ноқулай эди. «Зангори экран» ва кинопрокат ўртасида юзага келган «рақобат», «кичик экран»да намойиш этилганда, фильмларнинг баъзи эстетик жиҳатларига путур етказиши телевидение ижодкорларини ўз специфик талабларини ҳисобга олган ҳолда асар яратишга ундади.

Бироқ телевидение учун махсус яратилган дастлабки фильмлар кутилган натижаларни бермади. Бунинг кўпгина сабаблари бор эди. Аввало, анчагина ленталарда мавзу такрорийлиги кўзга ташланарди. Шунингдек, драматик фикр, кўтарилган муаммонинг образли ечими деярли сезиларсиз, қаҳрамонлар схематик ва юксак бадиий савиядан йироқ эди.

Бу камчиликларни бартараф этиш, янги имкониятларга йўл очиш мақсадида 1970 йили «Ўзбектелефильм» студияси ташкил этилди. (Дастлаб у «Ўзбектелефильм» ижодий уюшмаси» деб номланди). Студия олдига «зангори экран»ни ҳужжатли ва бадиий телефильмлар билан таъминлаш вазифаси қўйилди. Шу аснода илк тўла метражли «Ганг дарёсининг қизи» телевизион бадиий фильми яратилди. Рабиндранат Тагорнинг «Ҳалокат» романи асосида Ҳамза номидаги Ўзбек давлат академик драма театри саҳналаштирган спектакль фильмга асос қилиб олинди. Фильм ижодкорлари (сценарий муаллифи — А. Гинзбург, режиссёр Ҳ. Аҳмар) телеэкраннинг специфик жиҳатларини эътиборга олиб, мазмундор картина яратишга муваффақ бўлдилар.

Шундан сўнг бирин-кетин «Қўғирчоқбоз», «Шашмақом», «Азиз» ва бошқа фильмлар экранга чиқарилди. Сўнгги йиллар мобайнида яна кўплаб бадиий ленталар суратга олинди. Афсуски, бу фильмларнинг кўпчилиги телеэкран талабларига тўлиқ жавоб бера олмади.

Бироқ худди шу даврда Марказий телевидение буюртмаси билан «Ўзбекфильм» студиясида суратга олинаётган бадиий телефильмлар ўзининг юксак савияси билан ажралиб турарди. Бу ленталарда профессионаллик, чуқур ғоявий мазмун, кўтарилган муаммоларнинг салмоқдорлиги ўзаро мужассам эди. Тўғри, бу фильмларнинг ҳаммаси ҳам телевидениенинг специфик талабларига тўлиқ жавоб бера олмасди. Баъзан эса катта кинематографиядан фақат номланиш билангина фарқ қиларди, холос. Бундай камчилик бугунги кунда ҳам кузатилмоқда. Ҳатто «кичик экран» учун фильм яратаётган бир режиссёрнинг ўзи баъзи вақтларда сюжетни ифодалаш учун айнан телевидение воситаларидан фойдаланса, бошқаларида уларни инкор этади. Эҳтимол бу ҳам тўғридир. Кинематографияда муваффақиятга эришишнинг бош омили, у қандай жанр бўлишидан қатъи назар, ғоянинг муҳим ва чуқур бўлиши, шу ғояни маҳорат билан юзага чиқара олиш, экраннинг ўзига хос қонуниятларига жавоб берувчи аниқ ифода воситалари танлай билиш каби санъатнинг умумий талабларига асосланиш лозим. Сўнгги йилларда яратилган «Оловли йўллар», «Қўқон воқеаси», «Қорли довондаги учрашув», «Комила» ва бошқа фильмларнинг авторлари айнан мана шу талабларни бош мезон қилиб олганлар.

«Қорли довондаги учрашув» уч серияли фильми (сценарий муаллифи А. Макаров, Ў. Умарбеков, режиссёр З. Ройзман) инқилобий кураш йилларидан ҳикоя қилади. Картина марказида оддий ўзбек йигити Жума Саидов (актёр Н. Тўлахўжаев) тақдири туради.

Пировардида, энг ашаддий душман, босмачилар тўдасининг бошлиғи Худойберди Жуманинг пуштикамаридан бўлган ўғли бўлиб чиқади. Ота — ўғилнинг «қорли довон»даги учрашуви Худойберди учун фожиали тугайди. Жума билан ёнма-ён Константин Зубов (актёр О. Сердюк), унинг хотини Екатерина Зубова (актёр Н. Вражникова) каби мард ва жасур кишилар образи ҳам фильмда муваффақиятли талқин этилган. Бу фильм телевизион кино соҳасидаги катта қадам бўлди. Бироқ фильм камчиликлардан ҳам холи эмас. Картинани кўрар экансиз, қачон, қаердадир худди шундай Оппонбойни, худди шундай Мухторовни кўргандек бўласиз. Ҳатто бош қаҳрамон Жума Саидов характери тараққиётида ҳам тарихий-инқилобий мавзуларда яратилган илгариги фильмлар қаҳрамонларига ўхшашлик кўзга ташланади.

Аммо бу камчиликлар авторлар эришган муваффақиятга путур етказмайди. Картинанинг драматик коллизияси ҳаққоний, ишонарли, воқеалар динамик ривожланади ва томошабин диққати бир зум бўлса ҳам чалғимайди.

Кейинги йиллардаги телефильмлар орасида «Комила» фильми диққатни тортади. (Сценарий муаллифлари — К. Икромов ва О. Сидельников, режиссёр М. Оғамирзаев).

Фильмнинг бош қаҳрамони — саккиз ёшли истеъдодли қизча. Комила характерининг муҳим белгиси — унинг саботлилиги. Лекин бу саботлилик ота-онага қилинадиган эътироз ё қаршилик эмас. У ота-онаси билан баҳслашмайди, уларга ўзининг истеъдодли эканини исботлашга уринмайди.

Бу фильм «оқ-қора»лар курашидан холи. Истисно тариқасида, тўғридан-тўғри «оқ қора»лар қарама-қаршилигисиз конфликт яратилади. Режиссёр бош роль ижрочиси Дилноза Расулова билан ҳамкорликда бу конфликтни экранга муваффақият билан олиб чиққан.

«Комила» фильмида ижро ва ифода услуби ўзига хос, янгича тарзда кечади. Шу картина мисолида баъзи назариётчиларнинг: «Кинодаги ҳамма ижро услублари ўйнаб бўлинган, эндиги ижролар фақат қолиплардан, қайтариқлардан иборат бўлади», — деган фикрларини рад этиш мумкин.

Аммо «Сел» фильми (сценарий муаллифи М. Бойжиев) ҳақида бундай яхши фикрларни айтиш қийин. Фильм режиссёри У. Назаровни «Қўқон воқеаси» картинасидан яхши биламиз. «Қўқон воқеаси» Иттифоқ телетомошабинларига манзур бўлиб, 1977 йили Ленинградда ўтган Бутуниттифоқ телевизион фильмлар фестивалининг махсус соврини билан тақдирланган эди. У навбатдаги иши — «Сел» фильмида ижодий имкониятларини тўла намойиш қила олмади. Картина ижодкорлари телевизион фильмнинг барча ўзига хосликларини ҳисобга олишга ҳаракат қилганлар. Унда бор-йўғи учта персонаж иштирок этади. Уларнинг характери ва психологияси диалог ва монологларда очила боради. Шунга қарамай, асар муваффақият қозона олмади. Бунга сабаб шуки, фильм асосий конфликтни туғдирувчи «учбурчак»нинг (ошиқ, маъшуқ, рақиб) саёз баёнидан иборат бўлиб қолган.

Майда мавзулардаги, чуқур ғоявий мазмундан йироқ, тасвирий воситаларга камбағал, ифодавий жиҳатдан қашшоқ бўлган «Еттинчи жин», «Баҳор оҳанглари», «Кўзга кўринмаслар», «Ташвишли ёш» «Бу ердан чегара ўтади», «Хоразм афсонаси» каби картиналарнинг пайдо бўлиши ҳам афсус ва ачиниш ҳиссини уйғотади, чунки бу муваффақиятсизликларни студия жиҳозларининг етарли эмаслиги ёки профессионал маҳоратнинг йўқлиги билан изоҳлаб бўлмайди. Ахир, бу фильмларнинг кўпчилигини маълум даражада маҳорат ва тажрибага эга бўлган кинорежиссёрлар суратга олган.

Кўпинча танланган замонавий мавзу яхши ишлаб чиқилмаган, драматургик асоснинг бўшлиги эса режиссуранинг номукаммал бўлишига, актёрлар ўз ролларини тўғри талқин қилолмасликларига олиб келган. «Куз новелласи», «Севгилингни излаб топ», «Уч кун ва икки йил» телефильмларида ҳам шу ҳолни кўриш мумкин. Авторлар бурч, эзгулик, соф муҳаббат каби катта масалаларни томошабинларга етказишни асосий мақсад қилиб қўйган бўлсалар ҳам, ниҳоятда жўн, оддий асосга қурилган бу фильмларнинг қаҳрамонлари схематик бўлиб қолган ва томошабинларни ўз хатти-ҳаракатларига ишонтиролмайдилар.

Табиийки, юқорида номлари зикр этилган картиналар аллақачон телевидение экранида намойиш этилди. Бироқ бундай картиналар ва уларни яратувчиларнинг савияси миллионлаб телетомошабинларнинг тарбияси, бадиий дидига салбий таъсир кўрсатишини ҳам чуқурроқ ўйлаб кўрадиган вақт келмадимикан? Телевидение кинорежиссёрлари қўлида оммага таъсир ўтказувчи катта ва кучли қурол мавжуд. Ундан моҳирлик билан фойдаланиш лозим.

Шу кунгача ишланган телевизион фильмларни диққат билан кузатиш шуни кўрсатадики, бу соҳада етарли малака ҳосил бўлиб, анча дуруст тажриба тўпланган. Шунинг учун «кичик экран»га атаб яратиладиган навбатдаги фильмлар ғоявий чуқур ва бадиий баркамол бўла боради, дея ишонч билдиришга ҳақлимиз.

С. ҲАЙИТМАТОВА,
Ҳамза номидаги Санъатшунослик институтининг аспиранти

Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон ССР Давлат академик Катта театри Э. Хачагорянның «Телпакча» операсини саҳналаштирди. Суратда: шу спектаклдан бир кўриниш.
К. РОМЕЕВ фотоси

ТЕАТРГА КУЛГИ КЕЛДИ

Муқимий номидаги республика музикали театри «Тошболта ошиқ» асарини янгидан саҳналаштиришда театрнинг бош режиссёри Бахтиёр Ихтиёров Раззоқ Ҳамроевга хос режиссёрлик талқинини сақлаб қолди: устознинг номи фақат афишадагина эмас, балки постановканинг ўзида, спектакль ижросида ҳам кўзга ташланади. Айни пайтда у шунчаки тақлид ёки қайтариқ қобиғида ҳам қолиб кетмади. Ўзига хос замонавий ва ҳозиржавоб спектакль яратди. Соддароқ қилиб айтганда, саҳна безаклари, воқеаларнинг тадрижий ривожланиш принципи, ҳатто кўпгина хатти-ҳаракат (мизансценалар) худди олдинги спектаклдагидай. Шу билан бирга, улар янгича ва замонавий жарангдорлик, таъсирчанлик касб этган. Образлар талқинида ҳам шу йўл кузатилади. Чунончи, Суръат Пўлатов яратган образ Раззоқ Ҳамроев яратган Меливойнинг қайтариғи ёки тақлидимас. Бу ҳол Тошболта ролининг ижрочиси — Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган артист Ҳусан Шарипов ижросида ҳам сезилади. Аммо у ўз имкониятларидан келиб чиқиб, Тошболтанинг мутлақо янгича талқинини яратиши мумкин эди. Ҳ. Шариповнинг Тошболтасида ёнбошлаб ётиш ва ёнлама юришлар, қўллари билан кўз-қошини силашлар, завқли қийқиришлар, бармоқлари учи билан тиззасига таяниш каби ўнлаб саҳнавий деталлар беихтиёр Сойиб Хўжаевни эслатади.

Спектаклдаги кўпгина образлар янгича ва бадиий таъсирчан ҳал этилган. Улар жумласига Мамасолиҳ, Афифа, Суннат ва Салимни киритиш мумкин. Мамасолиҳ ролини ўйнаган ёш санъаткор Абдухолиқ Мамарасулов ва Афифа ролининг ижрочиси, Ўзбекистон ССР халқ артисти Омина Фаёзова жиддий ютуқларни қўлга киритганлар.

А. Мамарасулов ва Б. Ихтиёров спектаклнинг янги вариантида Тошболтани эмас, балки товламачи, дин ниқоби остида бойлик йиғишга муккасидан кетган Мамасолиҳни марказий фигурага айлантирганлар. Кўчада замонавий костюм-шим, шляпа кийиб, қора кўзойнак тақиб, дипломат кўтариб юрадиган бу мунофиқ шахс уйига келгач, салла ўраб «домла»га айланади. Истеъдодли ёш санъаткор ўз «қаҳрамони»нинг башарасини шундай очиб ташлайдики, натижада бутун спектакль атеистик йўналиш касб этади.

Омина Фаёзова билан Абдухолиқ Мамарасуловнинг ижролари бу спектаклнинг асосий қон томирини ташкил этади, десак янглишмаймиз.

«Тошболта ошиқ»нинг янги саҳна вариантида яна икки персонаж алоҳида эътиборга лойиқ. Бу — Суннат ва Салим ота образидир. Асарда оддийгина эпизодларда қатнашадиган бу персонажларга санъаткорлар Рустам Маъдиев (Суннат) ва Очил Ҳусанов (Салим) шу қадар бадиий сайқал бера олганларки, натижада бу персонажлар мантиқий жиҳатдан ҳам, мазмун жиҳатидан ҳам, кулгига бойлик жиҳатидан ҳам спектаклнинг файзига айланган.

Мен Рисолатпари ролининг икки талқинини кўрдим. Бири — Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган артист Марям Ихтиёрова, иккинчиси Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган артист Наима Пўлатова ижросида. Иккала санъаткор ҳам икки мустақил, ўзларига хос бўлган йўлдан борганлар. Натижада, Наима Пўлатова талқинида ролнинг мусиқий томони (қўшиқлари), Марям Ихтиёрова талқинида эса психологик таҳлил томони кучлироқ ёритилган. Марям Ихтиёрованинг драматик истеъдоди ҳозир камолот поғонасида. Театр бу актриса учун махсус трагик образли асар ҳақида жиддийроқ ўйлаб кўриши керак.

«Тошболта ошиқ» спектаклида Теша (Т. Бекназаров), Каромат (М. Ҳожиматова), Саломат (М. Қурбонова), Мирза (М. Кенжаев), Полвон (Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган артист А. Абдураҳмонов), Қурбон (Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган артист А. Юсупов) каби роллар ҳам тажрибали санъаткорлар томонидан қиёмига етказилган. Спектаклнинг бадиий безаклари (рассом Собир Бегматов), мусиқий компонент маданияти (дирижёр Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган артист Наби Халилов), ўйин саҳналари (хормейстер К. Саъдуллаев) ва умумталқин маданияти ўз ифодавийлиги, аниқлиги, нафосат меъёрида эканлиги билан мафтун этади.

Хулоса қилиб шуни айтиш керакки, драматург Ҳамид Ғулом ва композитор Манас Левиевнинг «Тошболта ошиқ» асарининг янги саҳна варианти туфайли Муқимий номидаги театрга самимий, мароқли ва муҳим тарбиявий аҳамиятга эга бўлган санъаткорона кулги қайтиб келди. Бу ижодий зафар театр мухлислари учун муносиб туҳфадир.

Сотимхон ИНОМХЎЖАЕВ,
санъатшунослик кандидати

ХАЛҚ ТАЛАНТЛАРИ

ВОДИЛЛИК АЛПОМИШ

1962 йилнинг августи. Шоҳимардон чойхонаси қаршисидаги майдонда тумонат одам тўпланган. Ўртада шахдам қадамлар билан давра айланиб ўрта бўйли, кенг яғринли Лочин полвон Усмонов юрибди.

Лочиннинг ҳар бири 32 килограммлик тўртта тошни тиши билан кўтариши-ю, уларни жинжилоқ билан осмонга улоқтириб, қайтиб тушаётганда уни кифти билан қайтара олаётганлиги, бешта шишани майдалаб, устига яланғоч ҳолда ётиши сингари бир қатор номерлар томошабинларни ҳайратга соларди.

—12 яшар бола эдим, — деб эслайди Турсунали, — даврада чапдастлик билан полвонлик қилаётган Лочин акамнинг санъати мени ўзига ром қила бошлади. Шу ернинг ўзидаёқ отамга «Менга ҳам тош олиб берасиз, мен ҳам полвон бўламан» дедим. Отам «Келиб-келиб тош кўтарадиган бўласанми? Битта ўғил бўлсанг... Ўқишингни тугатсанг, сени олим қиламан», дедилар-да, мени даврадан етаклаб чиқиб кетдилар. Орадан уч-тўрт кун ўтгач, ота-онамга билдирмай Водилдан Шоҳимардонга, Лочин акам полвонлик қилаётган жойга етиб келдим. Ундан шогирдликка олишни ўтиниб сўрадим. У менинг астойдил қизиқаётганимни кўриб рози бўлди...

Тинимсиз машқлар, цирк санъатига астойдил меҳр Турсунали Мамажоновни 14 ёшида спорт-цирк аренасига олиб чиқди.

Цирк санъатига ёшликдан меҳр қўйган Турсунали район ва область миқёсидаги катта-катта йиғинлар, халқ сайлларида қатнашиб эл оғзига тушди. Устози тўртта 32 килограммлик тошни тишлаб кўтарган бўлса, у бундай тошлардан бир йўла иккитасини икки қўлида, қолганларини бир-бирига боғлаган ҳолда тишлаб олтита тошни кўтарадиган, 32 килограммлик тошни икки жинжилоқда улоқтириб, яна ушлаб олиб ўйнайдиган бўлди. Бешта шишани эмас, ўнта шишани кишилар кўз олдида майдалаб унга яланғоч ҳолда орқа билан узала тушиб ётгач, устига беш нафар йигитни чиқариб тептириш каби жиддий номерларни ҳам бажара борди. Уни одамлар «Водиллик Алпомиш» деб атай бошлашди.

—Ўн олти ёшимдан мустақил цирк труппаси туздим.

Устозимдан ўрганган янги халқ ўйинлари, масхарабозликка оид ҳар хил кулгили номерлар репертуаримиздан кенг ўрин олди, — дея ҳикоя қилади Турсунали. — Цирк артистлари, умуман, санъаткор ҳамиша тинимсиз изланиши керак.

Дарҳақиқат шундай. У ҳам ўз репертуарида халқ ўйинлари ва фольклор материалларидан ижодий фойдаланиб ажойиб номерлар яратди.

Ана шундай номерлардан бири «Машина кўтариш» деб номланади. Яъни полвоннинг қорни устидаги темирда енгил автомашина туради. Машина устига эса тўрт киши чиқади; «Тош кўтариш»даги янги номерда иккита 32 килограммлик тошни қўшалоқ ҳолда тишида ушлаб, биттасини ўнг оёқда илиб, яна иккита 32 килограммликни қўлларини чалиштирган ҳолда ушлайди. Шунингдек, у осмонга қараб ётган ҳолда оёқларини тепага кўтаради. Оёғида олтита тош, бешта одам, қўлида бир одам, кўкрагида икки киши, жами 800 килограмм юкни кўтаради...

Унинг репертуарида республика маҳаллий цирклари орасида биринчи бўлиб йог системаси қўлланилди. Йог системасида ҳар бир артист ўзи бажараётган номерда воқеликни айнан кўрсатишда ўзини-ўзи ишонтириш методидан фойдаланади. Йог системасида ўзини-ўзи ишонтириш қобилиятини тарбиялаш ва унга амал қилиш ижрочидан катта маҳоратни талаб қилади.

Репертуардаги ана шундай мураккаб номерларни намойиш қилишда унинг ўғиллари 14 ёшли Равшанбек ва 12 ёшли Шавкатбек катта муваффақиятларга эришмоқдалар. Бу икки ёш талант шиша синиқлари уюмига икки метр юқоридан ялангоёқ сакрашади, саралаб қоқилган михлар устига яланғоч ётишади, ўткир пичоқлардан зинапоя қилинган нарвондан ялангоёқ юқорига кўтарилишда маҳоратларини намойиш этмоқдалар.

Ўзбек миллий цирк санъатини ривожлантиришга меҳр қўйган Турсунали полвон ўз бригадаси билан Фарғона район маданият уйида фаолият кўрсатмоқда. Унинг репертуари янги-янги ажойиб номерлар билан бойиб бормоқда.

Шундай бўлишига қарамай, ҳали қишлоқларимизда цирк ва дорбозлик санъатига қизиқадиган талантларга етарли эътибор берилмаётир. Уларга керакли бўлган анжомлар, кийим-кечаклар, ижро саҳналари етарли эмас. Бизнингча, уларга ҳар жиҳатдан пухта ўйланган программалар тузиб берадиган вақт келди. Шундай қилганимиздагина янги-янги истеъдодларни кашф этган бўламиз.

Ҳондамир УЗОҚОВ

ЎРОЛ ТАНСИҚБОЕВНИНГ 80 ЙИЛЛИГИ

МАНЗАРА МОҲИРИ

БАЪЗАН шундай бўлади: бир картина олдида беихтиёр тўхтаб қоласан-у, унда акс эттирилган манзара қачонлардир кўрган қадрдон нарсаларни хотирангда жонлантириб юборади. Шунда бу асар ҳақида узоқ сўзлагинг келади, лекин рассомнинг асарини сўзлаб бериш нақадар мушкуллигини ҳис қиласан. Машҳур рассом Ўрол Тансиқбоевнинг «Қайроққум ГЭСи» ана шундай асарлардан. У 1957 йили Москвада очилган социалистик мамлакатлар бадиий кўргазмасида намойиш қилиниб шуҳрат қозонди. Бу асарни машҳур совет рассоми, академик Аркадий Пластов шундай таърифлаган эди: «Кўз ўнгимизда гуллаб- яшнаётган ўзбек диёрининг эпик манзараси гавдаланади, чексиз соҳиллар, сон-саноқсиз чироқларнинг чароғон нурига ғарқ бўлган, дилларга завқ берувчи мусаффо ҳаво. Суратда ҳамма нарса содда қилиб берилган. Фазо жуда нафис, аниқ ва ҳаққоний яратилган, колорити ниҳоятда жозибадор ишланган. Сиз суратни қанча томоша қилманг, уни қайта-қайта кўргингиз келади. Чунончи, у бугунги гўзал ҳаётимиз ҳақида, фақат Ўзбекистонни эмас, балки бутун Советлар ватанининг порлоқ истиқболи ҳақида ҳикоя қилади. Бу улкан ҳақиқатдир. Агар бу ҳақиқат ўз вақтида ва самимий айтилган бўлса, у бутун жаҳонни забт этишга ҳам қодирдир» («Творчество» журнали, 1958 йил, 1-сон).

СССР халқ рассоми, СССР Бадиий академиясининг ҳақиқий аъзоси Ўрол Тансиқбоев бундай гўзал, мукаммал асарни яратганга қадар кўп мураккаб ижодий изланиш босқичларидан ўтган.

Бўлажак рассом 1904 йили Тошкентда ишчи оиласида туғилди. У ёшлигида тамаки саноатида ва вино заводида ишчи бўлиб ишлайди, ўсмирлик чоғларида кўп саёҳат қилади.

У 1925—28 йилларда Тошкент Давлат Санъат музейи қошида ташкил этилган студияда, Репиннинг шогирди, таниқли рассом Н. Розанов қўлида таҳсил кўрди.

Ёш рассом 1929 йилда Пенза рассомлик мактабида ўқишни давом эттирди. Унинг ижод услуби шаклланишида рассом Горюшкин-Сорокудов катта роль ўйнади.

Унинг ўттизинчи йиллардаги ижоди бевосита шартли декоратив санъат билан бевосита боғлиқдир. Маълумки, декоратив санъатда ранг биринчи планга чиқарилиши натижасида реал тасвирлар имконияти бирмунча чекланади. Ўрол Тансиқбоев ижодида ҳам бу ҳолат кўзга ташланади. Лекин, шунга қарамай, бу йилларда яратилган «Кўчманчиликда», «Ўзбек портрети», «Қадрдон овулда», «Қозоқ аёллари», «Сирдарё оқшоми», «Орол денгизи» сингари асарлари томошабинни бефарқ қолдирмайди. Нукус Давлат санъат музейида сақланаётган бу асарлар рассомни умрининг охирида яна ўзига жалб этганлиги бежиз эмас. У Нукусга худди шу асарларни кўришга отланган пайтида, 1974 йили тўсатдан вафот этди.

Ўрол Тансиқбоев Улуғ Ватан уруши йилларида фронтга борди. Фронт ҳаётидан ҳикоя қилувчи «Уруш йўлларида» туркуми ана шу тариқа яратилди. «Партизан қиз», «Озод қилинган ерда», «Ватан меҳмонлари» асарларида рассомнинг душманга чексиз нафрати, Ватан ҳимоячиларига бўлган муҳаббат туйғуси бўртиб туради.

Атоқли рассомнинг урушдан кейинги ижоди яна гуллаб-яшнади. Унинг Иссиққўл гўзаллигини ифода этувчи «Иссиққўл оқшоми» асари кимни мафтун этмаган дейсиз. Колхозчиларнинг тунги меҳнати зўр муҳаббат билан акс эттирилган «Ғўзани суғориш» картинаси ниҳоятда ҳаётий ва ишонарли. «Жонажон ўлка», «Ўзбекистонда баҳор» асарларида республикамиз далаларининг кенгликлари, гўзалликлари намоён бўлди. Халқимизнинг бағрикенглиги, руҳий олами «Колхозда тушлик» асарида ўз аксини топди.

Ўрол Тансиқбоевни «ўзбек Левитани» деб аташлари бежиз эмас. У жонажон Ўзбекистоннинг сўлим табиатини, яшнаётган далалар, боғу-роғлар тимсолида меҳнатни улуғлаб, эпик асарлар яратди. Бу асарларнинг кўпчилиги хорижий мамлакатлар ва Иттифоқ бўйлаб намойиш қилинди. СССР Бадиий академиясининг медалларига сазовор бўлди. Рассом 1973 йили Ҳамза номидаги республика Давлат мукофоти билан тақдирланди. Атоқли рассом тасвирий санъат соҳасида бой мерос қолдириб кетди. Бу мерос рассом номидаги уй-музей ҳамда республика Давлат санъат музейида кўз қорачўғидек ардоқланмоқда.

Н. НОРМАТОВ

ҚУТЛАЙМИЗ!

САҲНА СЕҲРГАРИ

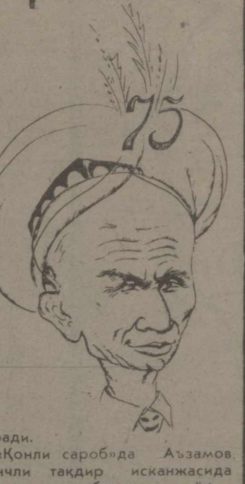

Ҳозир мен таърифламоқчи бўлган санъаткор тўғрисида ҳар қанча кучаниб гапирмай ҳурматли газетхонларимиз биладиган гаплардан ортиқ бирон нима дея олмайман. Чунки бу одам яқин олтмиш йилдирки, Ҳамза номидаги академик театр саҳнасида, «Ўзбекфильм» чиқарган бадиий фильмларда юздан ортиқ ажойиб роллар ижро этиб, томошабин олқишига сазовор бўлган бекиёс санъаткордир.

Академик театримизнинг шу кунгача кўтарилган поғоналаридан йилдан-йилга, ролдан-ролга юксалиб, бор истеъдодини санъатсевар халқимиз кўз олдида намойиш қилган.

Томоша залини гулдурос кулгига тўлдирган жуда истеъдодли артистимиз Ғани Аъзамов шу кунларда ўзининг муборак етмиш беш ёшини нишонламоқда.

Давримизнинг буюк артисти Аброр Ҳидоятов билан ёнма-ён туриб роль ўйнаш бахтига муяссар бўлган, бекиёс саҳна усталари Обид Жалилов, Миршоҳид Мироқилов, Олим Хўжаев, Лутфулла Нарзуллаев, Қудрат Хўжаев билан бас-ма-басига партнёрлик қилган, Сора Эшонтўраева, Шукур Бурҳонов, Наби Раҳимов, Саъди Табибуллаев, Зайнаб Садриева, Зикир Муҳаммаджонов, Икрома Болтаева билан театр довруғига довруқ қўшиб келаётган бу серфайз артист етмиш беш ёшга кириб ҳам «тренерлик»ка ўтадиган кўринмайди.

Ғани Аъзамов шундай артистки, у хоҳ катта, хоҳ кичик роль ўйнашидан қатъий назар бир оғиз сўз билан бутун бир спектаклнинг ичига чироқ ёқиб юборади. У айтган бир оғиз сўз билан саҳна бирдан ёришиб кетгандек бўлади. Томоша залида эса шу бир оғиз сўз билан бомба портлагандек кулги кўтарилади.

Ғани Аъзамов иштирок этган спектакллар рўйхатини қидирмадим. Ўйнаган ролларининг номи нима эди, деб ўйлаб ўтирмадим. Ҳамма, ҳаммаси ёдимда экан. Ҳамзанинг «Бой ила хизматчи»сидаги домла, Яшиннинг «Номус ва муҳаббат»идаги Ақилмирза, Уйғуннинг «Қалтис ҳазил»идаги Мамарасул, Сарвар Азимовнинг «Қонли сароб»идаги Омонёр, Эркин Воҳидовнинг «Олтин девор»идаги Мўмин ва ниҳоят, менинг «Келинлар қўзғолони» комедиямдаги Ўринбой...

Бу роллар томошабин шуурига муҳрланиб қолган.

«Бой ила хизматчи»да у атиги ярим кўринишда қатнашади. Бир оғизгина гап айтади. Бой казо-казоларга сарпо кийдиради. Домла имомга бермай андак туриб қолади. Домла — Аъзамов «дунёйи боумид, таъзияни ташлаб келган эдик» дейди. Шу гап, холос. Аммо Аъзамов бу гапни шундай ўрнига қўйиб гапирадики, залда гулдурос кулги кўтарилади. Унинг шу биргина гапини уйига етгунча оғзидан қўймай кулиб-кулиб гапириб боради. Эртасига ҳам, индинига ҳам гапириб юради.

«Қонли сароб»да Аъзамов аянчли тақдир исканжасида қолган ночор бир одам қиёфасини яратади. Инсоннинг инсонлиги оёқости қилинган, таҳқир, ҳақорат, хўрлик вужуд-вужудини эзиб ташлаган Омонёр кулиши, ўзи кулибгина қолмай бошқаларни ҳам кулдириши керак. У кулади. Йўқ, бу чинакам шодон кишининг кулгиси эмас! Омонёр шу кулгига аччиқ фарёдини қўшиб кулади. Бутун алам-ситамларини, кўз ёшларини қўшиб кулади. Бу кулги унинг бағрида ловуллаб ёнаётган оташлар орасида жизғинак бўлиб, тутунлар бурқиситиб чиқади.

Ғани Аъзамов бу ролни ижро этар экан, санъатнинг энг баланд чўққиларига чиқади. Инсон фожеасини, бахти қаро кишилар фарёдини, қадрдон тупроғидан, онадек азизу мукаррам ватанидан жудо бўлган, капитал оламининг аёвсиз пошнаси остида мажақланган ватангадонинг инграшларини кулги билан, аламли, ситамли кулги билан ифода қилади.

Ана шунда қулишга чоғланиб турган томошабиннинг бўғзига бир нима тақилади. Кулиб кулолмайди, йиғлаб йиғлолмайди. Кўзларидан бир неча томчи ёш оққанини сезмай қолади.

Талантли артистлар учун махсус пьесалар ёзиш нечундир бизда расм бўлмаган. Мен ана шу бўшлиқни тўлдириш ниятида атоқли артисткамиз Зайнаб Садриевага атаб ёзган «Келинлар қўзғолони» комедиям ҳар қалай дуруст самара берди. Шу анъанани давом эттириб Ғани Аъзамов учун атайлаб «Куёв» деган комедия ёздим. Бу асар Аъзамовга ҳам, театр арбобларига ҳам маъқул бўлгандек кўриняпти.

Ажойиб санъаткор Ғани Аъзамов ўзининг муборак етмиш беш йиллик юбилейи кунларида ушбу асарим қаҳрамонини ижро этар экан, бениҳоя хурсанд бўламан.

Бутун театр мухлислари билан бирга севикли артистимизни шарафли юбилейи билан чин дилдан муборакбод қиламан.

Саид АҲМАД,
Ўзбекистон ССР халқ ёзувчиси

ҚЎШИҚЛАРИМИЗ ПАРВОЗИ

Ўтган куни Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи Қўшиқ кенгашининг йиллик ҳисобот йиғилиши бўлди.

Кенгаш раиси Туроб Тўла ҳисобот доклади қилди. У 1983 йилда яратилган қўшиқлар ва қўшиқчилигимизнинг ривожига тўхталди.

— 1983 йил қўшиқлари мамлакатимиз, юртимизнинг жуда кўп тадбирларида актив қатнашди. Чет элларда, Москвада, қардош республикаларда ўтказилган турли учрашувлар, фестивалларда, Тошкентнинг 2000 йиллик тўйи тантаналарида жаранглади. Ўтган йил фақат республика радиосининг ўзи шоир ва композиторлардан 230 қўшиқ қабул қилиб олиб, халқимизга ҳавола этди. Бундан ташқари телевидение, ўндан ортиқ филармониялар ва «Ўзбекконцерт» қанчалаб қўшиқлар берди. Сайфи Жалилнинг дуторчи қизлар ижро этган «Тошкент мадҳияси» (Уйғун шеъри), Ҳ. Ғулом шеърига басталанган «Тасанно», Жамол Камол ғазалига М. Бафоев ёзган «Ҳай-ҳай на гўзал», Гулчеҳра Жўраева шеърига Н. Норхўжаев басталаган «У билан бирга» қўшиқлари ўтган йилимизнинг энг яхши қўшиқлари бўлди. Ё. Шварцнинг «Сладкое песня»си Москвада, фестиваль қатнашчилари билан чет элларда янгради.

Лекин шоирларимиз ҳозирги куннинг долзарб талаби бўлган тинчлик мавзуига кам мурожаат қилмоқдалар. Яратилган қўшиқларнинг асосий қисми ўртамиёна.

КПСС Марказий Комитетининг 1983 йил июнь Пленуми, ўртоқ Ю. В. Андроповнинг кўрсатмалари ва йўл-йўриқлари ўртамиёналикка, бепарволикка барча соҳада кескин кураш олиб боришни тақозо қилади. Шу сабабли қўшиқчилигимиз сифати ва савиясини кўтаришда янада жиддий ишлар олиб боришимиз лозим.

Қўшиқчи шоир, Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи Қўшиқ кенгашининг аъзоси Ўткир Рашид қўшимча доклад қилди. У асосан қўшиқ санъати ва санъаткорларининг маданияти тўғрисида гапирди:

— Қўшиқ санъати маданияти аввало унинг шеъридан бошланади. Халқ сайллари, тўйларда кўпинча бачкана, қўпол, яланғоч тасвирли қўшиқларга дуч келамиз. Бундай қўшиқларнинг пайдо бўлишига яна бир сабаб бор. Баъзи композиторлар «қўшиқ сал қитиқ патига тегадиган бўлсин», дейишади. Лекин бу билан одамни кулдириб ҳам, завқ бериб ҳам бўлмайди.

Йиғилишда шоирлардан П. Мўмин, З. Обидов, Ҳ. Муҳаммад, Н. Нарзуллаев, С. Қўқонбеков, С. Барноев сўзга чиқиб ўзларининг фикр-мулоҳазалари билан ўртоқлашдилар. Композиторлардан Ўзбекистон ССР Композиторлар союзи Қўшиқ кенгашининг раиси М. Бафоев ва Т. Ҳасанов ўртоқлар қўшиқ сўзларига қўйиладиган талаблар ҳақида гапирдилар.

ҚАРДОШЛИК ОИЛАСИДА

Ўзбекистонда яшаб, ижод қилаётган татар адиблари республикамиз меҳнаткашлари қўлга киритаётган ютуқлар, экономикани ривожлантириш соҳасида ҳал қилиниши зарур бўлган муаммолар ҳақида кўплаб асарлар ёзмоқдалар. Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи Татар адабиёти кенгашининг йиллик ҳисобот-йиғилишида кенгаш раиси ёзувчи Черказ Али ана шулар ҳақида гапирди.

Ўтган йилнинг февралида СССР Ёзувчилар союзининг Ўзбек адабиёти советида татар шоирларидан Риза Халид, Черкез Али, Билол Мамбет ва Иса Абдураманнинг ижодлари муҳокама қилинганлиги муҳим воқеа бўлди. КПСС Марказий Комитетининг адабий журналлар тўғрисида қабул қилган қароридан сўнг ёзувчи ва шоирларимизнинг меҳнаткашлар билан алоқаси янада мустаҳкамланди.

Йиғилишда ёзувчи Черкез Алининг ўтган йили китобхонлар қўлига теккан «Жўмардлик» романи, Ибраим Пашининг «Бир ҳафта» қисса ва ҳикоялар тўплами, Эрвин Умеровнинг «Юлдузлар сари» китоби, Рашид Муроднинг «Мардлик имтиҳонидан ўтганлар» қисса ва ҳикоялар мажмуаси, Энвер Арифов ва Жевдет Аметовнинг Совет Иттифоқи Қаҳрамони Абдул Тейфуқ ҳақидаги ҳужжатли қиссалари алоҳида ўрин тутади. Отахон ёзувчилардан Шомил Алядин ҳамда Зиядин Жавтобели ўз ҳикояларини китобхонлар ҳукмига ҳавола этдилар.

«Ленин байраги» газетаси ва «Йилдиз» журнали саҳифаларида ўтган йили ёзувчилар ва журналистлардан Рашид Мурод, Ҳайдар Османов, Исмоил Каримов, Ризо Фозил, Зокир Қуртнезиров, Рустам Алиев ва бошқаларнинг ҳикоя ҳамда очерклари эълон қилинди.

Докладчи ва сўзга чиққан ўртоқлар қўлга киритилган ютуқлар билан бир қаторда, айрим асарларда юзакичиликка йўл қўйилаётганлигини, замонавий мавзуларда асарлар кам яратилаётганлиги, ёш ижодкорлар билан етарли иш олиб борилмаётганлигини танқид қилдилар.

КЕНГАШ ЙИҒИЛИШИ

Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи Уйғур адабиёти кенгашининг йиллик ҳисобот йиғилиши бўлди. Йиғилишни кенгаш раисининг ўринбосари Отаёр олиб борди. Йиғилганлар кенгаш раиси Рўзи Қодирийнинг ўтган йили амалга оширилган ишлар ҳақидаги докладини тинглади. Докладчи ишдаги ютуқ ва камчиликлар, янги йилга мўлжалланган режалар, белгиланган чора-тадбирларга батафсил тўхталди.

Кенгаш аъзоси Тошпўлат Наъматов уйғур қаламкашлари ижодида давр руҳи ва талаби қандай акс этаётганлиги тўғрисида гапирди.

Кенгаш йиғилишида С. Сатишов, Ҳ. Шокирова, С. Жамол, У. Маматохунов, Ф. Ҳафизова ва бошқалар уйғур адабиётининг вазифалари, ижодий ишлар тўғрисида ўз фикр ва мулоҳазаларини айтиб ўтдилар.

КЎЧМА ПЛЕНУМ

Яқинда Қорақалпоғистон АССРда Ўзбекистон ССР Композиторлар союзи правлениесининг кўчма пленуми бўлиб ўтди. Бу ҳақда республика Композиторлар союзи правлениесининг биринчи секретари Собир БОБОЕВ шундай дейди:

— Кейинги йилларда областларда ҳар хил анжуманлар ва кўчма секретариат йиғилишларини ўтказиш одат тусига кириб қолмоқда. Қорақалпоғистон АССРда Композиторлар союзи правлениеси пленумининг ўтиши Автоном Республика музикаси тарихида ўзига хос воқеадир. Бундан асосий мақсад — қорақалпоқ профессионал музикаси аҳволи билан танишиш ва унинг ривожига амалий ёрдам чора-тадбирларини белгилашдан иборат.

Бу ўлкада музика асосан Октябрь революциясидан кейин шакллана бошлаган. Шу қисқа вақтда бирмунча қувончли натижалар қўлга киритилган, етакчи йўналишлар пайдо бўлганлиги қорақалпоқ музика тарихи батафсил таҳлил этилган докладларда таъкидлаб ўтилди. Деярли ҳамма жанрларда музика асарлари яратилганлигининг гувоҳи бўлдик.

Қорақалпоғистонлик Ғойиб Демисинов мақтовга арзигулик симфониялар яратибди. Унинг икки симфониясини тингладик. Дарико Жанабаеванинг чолғу асбобларига ёзган музикалари бизни қувонтирди.

Бир неча музикали драма асарлари тингланди. Масалан, «Суймаганга суйканма» (О. Ҳалимов) асари қирқ йилдан бери саҳнадан тушмай келмоқда. Бу — Қорақалпоғистонда музика санъатини маълум даражага кўтарилганлигини белгилаш билан бирга, саҳнанинг талантли вокалистлари ҳам етишиб чиққанидан далолат беради.

Автоном республика композиторлар союзининг раиси Нажмиддин Муҳамеддинов биринчи қорақалпоқ операсини яратди. Демократ шоир ҳаётига бағишланган «Ажиниёз» операсини пленум қатнашчилари концерт ижросида эшитдилар.

Мукаммал музика асарлари яратиш борасида фикрлар билдирилди. Автоном республикада хор санъатини ривожлантириш, умуман, санъаткор кадрлар етиштиришга эътиборни кучайтириш каби муаммоларни ҳал этиш тадбирлари белгиланди.

КИЧКИНТОЙЛАР ДАВРАСИДА

Андижон «Лола» қўғирчоқ театрини фақат Андижон шаҳри кичкинтойлари эмас, балки бутун республика болалари яхши билишади. Театр тез-тез республикамиз бўйлаб гастролга чиқиб туради. Яқинда театр ижодий коллективи Фарғона области бўйлаб қилган гастролларидан қайтди. Санъаткорлар икки ҳафта мобайнида областнинг шаҳар ва қишлоқларида бўлишиб кичкинтойларга ўз санъатларини намойиш қилишди. Мактабнинг қуйи синф ўқувчилари ва боғчада тарбияланувчилар томонидан театрнинг «Ринг» спектакли қизиқиш билан кутиб олинди.

М. ЎСАРҚУЛОВ

«ШАРҚ ЮЛДУЗИ» КУНЛАРИ

Коммунизм бунёдкори бўлмиш янги авлодни камол топтиришда, КПСС XXVI съезди ва КПСС Марказий Комитетининг июнь, декабрь (1983 йил) Пленумлари қарорларини омма орасида тарғиб-ташвиқ этишда ижодкорларнинг меҳнаткашлар билан учрашувлари, жонли мулоқотлар муҳим аҳамият касб этади. Шу маънода яқинда Наманган областида бўлиб ўтган «Шарқ юлдузи» журнали кунлари катта аҳамиятга эга.

«Шарқ юлдузи» журнали кунлари журнал редакцияси ва республика Ёзувчилар союзи область бўлими ташаббуси билан ўтказилди.

«Шарқ юлдузи» журнали Наманган район Дзержинский номидаги колхозни оталиққа олган. Ана шу хўжаликда редакция инъом этган китоблардан иборат 2000 китоб фондига эга «Шарқ юлдузи» журнали кутубхонасининг очилиш маросими бўлди. Шу район Энгельс номидаги, «Ленинград», Задарё район Навоий номидаги колхозда, Ильич номидаги, «Наманган» совхозларида, Чортоқ районидаги «Москва» колхозида, Ҳамид Олимжон номидаги совхозда, шунингдек, «Чортоқ» санаторийсида журналхонлар конференциялари ўтказилди. Меҳнаткашлар билан учрашувларда журналнинг бош редактори, филология фанлари доктори Пирмат Шермуҳамедов давр талаби ва редакция коллективи олдида турган вазифалар, янги режалар ҳақида сўзлади. Мароқли ўтган адабий кечаларда Анвар Эшонов, Ҳабиб Саъдулла, Муҳаммадали Қўшмоқов каби шоирлар янги шеърларидан ўқишди. Ёзувчи Виктор Устинов, ёш адиб Ғаффор Ҳотамов, филология фанлари кандидати Ботир Норбоев ва наманганлик ижодкорлар ёшлар ижоди, ёзувчи ва китобхонларнинг фаол муносабати ҳақидаги фикрларини ўртоқлашдилар. Журналхонлар журналда чоп этилаётган асарлар, улардаги ютуқ ва камчиликлар, китобхон талаби ҳақидаги мулоҳазаларини баён этишди.

Ҳ. ҚОСИМОВ

КУЮНЧАК ГАЗЕТХОНДАН ХАТ

БЕҒАРАЗ КУЛГИ УЧУН

Кулги — битмас-туганмас завқ ва руҳий озиқ манбаидир. Айниқса, беғараз кулги. Бу борада телевидениенинг «Телевизион миниатюралар театри» кўрсатуви, Ўзбекистон радиосининг «Табассум», «Яхши кайфият» эшиттиришлари бирмунча яхши ишларни амалга ошириб, мухлислар орттирди.

Мен ҳам бу эшиттириш ва кўрсатувларнинг бир мухлисиман. Шу боисдан улар тўғрисидаги баъзи мулоҳазаларимни редакцияга йўлламоқдаман.

Телевизион миниатюралар театрида «ичакузди» кулги чиқарадиган ҳажвиялар деярли берилмаяпти. Радиодаги ҳажвий эшиттиришларнинг асосий қисмини кўпинча лирик куй ва қўшиқлар эгаллаб олмоқда. Ҳажвиялар ўрнига бадииятдан йироқ, ўта жўн ҳангомалар берилмоқдаки, бу кулгисевар мухлислар кутган завқ ва эътиборни уйғота олмайди. Радиодаги ҳажвий эшиттиришларда ҳам, телевизион миниатюралар театрида ҳам мазмун ва шакл жиҳатдан бир-бирига яқин ёки жуда ўхшаш бўлган асарлар такрорланади.

Кўпинча, баркамол ҳажвий асарлар топилмаслиги рўкач қилинади. Лекин астойдил изланиш олиб борилса, эшиттиришлар учун албатта яхши материаллар топиш мумкин. Масалан, бу эшиттириш ва кўрсатувларда ҳажвиётимиз тарихига ҳам мурожаат қилиш мумкин. Тарихда кўплаб қизиқчилар ўтган. Ҳозир ҳам Юсуфжон қизиқ, Охунжон қизиқ, Сулаймон қизиқ каби ҳажвчилар изидан бораётган кўплаб интермедиячилар, аскиячилар бор. Ана шу устоз ва шогирдлар фаолиятининг ўзи ҳам ҳажвий кўрсатув ва эшиттиришларимиз учун бир талай материал бўлади.

Беғараз кулги учун редакция ходимлари тинмай ижодий изланиш олиб боришларининг тарафдоримиз.

М. СОДИҚОВ,
республикада хизмат кўрсатган ўқитувчи

Фарғона области

ХАЛҚАРО ҲАЁТ

АҚШНИНГ НАВБАТДАГИ ХУРУЖИ

Президент Р. Рейган маъмурияти ўзининг навбатдаги «ҳужуми»ни Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг маориф, фан ва маданият масалалари бўйича шуғулланувчи махсус ташкилотига (ЮНЕСКО) қаратди. «Вашингтон пост» ва «Нью-Йорк таймс» газеталари Вашингтондагилар ЮНЕСКО бюджетига АҚШнинг аъзолик бадалларини то 31 декабргача тўламасликка қарор қилганини ва бу билан улар Қўшма Штатларнинг мазкур ташкилотга аъзо бўлиб туриши учун жиддий хавф туғдираётганлиги хусусида хабар бергандилар.

Воқеаларнинг бундай кескин тус олиши албатта, тасодифий эмас. Бу яна АҚШ томонидан БМТ ва унинг махсус ташкилотларига нисбатан хуружнинг давом этаётганлигини кўрсатади.

Хўш, умуман олганда, бу обрўли халқаро ташкилот АҚШ олдида қандай «гуноҳ» ишлар қилди? Оқ уйнинг «хоҳласам — тўлайман, хоҳламасам —йўқ», дея савдолашиши учун яна қандай хатти-ҳаркатлар сабаб бўлди?

Маълумки, Америка Қўшма Штатлари Бирлашган Миллатлар Ташкилотида ҳозирги даврнинг кўплаб муҳим масалаларини ижобий ҳал қилишда яккаланиб қолмоқда. Худди ана шу ҳол ЮНЕСКО масалаларига бағишланган анжуманларда ҳам содир бўлмоқда. Бу АҚШнинг ҳозирги сиёсатига нисбатан зарба бўлиб тушмоқда. Шу сабабли ҳам давлат секретарининг сиёсий ишлар бўйича ўринбосари Л. Иглбергер ЮНЕСКО ишлари соҳасидаги АҚШ комиссиясининг йиғилишида сўзга чиқиб, агар бу ташкилотда «ишлар қайтадан кўриб чиқилмаса» ёки у «қайтадан тузилмаса» Қўшма Штатлар унинг составидан чиқиб кетажаклигини маълум қилганди. Давлат секретарининг халқаро ташкилотлар иши бўйича ўринбосари Г. Ньюуэл эса ЮНЕСКО фаолиятига нисбатан очиқдан-очиқ, «Энди уни тўғри йўлга қайтариб олиш қийин», деб «баҳолаганди».

Ньюуэлнинг бу «баҳоси» 50-йилларга, БМТ ҳузуридаги Австралия вакили Вулкоттнинг ибораси билан айтилган «АҚШ БМТни найранг билан ўйнатиши мумкин эди. Эндиликда эса унинг устидан контроллик ҳуқуқини йўқотди», деган сўзларига ғоят «ҳамоҳанг» келади.

Шунингдек, ЮНЕСКОнинг оммавий ахборот воситалари билан боғлиқ бўлган иқтисодий ишлар ва масалалар бўйича янги, тенглик асосидаги тинчлик тартиботларига оид планлари ҳам АҚШ маъмуриятидаги ҳукмрон шахсларга хавф бўлиб кўринмоқда. Чунки унда тараққий этаётган мамлакатларга нисбатан Ғарбдаги оммавий ахборот воситаларининг таъқибини тўхтатиш хусусидаги фикрлар билдирилмоқда. Айниқса, бу ташкилот йиғинларида Жанубий Африка Республикаларидаги ирқчилик сиёсати, Исроилнинг Ливанга агрессияси ва уларда АҚШ империализмининг аралашуви каби масалалар кўриб чиқилаётгани Оқ уйнинг ҳозирги раҳбарларига «малол» келмоқда.

ЮНЕСКОнинг бундай фаолиятини империализм уясидагилар эътиборсиз қолдирмадилар. Навбатдаги хуруж шундан далолат беради.

АҚШ ва НАТО ҳарбийларининг тазйиқи билан Ғарбий Европа мамлакатлари ўз территорияларида ҳар хил қирғин қуролларини жойлаштирмоқдалар. Шунингдек, Шимолий Европа давлатларида ҳам ҳарбий харажатлар учун кўплаб маблағ ажратилмоқда. Янги йилда Норвегия ҳукумати ҳарбий мақсадларга 12,9 миллиард крон белгиладилар. Бу ўтган йилга нисбатан 900 миллион крон кўп демакдир. Ажратилган маблағнинг асосий қисми мамлакатга океан ортидан янги қуроллар келтиришга, НАТО қўшинларининг ҳарбий ўқув ишларини кучайтиришга сарфланиши кўзланмоқда.

СУРАТДА: НАТО ҳарбийлари Норвегия территориясида химиявий уруш машқини ўтамоқдалар.

Камера пресс — ТАСС фотоси

КАЛЕЙДОСКОП

Лондоннинг Роялкоурт театри «Фолкленд овози» номли ҳужжатли пьесани саҳналаштирди. Бунда улар англо-аргентина урушида қатнашганларга сўз бердилар. Англия ва аргентиналик матрослар, офицерлар, солдатлар бу жангларда ҳалок бўлганларнинг бевалари, оналари саҳнадан туриб бор ҳақиқатни бўямасдан гапирадилар. Бу пьесани театр Буюк Британиянинг асосий ҳарбий-денгиз флоти базалари жойлашган Плимутга гастролга борганда кўрсатишга қарор қилди. Лекин Плимутдаги театр директори бунга қарши чиқди. «Бу пьеса, деди у, фолклендлик беваларни ярасини янгилайди, яна бошқатдан уларнинг кўнгли бузилади...»

Шундан сўнг «Серенада» номли бошқа театр пьесани қайта ишлаб «Фолкленд овозидан то Плимут овозигача» деган ном билан янги вариантини қўйишга қарор қилди. Бу билан улар пьесани биринчи варианти тақиқланганини томошабинга етказмоқчи бўлдилар. Лекин энди бу пьесанинг тақдирига Англия мудофаа министрлиги аралашди. Шундай қилиб бу пьесани Плимут аҳолисига кўрсатиш насиб бўлмади.

●

Польшанинг янги кемасига Ян Кусочинский номи берилди. Ян Кусочинский Польшанинг Қаршилик кўрсатиш қаҳрамони. Уни гитлерчи фашистлар отиб ташлашган. У 50 йил муқаддам Олимпия ўйинларида 10 минг метрга югурганлиги учун олтин медал билан мукофотланган.

●

Ҳар куни планетамизнинг ҳамма қитъаларида 500 миллион телевизор, 1,3 миллиард радиоприёмник қўйилар экан. Кундалик газеталарнинг ўзи 450 миллион нусхада нашр қилинар экан, деб хабар берди «ЮНЕСКО янгиликлари» ахборот бюллетени.

●

Шведлар куз неъматларидан бўлмиш наъматакни жонжон деб истеъмол қилишар экан. Витамин С га бой бўлмиш наъматакдан улар аъло даражада чой тайёрлашади, шўрва, музқаймоққа солиш учун ҳар хил концентратлар ишлаб чиқарар эканлар.

«Хунгаропресс»нинг хабар қилишича, бу йил Швеция Венгриядан 60 тонна наъматак меваси сотиб олар экан.

●

Тарихда биринчи марта «Араб дунёсининг атласи» деган универсал атлас ишлаб чиқаришга тайёргарлик ишлари бошлаб юборилди. Бунга географик, геологик, об-ҳаво, аҳолишунослик ва араб мамлакатларининг бошқа карталари киради. Атлас тузишдаги ишларни олиб бориш учун Ироқ ҳукумати билан араб университетлари Федерацияси ўртасида битим тузилган.

●

Арктикадан келаётган совуқ ҳаво оқими АҚШ территориясига кириб келишда давом этмоқда. Бу оқим бўронлар ва мисли кўрилмаган совуқларга сабаб бўлмоқда. ЮПИ агентлиги мухбирининг хабар қилишича, совуқдан ҳалок бўлганлар сони 412 кишига етган. Баъзи районларда симоб устуни 35 даражага тушиб кетган.

●

Афғонистон Демократик Республикасига нисбатан империализм томонидан эълон қилинмаган уруш оқибатлари келтириб чиқараётган қийинчиликларга қарамай мамлакат экономикаси муваффақият билан ривожланмоқда. Афғонистоннинг «Хивад» газетасининг хабар беришича, Апрель революциясидан кейин республика экономикаси ривожи учун ажратилган маблағ 55,2 миллиард афғонини ташкил этади. Бу Афғонистоннинг революциягача бўлган 20 йил давомидаги экономикасига ажратилган маблағнинг 80 процентини ташкил этади. 1983 йилда 103 корхона тўла ва қисман ишга туширилди. «Бу муваффақиятларнинг ҳаммаси миллий демократик революция туфайлидир», деб ёзади газета.

●

Лос-Анжелоснинг маориф ташкилотлари томонидан текширувлар ўтказилди. Бу текширувлар қуйидагиларни кўрсатди. Шаҳардаги ўрта мактабларда билим олаётган 40 процент ўқувчи оиласига ёрдам бериш учун ўқишни ташлаб ишлашга мажбур бўлмоқда. Миллий аҳоли кўплаб жойлашган районларда 70 процентга яқин ўқувчилар ана шу сабабларга кўра мактабларни ташлаб кетмоқдалар, деб таъкидлайди «Лос-Анжелос таймс» газетаси.

●

Ғарбий Германия социологлари ташвишга тушиб қолдилар: ГФР дунё бўйича туғулиш даражаси энг кам мамлакат бўлиб қолди. Оила қуриш камайиб, ажралишлар кўпайиб бормоқда. Кўпгина оилалар фақат битта фарзанд билан кифояланмоқдалар. Статистик хабарларга кўра, 1983 йилда мамлакатда 61,4 миллион граждан бор эди. Агар мамлакатда ҳозирги ҳолат сақланса 2030 йилга келиб аҳоли сони 38 миллион кишига тушиб кетади, деб хабар қилади «Нойе Рурцайтунг» газетаси.

БИЛДИРИШ

1984 йил 10 январь соат 15.00 да Ҳамид Олимжон номидаги Адабиётчилар уйида (Пушкин кўчаси, 1-уй) Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи Саргузашт ва фантастика адабиёти кенгашининг 1983 йилги якунларига бағишланган йиғилиши бўлади.

Докладчилар: Маҳкам МАҲМУДОВ ва Вильям АЛЕКСАНДРОВ.

Йиғилишга қизиққан ўртоқлар таклиф этилади.

САРГУЗАШТ ВА ФАНТАСТИКА АДАБИЁТИ КЕНГАШИ

Ўзбекистон Театр жамияти Ўзбекистон радиосининг музикали редакцияси Бош редактор ўринбосари, Ўзбекистон Театр жамиятининг аъзоси М. Мадумаровга рафиқаси

Шамсиқамар МАДУМАРОВА

вафот этганлиги муносабати билан чуқур таъзия изҳор қилади.

АСАРТАРОШЛИК

БОШИМ КЎККА ЕТАРДИ

Ҳурматли бош уста!

Ушбуни Сизга ҳам шоир, ҳам косиб Шариф Чаримий йўллаётир. Хабарингиз бор, домла Завқий ҳам шоир ва косиб бўлганлар. Лекин Сиздан озгина аразимиз бор. Негаки, биз юборган ашъорларимизга нуқул «Бўлмайдур», «Персонажи хира», «Тасвир етишмайдур» деган мужмал жавоб олаётирмиз. Шу кетишда муборак назмларимиз газет юзини кўрмай ўтармикин, деб қўрқаман.

Шунинг учун арзимас мактуб билан Сизга мурожаат этишни лозим кўрдим. Бизга ҳам мижозлар тайёр, бус-бутун пойафзални олиб келишмайди. Бирининг пошнаси йўқ, бирининг таг чарми кўчган, бошқаси йиртилган ва ҳоказо. Биз эринмасдан ана шуларни эътибор билан бирини бўяймиз, бирини ямаймиз...

Сизлар ҳам шундай қилсангизлар, бирор ерларингиз камайиб қоладими? Қолаверса, шу ишларингиз учун давлатдан маош оласизлар. Сизларга қолса қўл қовуштириб ўтираверсангиз. Йўқ, бунақаси кетмайди. Вазифангиз тузатиш, ёрдам бериш, чоп этиш.

Аслида адабиёт, шеърият сизларнинг ишингиз. Биз ҳам қўлдан келганча баҳоли қудрат адабиётга, унинг тараққиётига ҳисса қўшсак деймиз. Лекин биласиз, камина ҳам шоир, ҳам косиб. Шунинг учун баъзида эҳтирос қурғур хуруж қилиб, сўзлар қуроқлардек аралаш-қуралаш бўлиб кетиши мумкин. Сизлар ана шу қуроқ сўзларни жой-жойига қўйишда ёрдамлашсангизлар, бошим кўкка етарди...

Узр, кўп эзмалик қилдим. Қуроқлардан антиқа бир «гулдаста» жамлаб қўйганман. Янаги хат билан юбораман. Дуойи салом билан Шариф Чаримий.

Оққа кўчирувчи Ҳафиз ФАЙЗИЕВ

Убайдулла СОДИҚОВ

ЯЛПИЗ ДОМЛА

Эрталаб уйқусираб соқол олиш азоб, ҳар қанча тиришса ҳам қўл қурғур титраб, уч-тўрт жойини кесмасдан илож йўқ.

Ялпиз домла оғзидаги конфетни чап лунжидан ўнг лунжига ўтказиб, ачишаётган жағини сийпалаб, олдидаги рўйхатга тикилди.

У ўлими тантанасида иштирок этувчилар, маърузa айтувчилар, ўн йилдан буён қайта-қайта таҳрирдан ўтиб, ўзгартирилаётган дафн комиссияси рўйхатига ўйчан тикиларкан, ташқаридан графин кўтарган Дилфуза кириб, гулларга сув қуя бошлади. Домланинг хаёли қочиб, кўзойнаги устидан ёш қоматга термулди, тупугини ютди. «Дуруст... қиз!» Яқинда ишга келди. Илм, этнография билан шуғулланмоқчи. Унга ҳамма нарса қизиқ: «Бу нима?», «Мана бу-чи?» деб сўрайверса... Домла ҳам бажонидил, билиб-билмай, батафсил тушунтираверса!..

Дилфуза ишини битириб, «уф» дея стулга ўтиргандагина домла ўзига келди, жонланди, жилмайди.

— Ҳа, қизим?

— Штатлар қисқариши бўйича комиссия бўлармиш.

Ялпиз домланинг кўзлари юмилди. Оппоқ, юмшоқ қайлиғи кўзларини чақнатиб, «Домлажон, ҳаракатингизни қилмайсизми?» дегандай бўлди. «Қилганман, юмшоққинам, қилганман!».

У ҳамиша ҳаракатини олдин қилади, «ҳайитдан кейин» оёқни қўлга оладиган ёшлардан ичида кулиб юради. «Ёшлар ғўр, нодон! Ёш қизлар бошқа гап, фойдаси тегмаса ҳам шу ерда юрса, кўзга қувват бўлади!»

Домла оғзини очди, бўйин томирлари тортишиб, узоқ эснади. Сўнг ўрнидан туриб, хонадан чиқди, лифтда кутубхонага кўтарилди. Шиппагини паркет полга ишқаб, оёқларини ўйнатиб ўтирган кутубхоначи қиз домла узатган ялпизли конфетни жилмайиб олди, китобларни тутқазди. Домла бир дунё китобни қўлтиғига қисиб, дераза олдида журнал варақлаб ўтирган Садировга зимдан кўз ташлади. У миғида кулгандай бўлди. Домла йўталди, кутубхонадан ғоз юриш қилиб чиқди.

Домла китобларини столга тартиб билан тераётганда Дилфуза:

— Чой ичинг, домла, — деди. У пиёлани олиб, қизнинг кафтига ялпиз конфет босиб, қиқиллаб кулди.

— Сўриб ўтирасиз.

— Вой, домла... раҳмат. — Қиз мамнун жилмайди, домла ташқарига чиқди. «Телефон қилиш керак. Янги директорга ишониб бўладими...»

Домла телефон олдида чап қулоғини яхшилаб ковлади, сўнг трубкани қулоғига босгач, номер терди.

— Ассалому алайкум, қуда хоним. Хўжайин, ўғил-қизлар... Раҳмат. Йўқ-йўқ, сизга ҳеч қандай иш йўқ... Бир товушингизни эшитиб... Ҳа, ҳа бугун дейишяпти... Хўп, раҳмат-раҳмат!.. Хайр-хайр!

Ялпиз домла хиргойи қилганча минғирлаб хонага қайтди.

— Мана, энди чой ичамиз.

У пиёлани қўлга олиб, стулга чўкди, хўриллатиб чой ҳўплай бошлади.

— Ассалом, дада, — деган товушни эшитиб, бурчакда тик турган набирасига кўзи тушди, энсаси қотди. Билади, ўғил-қизлари пул илинжида жўнатишган. Бекор уринишади, у хотинчасидан бошқасига пул бериб бўпти?!

Домла узун-узун қошларини қайта кўтариб, набирасига тикилди:

— Нега келдинг?

— Маҳалла комитетимиз бор эди-ку... Ҳалиги... медаллари кўп оғайнингиз, шу ўлиб қолди.

Домланинг кўзлари юмилди. «Оббо! Дунёнинг чархига илиниб... Боқиев ҳам жўнабди-да! Ҳай, гаплашган бўлсак, тириклигида гаплашганмиз, энди жойида тинч ётсин!»

— Қачон?

— Кеча чиқаришди.

«Ҳозир тўйдан ўлим тузук бўлиб қолди. Тўй бўлса, бир марта ош ейсан, ўлим бўлса... уч, пайшанбаси, йигирмаси, қирқи, ҳайити...ҳамиша ошхўрлик!»

Домла кулмоқчи эди, набирасини эслаб, кулмади, қошлари учиб қўйди.

— Хўп, бораман.

Набираси ерга қаради.

— Кеча... Маслаҳат кеннойим... биров билан... киноға кириб кетишди...

Домланинг қовоғи уюлди, тумтайди.

— Бемаъни гап. Хўп, эртага бораман.

Домла ёлғизлик азоблигини айтиб, ўғил-қизларига «уйлаб қўйинглар!» деганда қулоқ солишмади. Улар, танаси бошқа дард билмас-да, дадаларини тушунишмади. Ўзи топганидан кейин ҳам кўнишмади, аммо барибир уйланиб олди.

Домланинг бағри тўлиб, яйраб қолди. Кечқурунлари бир ютим коньяк билан томоқни ҳўллаб, ўзини ёш, билқиллаган хотинининг қўйнига уради: баданига иссиқ ўтиб... дунёни унутади... Ғаламислар, ҳасаддан куйишиб, оғзи билан юриб кетишган: эмиш, домланинг ёш хотини машинаси борлар билан гаплашиб турармиш? Бўлмаган гап. Қолаверса... ёш нарса... гаплашса нима бўпти!! Бевафолик қилиб, домлани ёлғиз ташламайди-ку! Домлани аяб, кўчада қолиб кетмай, ҳар куни уйга келса, ишда толиқманг, деб нон орасига колбасадан қўйиб, бутерброд қилиб берса...

Домла эснаб олди ва «Боқибоев — бош маърузачи» деган ёзувга чизиқ тортди.

«Баччағар... Аммо-лекин зўр гапирарди. У катталарни эмас, катталар уни йўқлаб қўнғироқ қилишарди. Товба, менинг рўйхатимни кутиб туришадими, кимни ёзсам, хайр-маъзурни насия қилиб, жўнаб қоляпти. Эҳ, Боқибоев-Боқибоев, ўлмай турсанг, ўлармидинг?! Энди ўрнингга кимни алмаштирамиз, а?!»

Ялпиз домла кўзини юмди: хаёлан танишларини бирбир чамалаб чиқди.

«Ҳасанбоев... бўлмайсан! Нечта одам ёқлаб кетди, ўзинг юрибсан шўлтиллаб, бадтар бўл!.. Қодиров, сенчи, гапирасанми? Жуда эзмасан-да!.. Илмий котиб... У эплайди!»

Домла «Қудратиллаев» деб ёзган жойида тўхталиб қолди. Негаки, у ўзини ҳурмат қилгани билан, оғзига келганини қайтармай, расмий гаплар билан ҳамманинг энсасини қотириши мумкин. У ҳақда гапирадиган одам таниқлироқ бўлса... Ялпиз домланинг умри илм, фан йўлида ўтган, ёшларнинг энг яқин мураббийси бўлган...деб гапирса, ҳатто ҳайкал қўйилишини, фахрий академикликка сайлашларини таклиф қилса... дуруст бўлади!..

Эшик очилиб, домла жиддий тортди, кўзи катталар эътиборида юрадиган, оёқ қўли чаққон Равшанов деган йигитга тушди.

— Дилфуза... Сизни пастда комиссия кутяпти...

— Вой, худойим-эй, — деди ўрнидан тураётган Дилфуза ранги оқариб ва ташқарига чиққач, эшикни секин ёпди. Унинг қадам товуши хонадан тобора узоқлаша бошлади.

«Тамом, этнография кетди!»

Домла қиқиллаб кулди, чўнтагидан ғижим бўлиб кетган рўмолчасини олди, кўзойнагини пешонасига кўтариб, кўз шафақларини артаркан, бош маърузачига... номзод ўйлай бошлади.

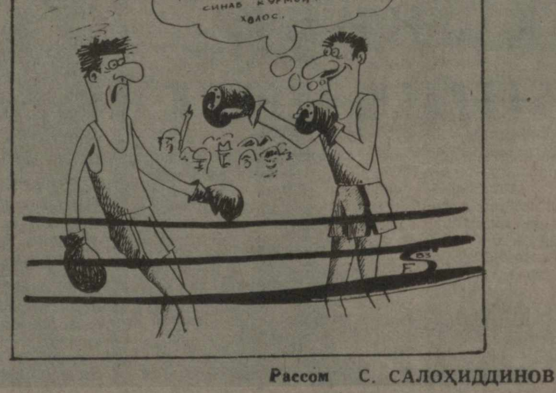

Рассом С. САЛОҲИДДИНОВ

Муҳаммад ЮСУФ

ХУШОМАДГЎЙ ШОИР ХИРГОЙИСИ

Юракни ҳовучлаб юрдик кун бўйи,
Ишхонада аҳвол танг, ҳамма хуноб,
Фалокат юз берди, ёмон фалокат —
Жўра Тўраевич бетоблар, бетоб!
Қийнаб қўйдик уни, ўзимизда айб,
Унингсиз ҳеч бир иш бўлмайди-ку ҳал,
Қадрига етмадик, мана оқибат:
Жўра Тўраевич касаллар, касал!
Уни адо қилди бизнинг ташвишлар,
Қон босими ортиб кетди бемаҳал.
Кўнгилга қил сиғмас, барчмиз хафа:
Жўра Тўраевич касаллар, касал!
Анор топиб келдик Қувадан бориб,
Самолётда ташиб Олтойдан асал,
Ўтакамизни оҳ! — ўттизга ёриб,
Жўра Тўраевич касаллар, касал!
Қалам беринг, ухламайман мен бу тун,
Надомат-ла битмоқчиман бир ғазал.
Жим, болалар!
Ҳиринглайверма, хотин...
Жўра Тўраевич касаллар, касал.

П О Р А

Эшик оҳиста ёпилгач, Олди Қолдиевич ўзини креслога ташлади. Стол тортмасига қараб мамнун жилмайиб қўйди.

— Вой қисиниб- қимтинишини-ей. Узатавермайсанми дадилроқ. Энди шугинани олиб қўясиз, қўлимни қайтарманг, сизга бир... совға, дейди-я. Совғамас, пора бу, азизим, пора. Майли, гапга тушунадиган йигит экан, ишини битиришга тўғри келади:

Бердингми яхши пора,
Дардингга топилур чора.
Э, шоир бўлиб кет-э, Олди Қолдиевич! Ҳар ҳолда адабиётни ҳам ўқиганмиз-да. Мана яна:

Чўзиб туринг
Ора-чора.

Бунисиям қойил. Олди Қолдиевич роҳат қилиб керишди. Қўлларини завқ билан ишқалади. Шу пайт эшик берухсат очилиб, милиция формасидаги киши кўринди.

З. МУРТОЗАЕВ

«НАФСОНИЯТ»

Хатларни ўқиб...

Ҳурматли газетхон! Эсингизда бўлса «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасининг 1983 йил 25 ноябрь сонида «Нафсоният» деб аталган мақола босилган эди. Редакция ана шу мақола муносабати билан газетхонлардан кўплаб хат олди. Бу хатларда Озоданинг тақдирига, Худойберди ва Зулфиянинг қилмишларига нисбатан турлича фикрлар билдирилади. Кишини қаноатлантирадиган жой-шундаки, аксарият газетхонлар ўз хатларида Худойберди ва Зулфиянинг ахлоқини, уларнинг бир бегуноҳ қизнинг бахтига зомин бўлганликларини қаттиқ қоралайдилар. Бугина эмас. Газетхонлар Худойбердининг институтдаги турмуш тарзига гувоҳ бўлган Рашидни лоқайдликда, инсонлар тақдирига бепарволикда айблайдилар. Шунингдек, улар Худойберди билан Зулфия ўртасидаги алоқаларни била туриб хунук воқеаларнинг олдини олмаган, муносабат билдирмаган институт деканати, партия ва комсомол ташкилотларини ҳам Озоданинг турмушда алданишига сабабчи, деб биладилар.

Редакция почтасидан маълум бўладики, Озоданинг мактуби жуда кўплаб кишиларга сабоқ бўлган. Айни пайтда кўпчилик газетхонлар ана шу мактуб баҳона ўзларини тўлқинлантираётган маънавий-ахлоқий муаммолар ҳақида ҳам ёзиб юборишган. Бу мактубларни ўқир экансиз, жуда кўп ёшларимиз ҳаётга некбинлик билан муносабатда бўлаётганларини, айрим кишиларда учрайдиган маънавий бузуқлик, ахлоқий нопоклик, турмушда пассивлик, лоқайдлик каби иллатларга аёвсиз эканликларини ҳам ҳис қиласиз. Бу, албатта, кишини қувонтиради. Яна бир тоифа хатлар кишини ўйлантиради, ҳаёт, турмуш, одамлар хусусида чуқурроқ фикр юритишга ундайди.

Мана, **Қизилтепа районидаги «Меҳнат-роҳат» колхозида истиқомат қилувчи М. Раҳимованинг хати.** «Озоданинг мактубини ўқиб тўлқинландим, — деб ёзади М. Раҳимова. — Бу мактубда гўё онам ҳақида ёзилгандек эди... Ўшанда биринчи синфда ўқирдим. Мактабдан келсам онам ҳовли ўртасидаги сўрида йиғлаб ўтирибди. Дадам эса тик турганча унга дағдаға қилаётибди: «Кўрганлар айтди». Ҳали-ҳали эсимда, онам ҳам Озодага ўхшаб туҳматчининг кимлигини сўради. Отам «Айтмайман, сен билан турмайман. Гуноҳинг бор бўлса, етти боланг ҳам ўлсин, агар гуноҳсиз бўлсанг тирик қолишсин, ана шунда сен билан гаплашаман», дея қасам ичди. Онажоним титраб-қақшаб қолаверди... Онам бизни кўп қийинчиликлар билан ўстирди. Биз улғайдик. Турли касб эгалари бўлдик. Опаларим турмуш қуриб кетишди. Акаларим уйли-жойли бўлишди. Оиламиз тотув. Ҳеч нарсадан камчилигимиз йўқ. Лекин мен ўйлайманки, ҳаммамизнинг ҳам қалбимизда бир ўкинч яширин. Бу — отамиз туриб, отасизлигимиздан. Бу — онамизга қилинган маломатдан... Буни қарангки, орадан ўн беш йил ўтиб, бир куни дадам кириб келди. У (айб бўлса ҳам айтаман) менинг қўлимни бир дўстининг ўғлига сўраб келибди. Табиийки, биз бу таклифни рад этдик. Дадам кетди... Қалбимда ниҳоясиз иккиланишлар қолди... Онажоним бир чеккада унсиз йиғлайди. Онажон, қалбингизга озор берган бўлсам кечиринг...»

Мана сизга турмуш муаммолари. Йўқ, М. Раҳимова бу хати билан кўпчиликдан нима қилай, деб фикр сўрамоқчи эмас. У ўз бахти учун кураша оладиган, ўзини яхши таниган қиз. Зотан, инсон ўзини ўзи кашф этгандан сўнггина ҳаётдаги бошқа ҳодисаларни тўғри баҳолай билади. Бундай ўзлигини таниш кўп ички, қалб тубида кечадиган курашлар, иккиланишлар, жасоратлар туфайлигина юзага чиқади, бу тўғри, тўлақонли яшашга асос бўлади.

Яна бир хат. Бу хатни **Навбаҳор район Ленин номидаги колхозда истиқомат қилувчи мактаб ўқитувчиси А. Бобомуродова** ёзиб юборган.

«Газетангизнинг 25 ноябрь сонида эълон қилинган «Нафсоният» номли мақолани ўқиб ўйга толдим... Район хотин-қизлар советининг аъзоси сифатида оилавий муносабатларни ҳам баъзан муҳокама қилишга тўғри келади. Шундай пайтларда аксарият ёшларнинг жавоби битта бўлади: характеримиз тўғри келмади... Ўйлаб қоламан. Дўстларим, ўз қадр-қимматларингизни нимага алмашяпсиз? Наҳотки, ота-онангиз сизларни шу ниятда едириб-ичирган, улғайтирган? Сизлар жуда енгил ўйлаяпсизлар, ахир. Бундай баҳонанинг оқибати — сўлғин чеҳралар, мажруҳ қалблар, сўник тақдирлар, эгик бошлардан бошқа нарса эмас, дегим келади уларга Бир нарсага ҳайронман. Ишчи, колхозчи ва бошқа ўрта маълумотли хизматчиларга нисбатан олий маълумотли кишиларнинг оилага муносабатлари анча зиддиятли. Наҳотки, уларнинг маълумоти олий, тарбияси ибтидоий бўлса. Айтмоқчиманки, Худойберди, Зулфия, Рашид ва институтдаги бошқа кишиларнинг ҳаммалари ўқимишли кишилар-ку! Бу нима? Эътиборсизликми?..».

Газетхон муҳим бир ахлоқий проблемани — кейинги пайтларда ёш оилаларнинг ҳали тўйхонадан одамларнинг оёғи узилмай ажралиб кетишаётгани масаласини қўймоқда. Ҳақиқатан ҳам, бундай аҳвол нимани ифодалайди? Унинг илдизи қаерда? Худойбердининг ўз нафс-балоси йўлида пок бир қизни — ўз хотинини, фарзандини бахтсиз қилишига сабаб нима?

Хатларни ўқир экансиз, ҳар бир сатрда ана шу саволларга дуч келасиз. Айни пайтда бу саволларга газетхонларнинг ўзлари жавоб беришга ҳаракат қилишади.

«Бир маҳалла наридаги оилада яккаю ягона ўғил ва ўгай қиз бор эди, — деб ёзади **наманганлик Ж. Аҳмаджонов.** — Улар Тоҳир — Зуҳрадай катта бўлишди. Турмуш қуришди. Орада бир ўғил туғилгандан кейин, йигит маълумотини ошириш учун Тошкентга кетди. Хотин эса боласи билан колхозда ишлаб, ўқишдаги эрига моддий ёрдам қилиб турди. Эр эса ўқиш даврида бошқа бир аёл билан бўлиб кетди. Ўшанда турмуши бузилган аёл бизникига келиб, онамларга бўлган воқеани айтиб юм-юм йиғлади. Онам шунда: «Қизим йиғламанг, қилмиш-қидирмиш, дейдилар. Эрингизни ҳаётнинг ўзи жазолайди», деганлари ҳали-ҳали ёдимда. Ҳақиқатан ҳам, шундай бўлди. У бевафони ҳаётнинг ўзи жазолади. Лавозимини суистеъмол қилганлиги, виждонини мол-дунёга, енгил ҳаёт кечиришга алмашганлиги учун қамалиб кетди...».

Мана кўриб турганингиздек, бир дарахтнинг меваси ҳам ҳар хил бўларкан. Бир оиланинг икки фарзанди. Уларнинг бири садоқатли инсон. Иккинчиси эса бевафо, юлғич, виждонсиз. Кўпгина газетхонлар, ёшларнинг маънавий жиҳатдан одобсиз бўлишларида, яна ўша қуш уяси — оиланинг ҳам таъсири катта эканлигини таъкидлашади. Айтайлик, эр-хотин болаларнинг кўзи олдида турли ҳақоратомуз сўзларни айтишлари, бир-бирларини камситишлари ёки бўлмаса, интим ҳаракатлар қилишгача боришлари, албатта, бола тарбиясига салбий таъсир кўрсатади. Ота-она кўпда ўз фарзандининг эр етиб қолганлигидан, мўйлаблари сабза урганлигидан хурсанд бўлади, бу ҳақда бошқаларга фахр билан гапиради. Лекин ўша эр етган ўғли ёки бўй етиб қолган қизи мактабгача ёки мактабдан сўнг нима ишлар билан машғул бўлади, дўстлари ким, бирор бир касбга қизиқадими ёки йўқ — булар билан қизиқишмайди. Чунки уларнинг бола тарбияси билан машғул бўлишга гўё вақтлари йўқ. Сабаб: эр ҳам, хотин ҳам ишда...

Бир куни редакцияга келган кишилардан бири шундай деб қолди. Эмишки, уйларига келган тоғаси, ҳеч ким йўқлиги туфайли узоқ кутиб қайтиб кетибди. Мактабдан келган болаларда эса уйнинг калити йўқ экан... Бир учрашганда тоға жиянига қараб: эр кўчаники, хотин уйники. Одам бўлмаган уй уккининг маконидан бошқа нарса эмас, деб танбеҳ берибди. Йўқ, биз тоғанинг сўзини мутлақо тўғри, демоқчи эмасмиз. Бизнинг жамиятимизда хотин кишининг уйда ўтириши, жамиятга ижтимоий фойдаси тегмаслиги мумкин эмас. Лекин... Лекин бола тарбияси ҳам ижтимоий фаолият-ку!

Шу нуқтаи назардан қараганда газетхонларнинг баъзи ёш оилалар яшин тезлигида турмуш қуриб, ана шундай тез ажралиб кетишларида уларнинг ота-оналари берган мўрт тарбиялари сабаб бўлаётибди, дейишларида жон бор. «Биз Худойбердининг ота-онасига «раҳмат» деймиз. Шундай ярамас, ноинсоф, «азамат»ни тарбиялаб воя етказганлари учун», дея аччиқ киноя қилади ўз хатида **берунийлик М. Айимбетов.** Мана ноқобил фарзанднинг, мўрт тарбиянинг ота-онага келтирган фойдаси...

Газетхонларнинг фикрларига кўра «Нафсоният»даги хунук воқеаларнинг содир бўлишига институт ўқитувчилари, Худойбердининг курсдошлари ҳам сабабчи. «Бир нарсага ҳайронман, — деб ёзибди **Фарғона районидаги Жўйдам қишлоғида яшовчи М. Абдуллаева,** — Худойбердининг қилмишларини жуда яхши биладиган, ҳатто уларга танқидий кўз билан қарайдиган Рашид ва бошқа курсдошлари — атом асрининг комсомоллари нима учун Озодани қутқариб қолишмади?..». Ҳақли савол. Ёки **Ленинобод область, Нов посёлкасида яшовчи Эгамқул Шералиев** эса Рашидга қарата «Эй, менинг замондошим, нималар қиляпсиз! Ахир, дўстингиз бир инсоннинг умр йўлига чанг, ҳаётига заҳар солиб турганда, нега энди кўзингизни чирт юмиб олдингиз... Шуми сизнинг фаришталигингиз!» — дея хитоб қилганда ҳам ҳақли.

Бундай хатларнинг мазмуни охир-оқибатда инсон эътиқоди масаласига бориб тақалади.

Лекин минг афсуски, газетхонлар таъкидлаганларидек, Рашид каби эътиқоди суст кишилар йўқ эмас, бор. Ундай кишилар ўзларини ҳаётда жуда омонат ҳис қиладилар. Гўё қорани қора деб қўйишса, оёқ остидаги суянчиқлари қулаб кетади... «Жамиятимиз учун, — деб ёзади **Ғиждувон районидан мактаб ўқитувчиси У. Турмуҳамедов,** — Худойбердилар қанчалик зарарли бўлса, Рашидлар ҳам шунчалик офатдир...». Бугина эмас, эътиқоди суст бўлган бир неча одам ўзларининг лоқайдликлари билан бутун бир коллективга ҳам иснод келтиришлари мумкин. Айтайлик, республикамизда ўнлаб олий ўқув юртлари, техникумлар, билим юртлари бор. Уларда ўқиётган йигит-қизлар республикамизнинг, қолаверса, Иттифоқимизнинг турли жойларидан келишган. Шундай экан «Нафсоният» воқеасига ўхшаш воқеаларнинг олдини олиш, илм даргоҳларини ҳар қандай ахлоқсизликдан ҳимоя қилиш ва ниҳоят жамоатчилик ўртасида ўқув юртлари хусусида ёмон фикр туғдириб қўймаслик йўлини тутиш ўша деканат раҳбарларининг, ўқитувчиларнинг, комсомол ташкилотларининг иши эмасми? Худойберди ва Зулфия воқеасидан хабардор бўлган айрим ўқитувчиларнинг эътиқоди сустлиги, лоқайдлиги туфайли институтлар ҳақида ёмон фикр туғилиши мумкинлигини, редакцияга келган хатлар тасдиқлаб турибди. Яхшики, республикамиз илм даргоҳларининг аксариятида эътиқодли, талабчан, иқтидорли кишилар раҳбарлик қилишмоқда. Партия ва ҳукуматимиз илм-фанни ривожлантиришга, халқнинг маданий савиясини оширишга, шу йўл билан эл-юрт фаровонлигининг юксалишига доимий ғамхўрлик кўрсатмоқда. Лекин шунга қарамай, талабалар ахлоқига, тақдирига бефарқ ўқитувчилар ҳам йўқ эмас. Худойберди ва Зулфиянинг қилмишларига бефарқ қараган институт раҳбарлари «Нафсоният»дан ўзига хос хулоса чиқариб олгандирлар, деб ўйлаймиз.

Хуллас, «Нафсоният» мақоласи минглаб газетхонлар қалбига чўғ солди. Балки бу мақола ўнлаб шунга ўхшаш воқеаларнинг олдини олгандир. Кишиларни меҳр-муҳаббат, садоқат ва бевафолик, қадр-қиммат, масъулият ва эътиқод каби туйғулар устида бироз бўлса-да ўйлашга, фикр қилишга ундади. Энг муҳими, уларни ҳар қандай шароитда инсон бўлиб қолишга, бу номнинг шаънига доғ туширмасликка даъват этди.

«Нафсоният» хусусидаги мунозарага якун ясар эканмиз, газета чиқишига ўз муносабатларини билдириб редакцияга хат йўллаган юзлаб газетхонларга миннатдорчилик билдирамиз.

ИЖТИМОИЙ-СИЁСИЙ БЎЛИМ

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ
БАҲОСИ 10 ТИЙИН

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

«ЛИТЕРАТУРА И ИСКУССТВО УЗБЕКИСТАНА»
Орган союза писателей Узбекистана и Министерства культуры Узбекской ССР.

Бош редактор: Одил ЁҚУБОВ
Редколлегия: Раҳим АҲМЕДОВ, Рамз БОБОЖОН, Собир БОБОЕВ, Барот БОЙҚОБИЛОВ, Эркин ВОҲИДОВ, Иброҳим ҒАФУРОВ (бош редактор ўринбосари), Саъдулла КАРОМАТОВ, Асқад МУХТОР, Абдулла ОРИПОВ, Назир САФАРОВ, Ўлмас УМАРБЕКОВ, Маматқул ҲАЗРАТҚУЛОВ (масъул секретарь), Тўлепберган ҚАЙИПБЕРГАНОВ, Тўлқиной ҚОДИРОВА, Лазиз ҚАЮМОВ, Малик ҚАЮМОВ, Сора ЭШОНТЎРАЕВА.

РЕДАКЦИЯ АДРЕСИ: Тошкент — 700029, Ленин кўчаси 41.
ТЕЛЕФОНЛАР: Бош редактор — 33-52-91, 32-57-42, қабулхона — 32-54-71; бош редактор ўринбосари — 33-43-65, 32-54-66; масъул секретарь — 33-49-93, 32-58-49; БЎЛИМЛАР: ижтимоий-сиёсий — 32-56-50; танқид ва адабиётшунослик — 32-55-98; поэзия ва проза — 32-55-78; санъат — 32-56-48; сатира ва юмор — 32-56-49; фотолаборатория — 32-58-95.

Р. 10006. Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети нашриёти ккиг Меҳнат Қизил Байроқ орденли босмахонаси. Тошкент шаҳри. Индекс 64593. В. 3114. 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12